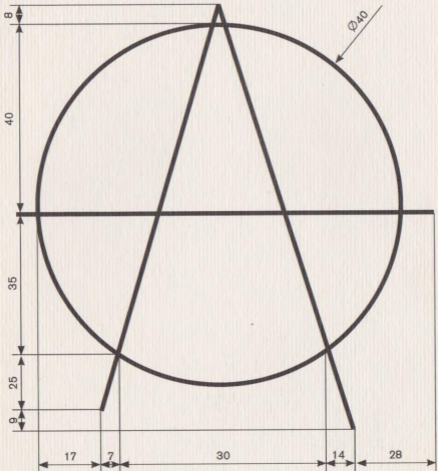

ΤΟΜΑΣ ΙΒΆΝΕΖ

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ

ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ, ΝΕΟΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΤΑ-ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΥΤΟΠΙΑ

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ

Tomás Ibañez

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ

Αναρχισμός, νεοαναρχισμός και μετα-αναρχισμός

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΥΤΟΠΙΑ

Η χρήση της έκδοσης είναι ελεύθερη για κινηματικούς σκοπούς με παράκληση να αναφέρονται οι πηγές.

Πρώτη έκδοση: Δεκέμβριος 2016

Συγγραφέας: Tomás Ibáñez

Τίτλος πρωτότυπου: *Anarchisme en mouvement*, Anarchisme, néo-anarchisme et post-anarchisme

Μετάφραση: Διονύσης Γιαννακόπουλος

Επιμέλεια: Σταύρος Καραγεωργάκης

Σελιδοποίηση: Ελένη Αλεβίζου

ISBN: 978-618-80244-8-9

Περιοδικό-Εκδόσεις Ευτοπία

Λεωνίδου 62 και Θερμοπυλών, 104 35, Αθήνα

www.eutopia.gr

e-mail: info@eutopia.gr

Περιεχόμενα

Σημείωμα της έκδοσης	11
Πρόλογος του συγγραφέα στην ελληνική έκδοση	13
Πρόλογος	17
Η ορμητική αναβίωση του αναρχισμού	21
Ο νεοαναρχισμός	31
Αιτίες της επανεμφάνισης και της ανανέωσης του αναρχισμού	49
Ο μετα-αναρχισμός	61
Χρονολογική βιβλιογραφία σχετικά με τον μετα-αναρχισμό	73
Ελευθεριακή προοπτική	77
<i>1^ο Παράρτημα: Από τη νεωτερικότητα στη μετανεωτερικότητα</i>	85
<i>2^ο Παράρτημα: Ο μεταδομισμός: Σημείο καμπής στη σκέψη</i>	97
<i>3^ο Παράρτημα: Σχετικισμός εναντίον απολυτότητας. Ηθική και αλήθεια</i>	107
Βιβλιογραφία	119

Σημείωμα της έκδοσης

Πώς ένα πολιτικό και φιλοσοφικό ρεύμα που γεννήθηκε τον 19^ο αιώνα μπορεί να είναι ακόμη ζωντανό, δυναμικό, αλλά και επίκαιρο; Ακόμη και εάν ο συγγραφέας δεν θέτει αυτό τον στόχο, εντούτοις η ανάγνωση του έργου του προσφέρει μια ολοκληρωμένη απάντηση. Και εδώ βρίσκεται και το ενδιαφέρον του βιβλίου. Είναι σίγουρο ότι ο αναγνώστης, και κυρίως εκείνος που σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό εμπλέκεται σε αυτό που αποκαλούμε «ανταγωνιστικό κίνημα», θα αναγνωρίσει ένα κομμάτι του εαυτού του στις επόμενες σελίδες. Θα συμφωνήσει αλλά και θα διαφωνήσει, θα παθιαστεί αλλά και θα προβληματιστεί. Πιστεύουμε όμως ότι στο τέλος θα προκύψει αυτό που έχουμε περισσότερο ανάγκη αυτή την εποχή. Πίστη και αισιοδοξία.

Πίστη όχι σε ένα δόγμα ή σε ένα αυστηρά επεξεργασμένο σώμα πολιτικών θέσεων. Πίστη όχι σε ένα συγκεκριμένο τύπο συλλογικοποίησης και οργάνωσης, αλλά πίστη σ' αυτό που είμαστε και σ' αυτό που κάνουμε. Πίστη στην ιδέα της ελευθερίας και της χειραφέτησης αλλά και στη δυνατότητά μας να οικοδομήσουμε εναλλακτικές, να αλλάξουμε το παρόν μας με τρόπο ίσως πρόσκαιρο και μερικό, αλλά σίγουρα ουσιαστικό.

Και αισιοδοξία που προκύπτει όταν απεγκλωβιζόμαστε από το παρελθόν, όταν παύουμε να αναζητούμε σε αυτό βεβαιότητες και σημεία αναφοράς, τυφλοπόντικες και άλλα τρωκτικά, όταν αρνούμαστε τις ασύμβατες με το σήμερα μερικές ταυτότητες και αποδεχόμενοι τη συνολικότητα της ύπαρξής μας μπαίνουμε στην τόσο ταραχώδη, αλλά και τόσο συναρπαστική

κή, πραγματικότητα που ανοίγεται μπροστά μας. Το βιβλίο αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει αυτό που πολλοί από εμάς έχουμε ήδη διαπιστώσει. Ότι ο αναρχισμός ανθίζει όταν αλλάζει και μετασχηματίζεται, όταν βγαίνει από το κελυφός του για να εμπνεύσει και να εμπνευστεί από τη ζώσα πραγματικότητα και τους ανθρώπους της, όταν δηλαδή δεν φοβάται αλλά αγκαλιάζει την εποχή του.

Νιώθουμε την ανάγκη να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στο Τόμας Ιμπάνιεθ για την τιμή που μας έκανε να μας εμπιστευτεί το βιβλίο του. Η παρούσα έκδοση δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την πολύτιμη συνδρομή των ανθρώπων του Ευτοπικού Εργαστηρίου, της Δήμητρας, της Αφροδίτης, της Αργυρώς, της Γιώτας, του Χρίστου, του Νίκου και του Γιώργου.

ΕΥΤΟΠΙΑ

πρόλογος του συγγραφέα στην ελληνική έκδοση

Η έκδοση αυτού του βιβλίου στην Ελλάδα έρχεται να προστεθεί σε εκείνες της Αργεντινής, της Βραζιλίας, της Ισπανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Πρόκειται για μια εξέλιξη που με χαροποιεί ιδιαίτερα καθώς ήταν το ενθουσιώδες και πολύμορφο ελληνικό αναρχικό κίνημα που ενέπνευσε αρκετά από τα επιχειρήματα που αναπτύσσω στις επόμενες σελίδες σχετικά με τον σύγχρονο αναρχισμό. Πράγματι, μια από τις καλύτερες αποδείξεις του εύρους που έλαβε ο παγκόσμιος αντίκτυπος του αναρχισμού βρίσκεται στην άνθισή του, πρώτα στην Αθήνα και μετά στο σύνολο της χώρας, ύστερα από τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου και τα γεγονότα του 2008.

Είναι προφανές ότι αυτός ο θεαματικός αντίκτυπος δεν υπήρξε, ούτε στην Ελλάδα, ούτε και αλλού, το αποτέλεσμα ενός λεπτομερώς επεξεργασμένου σχεδίου ή μιας εργώδους προσπάθειας ισχυρών οργανώσεων. Αν θέλουμε να αναζητήσουμε τις αιτίες της γέννησής του θα πρέπει να σταθούμε μάλλον στη δυσφορία που προκαλείται από τον εντυπωσιακό πολλαπλασιασμό και την αυξανόμενη εκκλέπτυνση των μηχανισμών κυριαρχίας, στην εμπειρία των συνεχόμενων επιθέσεων εναντίον της επιθυμίας για ελεύθερη και αξιοπρεπή ζωή καθώς και στην οργή απέναντι στη γενικευμένη φτωχοποίηση της ύπαρξης. Έτσι λοιπόν, αυτός ο αντικτυπος δημιουργήθηκε μέσα από τους πολλαπλούς καταναγκασμούς που επιβάλλονται στην καθημερινότητά μας και τροφοδοτήθηκε αμέσως από τα δι

άσπαρτα ίχνη που έχουν αφήσει στα βάθη του σύγχρονου ανατρεπτικού φαντασιακού τα ιστορικά επεισόδια των αγώνων υπέρ της ελευθερίας και εναντίον της εξουσίας και της καταπίεσης.

Ωστόσο, αν όλα τα παραπάνω αποτελούν το χώμα πάνω στο οποίο φύτευσε ο ανανεωμένος αναρχισμός, η τελική του συγκρότηση συνέβη μέσα από το πέρασμα στην πράξη. Αυτό που τον γονιμοποίησε και τον έκανε να αναπτυχθεί ήταν το συλλογικό πράττειν, η από κοινού δράση, η έγνοια του να κάνουμε πράγματα μαζί, σταθερά ριζωμένη σε μια ακατάβλητη αλληλεγγύη. Είναι οι συγκινήσεις και οι ψευδαισθήσεις που μοιραστήκαμε στη διάρκεια των αγώνων, αλλά και εντός των διαπροσωπικών σχέσεων και του βιώματος της εμπειρίας μιας διαφορετικής πραγματικότητας που επέτρεψαν την ανάπτυξη και τη σταθεροποίηση των νέων αναρχικών αισθητικοτήτων που κατακλύζουν τη σημερινή εποχή.

Έτσι, είναι προφανές ότι η φλόγα που άναψε τόσο ξαφνικά δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί αναμμένη παρά μόνο εάν παραμείνει συνδεδεμένη με τη σπίθα που τη γέννησε, δηλαδή με την αυθόρμητη και ριζική εξέγερση εναντίον της αδικίας και της εξουσίας. Για να διαιωνισθεί έχει αναμφίβολα ανάγκη από μια επίμονη οργανωτική δουλειά, από μια εργώδη οικοδόμηση εναλλακτικών ισχυρά ριζωμένων στα εδάφη, δίπλα από τους ανθρώπους που υποφέρουν και απ' αυτούς που εξεγείρονται. Αυτό, απαιτεί να οικοδομηθούν δίκτυα ανταλλαγών και αμοιβαίας στήριξης, να εγκαθιδρυθούν συνεργατικές κάθε είδους και να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο ζωής που να είναι αληθινά και ριζικά «άλλο».

Είναι εξίσου προφανές ότι αυτή η φλόγα δεν θα μπορέσει να διατηρηθεί παρά μόνο εάν βρει ανταπόκριση εκτός του δικού της χώρου, εάν αντηχήσει μέσα στον κοινωνικό ιστό που την περικλείει και εάν πλέξει σχέσεις συνενοχής με συλλογικότητες που της είναι λίγο-πολύ κοντινές. Εντούτοις, ακόμη και εάν κατορθώναμε να εκπληρώσουμε όλες αυτές τις προϋποθέσεις, και πάλι θα παρέμενε ζητούμενο το να μη σβήσει ποτέ η λάμψη της αρχικής σπίθας, το να της παραμείνουμε αρκούντως κοντινοί και πιστοί, ώστε να μην αλλοιώσουμε την αρχική της ορμή. Γιατί μόνο έτσι θα διατηρηθεί η δυνατότητα αυτή η σπίθα να ανάβει εδώ και εκεί, με τρόπο απρόβλεπτο.

Οι σύντροφοι του ελληνικού ελευθεριακού κινήματος μάς δείχνουν κάθε μέρα ότι ακόμη και στις πιο δύσκολες συνθήκες είναι δυνατό ν' αγωνισθούμε, αρκεί να διαθέτουμε τη στιβαρή θέληση να το κάνουμε, και ότι ο αναρχισμός δεν είναι ένας απλός λόγος, αλλά επίσης δράση και πρακτικά επιτεύγματα. Ας μην αμφιβάλουμε ότι οι απηχήσεις αυτού που κάνουν απλώνονται και στον πέρα από τη χώρα τους αναρχισμό. Το βιβλίο αυτό

φιλοδοξεί να τους συνοδεύσει, έστω και για λίγο, στον δρόμο που έχουν χαράξει. Ευχαριστώ τους αγωνιστές και τις αγωνίστριες του κύκλου της Ευτοπίας που έκαναν δυνατή την έκδοσή του, και ανάμεσά τους, τον Διονύση Γιαννακόπουλο, για τη φιλία που μου επέδειξε αναλαμβάνοντας το έργο της μετάφρασης.

Τόμας Ιμπάνιεθ
Βαρκελώνη, Νοέμβριος 2016

πρόλογος

Ναι! Ο αναρχισμός κινείται και μάλιστα με διττό τρόπο. Από τη μια υπόκειται σε μια δυναμική ανανέωσης που τον κάνει να εξελίσσεται με έναν πρωτόγνωρο ρυθμό, και η οποία γίνεται φανερή κυρίως μέσα από την αξιοσημείωτη διεύρυνση των γραμμών του και των θεματικών του, μέσα από τη διαφοροποίηση των εκφάνσεων του και μέσα από τη σημαντική αύξηση των εκδόσεων του.

Από τη άλλη, οι κοινωνικές, πολιτιστικές, πολιτικές, τεχνολογικές αλλαγές που επήλθαν τις τελευταίες δεκαετίες τον κεντρίζουν και προωθούν τη γρήγορη εξάπλωσή του παντού πάνω στον πλανήτη. Τα αναρχικά σύμβολα υψώνονται στις πιο απρόσμενες γωνιές, δράσεις που τον επικαλούνται καταγράφονται σε απρόσμενα μέρη, ελευθεριακά κινήματα αναστατώνουν τόπους σε διάφορα γεωγραφικά μήκη και πλάτη.

Αποτελούν όλα αυτά λόγο για να χαιρόμαστε; Φυσικά! Και αυτό, όχι λόγω κάποιου αναρχικού πατριωτισμού. Αυτό που είναι καλό για τον αναρχισμό είναι εξίσου καλό και για όλους τους ανθρώπους που υποφέρουν από την κυριαρχία και την εκμετάλλευση, και ενίοτε ορισμένοι απ' αυτούς ονειρεύονται την εξέγερση και την ανυπακοή. Και αυτό ανεξάρτητα από το αν έχουν ακούσει να γίνεται λόγος γι' αυτό το κίνημα, αν γνωρίζουν τη σημασία του και συμμερίζονται τις αρχές του. Το να μπει λίγος περισσότερος αναρχισμός στην κοινωνική πραγματικότητα δεν μπορεί παρά να εμποδίσει την ανέφελη πορεία της καταπίεσης και της αδικίας.

Αυτή η ισχυρή εξάπλωση του αναρχισμού προαναγγέλλει την έλευση

μιας κοινωνίας πιο ελευθεριακής και εξισωτικής, ή τουλάχιστον κοινωνικές αναταραχές μεγάλης κλίμακας; Αλίμονο, όχι! Δεν βρισκόμαστε πια στην εποχή των παραμυθιών. Ξέρουμε πολύ καλά ότι ακόμη και αν αυξανόταν εντυπωσιακά το πλήθος των ανθρώπων που εμφορούνται από τις αναρχικές ιδέες θα παρέμενε μικροσκοπικό και ασήμαντο μπροστά στα επτά δισεκατομμύρια που αποτελούν τον πληθυσμό του πλανήτη και για τα οποία δεν υπάρχει κανένας λόγος να νομίζουμε ότι επιθυμούν να εγκαταλείψουν το δικό τους σύστημα αξιών και τον δικό τους τρόπο ζωής προς όφελος όσων εμείς προτιμούμε.

Εντούτοις, μόλις σωπαίνουν οι σειρήνες που υπόσχονται ένα λαμπρό αύριο και μπουν στο χρονοντούλαπο των απατηλών ψευδαισθήσεων οι εσχατολογικές ελπίδες, διαπιστώνουμε ότι η τωρινή αναβίωση του αναρχισμού είναι φορέας εξαιρετικών προοπτικών για όλες τις πρακτικές αντίστασης, ανατροπής και ανυπακοής που αναπτύσσονται απέναντι στις απαιτήσεις του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος. Η εξάπλωση του αναρχισμού παρέχει όντως τη δυνατότητα να πολλαπλασιαστούν και να ενδυναμωθούν οι αγώνες ενάντια στους μηχανισμούς της κυριαρχίας, να αποτυγχάνουν συχνότερα οι επιθέσεις εναντίον της αξιοπρέπειας και των συνθηκών ζωής των ανθρώπων, να ανατραπούν οι εμπορευματικής λογικής κοινωνικές σχέσεις, να κερδηθούν χώροι για να ζούμε διαφορετικά, να μετασχηματιστούν οι υποκειμενικότητές μας, να μειωθούν οι κοινωνικές ανισότητες και να διευρυνθεί το πεδίο άσκησης των πρακτικών ελευθερίας.

Και όλα αυτά, όχι αύριο ή μεθαύριο ή μετά τη Μεγάλη Νύχτα αλλά σήμερα, μέρα με τη μέρα και βδομάδα με τη βδομάδα. Αυτή είναι η μόνη επανάσταση που υπάρχει και η οποία, όπως απέδειξε ο Γκούσταβ Λαντάουερ (Gustav Landauer) όταν δήλωνε ότι «ο αναρχισμός δεν είναι κάτι που ανήκει στο μέλλον αλλά στο παρόν», είναι αυτή που βιώνεται στην πράξη, στις πρακτικές μας, στους αγώνες μας και στον τρόπο ύπαρξής μας, εδώ και τώρα.

Να επηρεάζουμε την πραγματικότητα στην οποία ζούμε, ακόμη και μερικώς, ακόμη και αποσπασματικά, αλλά επιτέλους πρέπει να την επηρεάζουμε ύστερα από τόσο καιρό που περάσαμε βλέποντας την να γλιστράει όπως η άμμος ανάμεσα στα δάκτυλά μας και να μετασχηματίζουμε επομένως το παρόν, με τρόπο τμηματικό αλλά και ριζοσπαστικό· ορίστε ποιες είναι σήμερα οι δυνατότητες που μας προσφέρει η αφύπνιση του αναρχισμού. Και αυτό είναι ήδη αρκετό, κυρίως αν αναλογισθούμε ότι οι αρχές, οι πρακτικές και επιτεύξεις που χαρακτηρίζουν αυτό το πολιτικό ρεύμα ξαναβρίσκονται, διεκδικούνται και εφαρμόζονται από συλλογικότητες και πρόσωπα που δεν προέρχονται υποχρεωτικά από ξεκάθαρα αναρχικούς

κύκλους. Μέσα από αυτό το βιβλίο σας καλώ να κάνουμε ένα σύντομο ταξίδι σ' αυτή την αναβίωση του αναρχισμού.

η ορμητική αναβίωση του αναρχισμού

Κάτω από το δύσπιστο βλέμμα όσων τον είχαν εδώ και καιρό ρίξει στις καλές της ιστορίας και προς έκπληξη των περισσοτέρων, για να μην πούμε όλων, ο αναρχισμός γνωρίζει από την αρχή του 21^{ου} αιώνα μια εντυπωσιακή ανάπτυξη η οποία εκδηλώνεται σε διάφορες περιοχές της υφηλίου. Είτε αυτό μας ανησυχεί είτε μας χαροποιεί, είναι ανάγκη να διαπιστώσουμε ότι το συγκεκριμένο πολιτικό ρεύμα επανέρχεται στο προσκήνιο της πολιτικής σκηνής και ότι επαναεπινοεί τον εαυτό του σε ένα τριπλό πεδίο, εκείνο των πρακτικών του, της θεωρίας του και της κοινωνικής του διάδοσης.

Κάθε φορά που συμβαίνει ένα απρόσμενο γεγονός, είναι εύκολο να ειπωθεί εκ των υστέρων ότι ήταν προδιαγεγραμμένο και ότι, επομένως, ο καθένας θα μπορούσε να το προβλέψει εάν ήταν επαρκώς πληροφορημένος. Τα πράγματα βεβαίως δεν είναι έτσι, και, στην περίπτωση του αναρχισμού, είναι προφανές ότι η επιστροφή του θα μπορούσε να μην είχε συμβεί ποτέ. Καμία ιστορική αναγκαιότητα δεν καθορίζει την αναβίωσή του, όπως και δεν καθιστά αναπόφευκτο κανένα άλλο κοινωνικό φαινόμενο. Πράγματι, τίποτε δεν είναι προδιαγεγραμμένο, κάτι που είναι ευτύχημα διότι η δυνατότητα της ελευθερίας εδράζεται σε αυτήν ακριβώς την παραδοχή. Πρέπει να αναγνωρίσουμε, όσο παράδοξο κι αν ακούγεται, ότι εάν η αναρχία αποτελούσε κομμάτι των πιο μύχιων ανθρώπινων προσδοκιών, εάν ήταν εγγεγραμμένη με κάποιο τρόπο στην ανθρώπινη φύση ή εάν η ανθρωπότητα όδευε υποχρεωτικά προς έναν ελευθεριακό ορίζοντα, παρά τα εμπόδια που θέτει η ιστορία, τότε θα υπήρχε μικρή θέση για την ιδέα

της ελευθερίας. Ο Κορνήλιος Καστοριάδης είχε δίκιο. Ή το κοινωνικό-ιστορικό είναι ανοιχτό και επιτρέπει τη ριζική δημιουργία ή είμαστε καταδικασμένοι να επαναλαμβάνουμε διαρκώς αυτό που ήδη υπάρχει. Επομένως δύο αντιλήψεις της κοινωνικής πραγματικότητας αντιτίθενται η μία με την άλλη. Ενώ η πρώτη πριμοδοτεί τη δυνατότητα της ελευθερίας, θέτοντας έτσι, υπό μια έννοια, εν αμφιβόλω τη διαιώνιση των ελευθεριακών ιδεών, η δεύτερη εγγυάται τη μονιμότητα ενός αναρχισμού προεγγεγραμμένου, περιορίζοντας όμως σημαντικά το πεδίο της ελευθερίας.

Με βάση τα παραπάνω, το γεγονός ότι δεν προσυπογράφουμε τις τελεολογικές αντιλήψεις της ιστορίας και ότι απωθούμε κάθε αυστηρό ιστορικό ντετερμινισμό δεν μας απαγορεύει να αναζητήσουμε και να αναλύσουμε τους λόγους για τους οποίους ο αναρχισμός επανεμφανίζεται. Στη διαύγηση αυτού ακριβώς του φαινομένου θα επιθυμούσε να συμβάλει το παρόν βιβλίο.

Στόχος όμως του παρόντος δοκιμίου δεν είναι μόνο να εξηγήσει ή να συνοψίσει την κατάσταση του αναρχισμού σήμερα, αλλά επίσης να συμβάλει στη ανανέωσή του σε ό,τι αφορά τις πρακτικές και τη σκέψη του. Δεν πρόκειται επομένως για ένα βιβλίο αμιγώς περιγραφικό αλλά για ένα έργο πολιτικά στρατευμένο υπέρ των καινούριων τρόπων με τους οποίους συλλαμβάνεται και εφαρμόζεται ο αναρχισμός σε ευθεία γείωση με τη σημερινή πραγματικότητα. Συνεπώς επιδιώκει να εργασθεί για την εξάπλωση της επιρροής του. Εξάπλωση που δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά που κρίνεται σημαντική εφόσον δεν μπορεί παρά να έχει ωφέλιμες συνέπειες για τα θύματα της κυριαρχίας και της εκμετάλλευσης.

Παλαιότερα είχα εμπλακεί σε διαμάχες με τους φύλακες του ναού, δηλαδή με όσους επιθυμούσαν να διατηρήσουν τον αναρχισμό στη συγκεκριμένη μορφή την οποία είχαν κληρονομήσει, με κίνδυνο να τον πνίξουν και να μην τον αφήσουν να εξελιχθεί. Από εκείνη την εποχή χρονολογούνται οι εκκλήσεις μου για έναν αναρχισμό διατεθειμένο να θέτει συνεχώς σε κίνδυνο τα ίδια του τα θεμέλια, στρέφοντας τις πιο αιχμηρές κριτικές προς τον ίδιο του τον εαυτό του. Οι εκκλήσεις αυτές, οι οποίες απευθύνονταν λιγότερο εναντίον του κλασικού αναρχισμού και περισσότερο εναντίον της αποστέωσής του από τους θεματοφύλακες της ορθοδοξίας, μου φαίνονταν απαραίτητες εκείνη την εποχή, αλλά καθόλου πια σήμερα. Η εντυπωσιακή ζωτικότητα του αναρχισμού έχει παραμερίσει όσους, ξεχειλίζοντας από αγάπη για αυτόν, υποστηρίζουν ότι έπρεπε να μουμιοποιηθεί ώστε να διατηρηθεί καλύτερα. Βέβαια οι φύλακες του ναού υπάρχουν ακόμη αλλά δεν μπορούν παρά να δίνουν μάχες οπισθοφυλακών. Φαίνεται λοιπόν αχρείαστο και αδιάφορο να αναπτύξουμε έναν λόγο κριτικό σε

σχέση με την αντίληψη που έχουν για τον αναρχισμό. Αυτό που πρέπει να γίνει τώρα είναι να συμβάλουμε ώστε να δοθεί ώθηση στον νέο αναρχισμό που αναπτύσσεται μπροστά στα μάτια μας. Εκείνο που έχει σημασία είναι να βοηθήσουμε ώστε να επαναδιατυπωθεί στο πλαίσιο της σημερινής εποχής, χωρίς να χρονοτριβούμε κριτικάροντας διάφορες ξεπερασμένες όψεις των αντιλήψεών του.

Το να λέγεται ότι ο αναρχισμός επανεμφανίζεται σήμερα συνιστά παραδοχή ότι εδώ και κάποιο καιρό είχε λίγο-πολύ εξαφανιστεί. Επίσης, όταν διαπιστώνεται ότι επαναεπινοεί τον εαυτό του αυτό σημαίνει ότι δεν αποτελεί μια απλή αναπαραγωγή, αλλά ότι ενσωματώνει καινοτόμες όψεις που τον διαφοροποιούν. Αυτή η ενδεχόμενη έκλειψη του αναρχισμού και η υποτιθέμενη απόσυρσή του από την πολιτική σκηνή θα υποχρεώνει να ρίξουμε ένα γρήγορο βλέμμα πάνω στην ιστορία του για να δούμε αν τα πράγματα ήταν όντως έτσι. Πριν απ' αυτό όμως, μου φαίνεται χρήσιμο να ανοίξουμε μια παρένθεση για να ενσκήψουμε πάνω σε δύο ζητήματα για τα οποία το ενδεχόμενο της εξαφάνισης, και άρα της αναβίωσης, του αναρχισμού δεν τίθενται καν.

Αναρχία εναντίον αναρχισμού: Μια αμφίβολη διχοτομία

Η πρώτη περίπτωση παρουσιάζεται όταν λάβουμε ως σημείο αναφοράς την αναρχία, και όχι τον αναρχισμό, και όταν την ορίσουμε ως μια «κατάσταση πραγμάτων» που χαρακτηρίζεται από την απουσία της κυριαρχίας και από την απόλυτη ελευθερία της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας. Ίδωμένη ως οντότητα, η αναρχία μπορεί επομένως να θεωρηθεί ως μια από τις πολλαπλές δυνατές μορφές (τροπικότητες) της πραγματικότητας. Θα μπορούσε για παράδειγμα κάποιος να υποστηρίξει, υιοθετώντας μπακουινικές προσεγγίσεις, ότι η ίδια η βιολογική ζωή δεν μπορεί να αναπτυχθεί παρά μόνο επειδή συγκεντρώνει προϋποθέσεις ελεύθερης εκδήλωσης της μοναδικότητας, της διαφορετικότητας, της πολλαπλότητας και μάλιστα του συνδυασμού αντιφατικών στοιχείων, και ότι σπάει όλους τους καταναγκασμούς που θα ήθελαν να καταπιέζουν την ελεύθερη έκφρασή της. Έτσι, ορισμένες όψεις της ζωής πρέπει να βρίσκονται σε μια κατάσταση αναρχίας για να μπορέσουν να υπάρξουν. Επομένως η αναρχία φέρεται να βρίσκεται άμεσα εγγεγραμμένη στη ζωή και συνεπώς δεν θα εξαφανιστεί ποτέ εντελώς, κυρίως αν θεωρήσουμε ότι ορισμένοι τομείς της πραγματικότητας ορίζονται όχι με όρους «όλα ή τίποτα», αλλά με όρους «περισσότερης ή λιγότερης αναρχίας». Υπό αυτή την έννοια, δεν υπάρχει καμία αντίρρηση να μιλήσουμε για την αναρχία ως μια συγκεκριμένη κα-

τάσταση πραγμάτων ή ως μια τροπικότητα της πραγματικότητας, ως ένα αποτέλεσμα επιδιωκόμενο και επιθυμητό από τους αναρχικούς οι οποίοι θα αναλάβουν την προώθησή του εντός της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας και προς το οποίο θα επιθυμούσαν να προχωρήσουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα.

Από την άλλη πλευρά, πρέπει οπωσδήποτε να αποφύγουμε να ριζώσουμε την αναρχία μέσα σε ουσιοκρατικά προαπαιτούμενα, τα οποία θα εξάλειφαν κάθε δυνατότητα εξαφάνισής της, καθώς θα μπορούσε θεωρητικά να συνεχίζει να υπάρχει ακόμη κι αν δεν εκδηλωνόταν πουθενά στον κόσμο. Το να σκεφτόμαστε την αναρχία ως μια υπαρκτή κατάσταση πραγμάτων δεν αποκλείει καθόλου ότι αυτή η κατάσταση είναι περισσότερο ενδεχόμενη παρά απαραίτητη και ότι εξαρτάται από διάφορες περιστάσεις που καθορίζουν την ύπαρξή της, με συνέπεια να δύναται να γνωρίσει εκλείψεις, ακόμη και μια οριστική εξαφάνιση. Η αναρχία δεν είναι αυθύπαρκτη ως διαφοροποιημένη οντότητα. Αποκτά ύπαρξη μόνο στη βάση μιας ανθρωπίνης δραστηριότητας, η οποία ταυτοχρόνως οικοδομεί και την εννοιολογική της μορφή.

Πράγματι, αντίθετα με το ουσιοκρατικό δόγμα, πρέπει να παραδεχτούμε ότι στο μέτρο που «το ον δεν υπερβαίνει το σύνολο των μορφών της ύπαρξής του» δεν υπάρχει κάτι πέρα από αυτές τις μορφές, το οποίο θα ήταν ενδεχομένως η ουσία του. Γι' αυτό τον λόγο η αναρχία δεν θα μπορούσε να υπάρξει «καθ' εαυτήν». Είναι το περιστασιακό προϊόν μιας δέσμης σχέσεων και δεν αποκτά νόημα παρά μόνο εντός του πλαισίου ενός πολιτισμού, μιας κοινωνίας και μιας συγκεκριμένης περιόδου. Πιο ξεκάθαρα, το πλαίσιο εντός του οποίου η αναρχία αποκτά νόημα είναι, κατά αντιδιαστολή, εκείνο της κυριαρχίας που γίνεται αντιληπτή ως τέτοια από τους ανθρώπους που ζουν μέσα σ' αυτό.

Αυτό σημαίνει ότι, για να μπορέσει η αναρχία να υπάρξει, για να οικοδομηθεί ως οντότητα διαφοροποιημένη και καθορισμένη, πρέπει όχι μόνο να υπάρχουν μηχανισμοί κυριαρχίας και αντίστασης απέναντι σε αυτούς τους μηχανισμούς, αλλά κυρίως πρέπει οι έννοιες της κυριαρχίας και της αντίστασης να βρίσκονται εντός του πεδίου της δυνατής εμπειρίας του υποκειμένου. Όσο η κυριαρχία δεν γίνεται αντιληπτή ως τέτοια, όσο δεν εισέρχεται στο πεδίο του νοητού, και όσο οι αντιστάσεις που προκαλεί δεν βιώνονται ως τέτοιες, οι όροι ύπαρξης της αναρχίας δεν συγκεντρώνονται, και επομένως η αναρχία πολύ απλά δεν υπάρχει. Πέρα όμως από τη συγκέντρωση αυτών των όρων, η ύπαρξη της αναρχίας προϋποθέτει και τη δυνατότητα νόησης από τη μεριά του υποκειμένου ορισμένων ιδεών όπως είναι η μοναδικότητα, η ελευθερία, η αυτονομία και η πάλη ενάντια στην

κυριαρχία. Όλα αυτά όμως συμβαίνουν από μια ιστορικά προσδιορισμένη περίοδο και μετά. Η αναρχία επομένως δεν είναι μια προϋπάρχουσα πραγματικότητα, αλλά μια κατασκευή σχετικά πρόσφατη.

Η αναρχία και ο αναρχισμός, αν και διαφορετικά το ένα από το άλλο, είναι δυο φαινόμενα εσωτερικώς συνδεδεμένα, εξαιτίας του είδους των σχέσεων που διατηρούν. Πράγματι, η αναρχία δεν αποκτά νόημα παρά μόνο εντός του πλαισίου της αναρχικής σκέψης, η οποία επεξεργάζεται το εννοιολογικό της περιεχόμενο. Με άλλα λόγια, η αναρχία, θεωρούμενη με τη συγκεκριμένη έννοια που της αποδίδουν οι αναρχικοί, είναι μια κατασκευή αδιαχώριστη από την αναρχική σκέψη, πολύ απλά γιατί προέρχεται απ' αυτήν. Όμως αυτή η αναρχική σκέψη είναι ένα συστατικό στοιχείο του αναρχικού κινήματος, αν θεωρήσουμε ως «αναρχικό κίνημα» ως ένα σύνολο από πρακτικές, παραγωγές λόγου, κοινωνικά και πολιτιστικά γεγονότα, συμβολικά στοιχεία κλπ., τα οποία συνδεόμενα μεταξύ τους σχηματίζουν ένα καθορισμένο ιστορικό σύνολο.

Έτσι, στο μέτρο που η αναρχία είναι μια θεωρητική και πρακτική παραγωγή, προερχόμενη από το αναρχικό κίνημα, δεν ορίζεται μια κι έξω. Ποικίλει ανάλογα με τις πιθανές παραλλαγές του αναρχικού κινήματος. Μπορεί ακόμα και να εξαφανιστεί αν το κίνημα πεθάνει. Η απουσία της έννοιας της αναρχίας θα την έκανε μη εντοπίσιμη εντός της πραγματικότητας και η ύπαρξή της θα άνηκε πλέον στη σφαίρα του μη νοητού ή της απλής ιστορικής ανάμνησης.

Μου φάνηκε σημαντικό να αναφερθώ σ' αυτή την έννοια της αναρχίας επειδή ορισμένοι τομείς του κινήματος, επηρεασμένοι από τη σκέψη του Χακίμ Μπέι (Hakim Bey), της αποδίδουν μια αποφασιστική σημασία, αντιπαραθέτοντάς την με τον αναρχισμό. Γι' αυτούς, ο αναρχισμός είναι η σκοτεινή πλευρά της αναρχίας που την αλλοιώνει στην πράξη. Κάτι που είναι παράλογο εφόσον οι δύο έννοιες είναι συνδεδεμένες, αφού, για να υπάρξουν χρειάζονται η μία την άλλη.

Αναρχικό κίνημα και αναρχική θεωρία

Η δεύτερη περίπτωση που θα αναιρούσε το ενδεχόμενο έκλειψης του αναρχισμού προκύπτει όταν στοχαστές όπως ο Κροπότκιν του αποδίδουν μια υπερχλιετή ύπαρξη, αφού βέβαια πρώτα έχουν προβεί στον διαχωρισμό του σε κίνημα από τη μια μεριά και σε θεωρητικό περιεχόμενο από την άλλη. Το πρόσχημα γι' αυτή την παραδοχή δίδεται από ορισμένα εννοιολογικά ή αξιολογικά στοιχεία που τον χαρακτηρίζουν και τα οποία φέρει και να βρίσκονται διατυπωμένα σε διάφορους πολιτισμούς από την πρρωϊμη

κίολας αρχαιότητα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο αναρχισμός είναι εγγεγραμμένος στην ίδια την ανθρώπινη κατάσταση. Έτσι, ούτε είχε ποτέ εξαφανιστεί και ούτε μπορεί να εξαφανιστεί.

Αντιθέτως αν θεωρήσουμε ότι ο αναρχισμός ως θεωρητικό σώμα και ο αναρχισμός ως κοινωνικό κίνημα αποτελούν ένα αδιάσπαστο σύνολο τότε είναι θεμιτό να πιστέψουμε ότι ανάλογα με τις περιστάσεις μπορεί και να εξαφανιστεί. Κατά τη γνώμη μου, θεωρία και κίνημα είναι άρρηκτα δεμένα μεταξύ τους. Και αυτό γιατί πιστεύω ότι η αναρχική σκέψη και το αναρχικό σώμα καλουπώνονται εντός καθορισμένων πολιτικών, οικονομικών, πολιτισμικών και κοινωνικών συνθηκών και με βάση καθορισμένους κοινωνικούς αγώνες. Γι' αυτό δηλώνω ότι δεν υπάρχει αναρχισμός χωρίς την ανάπτυξη του καπιταλισμού, δεν υπάρχει αναρχισμός χωρίς για παράδειγμα τις αναλύσεις που έκανε ο Προυντόν για τις κοινωνικές συνθήκες που γέννησε ο καπιταλισμός, δεν υπάρχει αναρχισμός χωρίς τους αγώνες ενάντια στην εκμετάλλευση που έκαναν οι εργαζόμενοι, είτε ήταν χωρικοί είτε εργάτες είτε τεχνίτες.

Φαίνεται λοιπόν ότι ήταν στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα που ο αναρχισμός θεσμίστηκε στην Ευρώπη, τόσο ως ξεχωριστή πολιτική σκέψη όσο και ως σημαντικό κοινωνικό κίνημα, κάτι που γέννησε παράλληλα και το αναρχικό εννοιολογικό πλαίσιο της αναρχίας. Ακόμη κι αν ορισμένοι πρόδρομοι επεξεργάζονται διατυπώσεις που εμπεριέχουν κάποια εννοιολογικά στοιχεία του, ακόμη κι αν –όπως μας δείχνει η αναρχική ανθρωπολογία– κάποιοι πολιτισμοί διαθέτουν τρόπους οργάνωσης και ζωής κοντινούς με αυτά που κηρύσσει, τέλος ακόμη κι αν η κοινωνική ιστορία είναι γεμάτη γεγονότα που θα μπορούσε να επικαλεστεί (Σπάρτακος, εξεγέρσεις χωρικών το Μεσαίωνα, λουδίτες), ο αναρχισμός και η αναρχία δεν υπάρχουν πριν απ' αυτή την εποχή.

Αφού κλείσουμε λοιπόν αυτή την παρένθεση, ας σταθούμε για λίγο στην ιστορία του αναρχισμού. Δεν γίνεται βέβαια να αφηγηθούμε εδώ, έστω και σύντομα, μια τόσο πλούσια και ταραχώδη εποποιία. Υπάρχουν υπέροχα έργα στα οποία μπορεί κάποιος να καταφύγει γι' αυτό. Θα αρκεστώ λοιπόν να αφιερώσω λίγες παραγράφους με σκοπό να εξηγήσω γιατί κατά τη γνώμη μου ο αναρχισμός εξαφανίστηκε για κάποιο καιρό.

Σύντομες ιστορικές σημειώσεις

Αρχικά στη δίνη της γαλλικής επανάστασης του 1848, υπήρξαν τα γραπτά του Ζοζέφ Ντεζάκ (Joseph Déjacque), του Ανσέλμ Μπελαγκαριγκ (Anselme Bellegarrigue) και κυρίως του Προυντόν, τα οποία σηματοδοτούν το ξεκι-

νημα μιας πολιτικής σκέψης που αυτοκαθορίζεται ως αναρχική. Έπειτα, με την ανάπτυξη της εκβιομηχάνισης και του εργατικού κινήματος (δημιουργία της Διεθνούς των Εργατών το 1864) η αναρχική σκέψη και το αναρχικό κίνημα μεγαλώνουν ταυτόχρονα μέσα από μια σειρά αγώνων και γεγονότων, με κυριότερα την κομμούνα του Παρισιού (1871) και το συνέδριο του Σαιν-Ιμιέρ το 1872. Οι Μιχαήλ Μπακούνιν, Τζέιμς Γκιγιώμ (James Guillaume), Πιοτρ Κροπότκιν, Ελιζέ Ρεκλύ, Ερρίκο Μαλατέστα, Ανσέλμο Λορέντζο (Anselmo Lorenzo), Ρικάρντο Μέλλα (Ricardo Mella) είναι κάποιες σημαίνουσες προσωπικότητες, ταυτισμένες με την άνοδο της σκέψης και της δράσης που διαδραματίζουν αληθινά σημαντικό ρόλο στην πολιτική και κοινωνική σκηνή των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} και των πρώτων του 20^{ου} αιώνα, μέχρι να φτάσουμε στο κορυφαίο σημείο, εκείνο της ισπανικής επανάστασης του 1936.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ο αναρχισμός αποτελεί ζωντανή σκέψη, σε συνεχή εξέλιξη και όσωση με την κοινωνική και πολιτιστική πραγματικότητα. Μια σκέψη ικανή να εμπλουτιστεί και να αλλάξει στην επαφή της με τον κόσμο στον οποίο εντάσσεται, χάρη στις εμπειρίες που αναπτύσσει και στους αγώνες στους οποίους συμμετέχει. Κυρίως όμως χάρη στην απορρόφηση από μέρους της ενός τμήματος των γνώσεων που διαμορφώνονται και κυκλοφορούν στο ίδιο περιβάλλον που κινείται και εκείνη. Παράλληλα το αναρχικό κίνημα που θρέφει και θρέφεται από αυτή τη σκέψη είναι και εκείνο ικανό να δρα πάνω στην πραγματικότητα, να παράγει αποτελέσματα και να ασκεί ισχυρή επιρροή σε αρκετές χώρες της Ευρώπης, όπως είναι η Ισπανία, η Ιταλία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Αγγλία, η Ρωσία, η Ουκρανία καθώς και στη Λατινική Αμερική (Αργεντινή, Βραζιλία, Μεξικό) και ακόμη και στις Η.Π.Α.

Αφού εκδήλωσε μια αξιοπρόσεκτη ζωτικότητα για περίπου έναν αιώνα – από το 1860 έως το 1940– στη συνέχεια ο αναρχισμός υποχωρεί έως το σημείο πρακτικής εξαφάνισης από την πολιτική σκηνή και τους κοινωνικούς αγώνες για κάμποσες δεκαετίες. Όσο διέσχισε την έρημό του κάποιοι δεν δίστασαν να εκδώσουν το πιστοποιητικό θανάτου του ή να τον χαρακτηρίσουν ως μια ξεπερασμένη ιδεολογία που ανήκει πλέον στο παρελθόν.

Είναι γεγονός ότι μετά την τραγική ήττα της ισπανικής επανάστασης του 1939 ο αναρχισμός βρέθηκε, με λιγοστές εξαιρέσεις,¹ απών από τους κοι-

¹ Μπορούμε να επισημάνουμε τον ρόλο των ελευθεριακών στην Ισπανία κατά τη διάρκεια του αντιφρανκικού αγώνα, στην Ιταλία κατά τη διάρκεια της αντιφασιστικής αντίστασης του Β Παγκοσμίου Πολέμου, στη Μεγάλη Βρετανία κατά τη διάρκεια της καμπάνιας για τον πυρηνικό αφοπλισμό στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές του 1960, αλλά και κάποια διείσδυση του αναρχισμού στη Σουηδία και την Αργεντινή

ωνικούς αγώνες που σημάδεψαν τα τριάντα επόμενα χρόνια σε διάφορες χώρες του κόσμου. Στην καλύτερη των περιπτώσεων, η παρουσία του ήταν υπολειμματική και οφειλόταν σε μεμονωμένα άτομα. Επειδή τέθηκε στο περιθώριο, επειδή δεν κατόρθωσε να συνάψει δεσμούς με την κοινωνική πραγματικότητα και να ενταχθεί στην πολιτική συγκρουσιακότητα της εποχής, ο αναρχισμός έχασε κάθε δυνατότητα να επαναεπικαιροποιηθεί και να εξελιχθεί.

Σε αυτές τις δυσμενείς συνθήκες ο αναρχισμός έτεινε προς την αναδίπλωση, τον δογματισμό, τη μουμιοποίηση, αναμασώντας το ένδοξο παρελθόν και αναπτύσσοντας ισχυρά αντανakλαστικά αυτοσυντήρησης. Η λατρεία της μνήμης επικράτησε της επιθυμίας για ανανέωση, κάτι που τον οδήγησε να συντηρητικοποιηθεί, να υπερασπίζεται ζηλόφθονα την κληρονομιά του και εντέλει να κλειστεί στον στείορο κύκλο της απλής επανάληψης.

Αυτή η έλλειψη τακτικής επαφής με τους αγώνες ενάντια στην κυριαρχία έκανε τον αναρχισμό το πολιτικό αντίστοιχο μιας νεκρής γλώσσας. Δηλαδή μιας γλώσσας αποκομμένη από την πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα στην οποία κινείται, ακριβώς επειδή δεν χρησιμοποιείται από τον λαό. Μιας γλώσσας που έχει γίνει στείρα, ανίκανη να εξελιχθεί και να εμπλουτιστεί και άρα να κατανοήσει τη διαρκώς μετασχηματιζόμενη πραγματικότητα και να μπορέσει να δράσει πάνω της. Μια γλώσσα όμως που δεν χρησιμοποιείται παύει να είναι εργαλείο και γίνεται κειμήλιο.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου που εκτείνεται έως τα τέλη της δεκαετίας του 1960 ο αναρχισμός, πολύ απλά, απολιθώθηκε διότι, όπως έχω ήδη επισημάνει, «ο αναρχισμός σφυρηλατείται διαρκώς μέσα στους αγώνες ενάντια στην κυριαρχία. Έξω από αυτούς μαραζώνει και παρακμάζει».

Μη εξελισσόμενος ο αναρχισμός έπαψε να είναι κυριολεκτικά αναρχισμός. Έγινε κάτι άλλο επειδή, όπως ισχυρίζομαι, ίδιον του αναρχισμού είναι να μετασχηματίζεται. Η απουσία αλλαγής σήμαινε ξεκάθαρα ότι δεν επρόκειτο πλέον για αναρχισμό.

Αναβίωση του αναρχισμού

Πρέπει να περιμένουμε τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τα μεγάλα κινήματα αντίστασης στον πόλεμο του Βιετνάμ, τη μόνιμη αναστάτωση στις πανεπιστημιούπολεις των Η.Π.Α, της Γερμανίας, της Ιταλίας ή της Γαλλίας, την ανάπτυξη από κομμάτια της νεολαίας αντικομφορμιστικών στάσεων και αισθημάτων εξέγερσης ενάντια στην εξουσία και αφήφησης των κοινωνικών συμβάσεων και τέλος τη θαυμαστή έκρηξη του Μάη του 1968 στη

Γαλλία για να δούμε να ανθίζει και πάλι ο αναρχισμός.

Βέβαια, και, παρά τις έντονες ελευθεριακές αποχρώσεις, ο Μάης του '68 δεν ήταν αναρχικός. Γέννησε όμως μια καινούρια πολιτική ριζοσπαστικότητα, χαρακτηριζόμενη από τη μόνιμη αναρχική αντίληψη ότι η πάλη ενάντια στις σχέσεις κυριαρχίας ή ενάντια στις πρακτικές αποκλεισμού ή ενάντια στα αποτελέσματα του στιγματισμού και των διακρίσεων δεν πρέπει περιοριστεί μόνο στον τομέα της οικονομίας και των παραγωγικών σχέσεων.

Ο Μάης του '68 εγκαινιάζει επίσης κάτι που θα φτάσει στην πλήρη του ανάπτυξη μετά τις συγκρούσεις του Σηάτλ του 1999. Πρόκειται για μια μορφή αναρχισμού που αποκαλώ «εκτός τειχών» επειδή αναπαράγει πρακτικές και αξίες αδιαμφισβήτητα αναρχικές, πέρα από κινήματα αμιγώς αναρχικά και μακριά από κάθε ξεκάθαρη αναφορά στον αναρχισμό.

Τέλος, με τον Μάη του '68 εμφανίζονται εντός του αναρχικού ακτιβισμού νέες αντιλήψεις οι οποίες, όπως επισημαίνει ο Τοντ Μέι (Todd May), πριμοδοτούν, ανάμεσα σε άλλα, τους τακτικούς στόχους σε βάρος των στρατηγικών προοπτικών, σχεδιάζοντας έτσι ένα καινούριο ελευθεριακό ήθος.

Πράγματι ο μαχητικός αναρχισμός που τείνει να αναπτύσσει οργανώσεις και πολιτικά σχέδια, με σκοπό και ορίζοντα την καθολική αλλαγή της κοινωνίας, παραχωρεί εφεξής τη θέση σε δράσεις προορισμένες να ανατρέψουν άμεσα συγκεκριμένες και περιορισμένες όψεις της θεσμισμένης κοινωνίας.

Τριάντα χρόνια μετά τον Μάη του '68, με τις μεγάλες συγκεντρώσεις του κινήματος για μια εναλλακτική παγκοσμιοποίηση στις αρχές της δεκαετίας του 2000 (Σηάτλ, Κεμπέκ, Γένοβα), ο αναρχισμός γνωρίζει μια καινούρια ώθηση και αποκτά, σε λίγο χρόνο, και χάρη στην ισχυρή παρουσία του στους δρόμους και στους αγώνες, μια θεαματική εμβέλεια. Είναι αλήθεια ότι η χρήση του διαδικτύου επιτρέπει μια γρήγορη γνωστοποίηση σε όλο τον κόσμο των αναρχικών διαδηλώσεων και διασφαλίζει την άμεση και σχεδόν εξαντλητική κάλυψη αυτών των γεγονότων. Είναι όμως εξίσου αληθές ότι σχεδόν καθημερινά οι αναρχικοί ιστότοποι αναγγέλλουν ένα ή και περισσότερα ελευθεριακά γεγονότα. Χωρίς λοιπόν να παρασυρθούμε από το πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα που παράγει το διαδίκτυο, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι δύσκολα μπορούσε κανείς να φανταστεί πριν λίγα χρόνια αυτή την αφθονία ελευθεριακών δραστηριοτήτων που παρατηρείται στις αρχές του 21^{ου} αιώνα.

Αυτή η επανεμφάνιση εκτείνεται επίσης στον πολιτιστικό και τον πανεπιστημιακό τομέα. Έτσι, τον Οκτώβριο του 2005 στο αγγλικό πανεπιστήμιο του Λάφμπορο (Loughborough) δημιουργήθηκε ένα πυκνό ακαδημαϊκό

δίκτυο ανταλλαγών ιδεών και παρατηρήσεων που ονομάστηκε Δίκτυο Αναρχικών Σπουδών (Anarchist Studies Network). Ακολούθησε το 2009 η οργάνωση ενός διεθνούς δικτύου που συγκεντρώνει σημαντικό αριθμό πανεπιστημιακών ερευνητών που αυτοπροσδιορίζονται ως αναρχικοί ή που ενδιαφέρονται για τον αναρχισμό. Πρόκειται για το δίκτυο με το όνομα Βορειοαμερικάνικες Αναρχικές Σπουδές (North American Anarchist Studies). Επίσης πολλαπλασιάζονται τα συνέδρια που εξετάζουν διάφορες όψεις του κινήματος (ιστορικές, πολιτικές, φιλοσοφικές) σε διάφορες πόλεις (Παρίσι, Λυών, Τουρ, Μονπελιέ, Λάφμπορο, Ρίο Ντε Τζανέιρο, Μεξικό κλπ). Η στιβαρή παρουσία αυτής της θεματολογίας στον πανεπιστημιακό κόσμο ξαφνιάζει όσους βίωσαν την απόλυτη ανυπαρξία της κατά τη διάρκεια του μακρού χειμώνα της υποταγής των ακαδημαϊκών θεσμών στη μαρξιστική ηγεμονία, η οποία διαδέχτηκε –ή ενίοτε συνυπήρξε στη Γαλλία ή την Ιταλία με– τη συντηρητική κυριαρχία. Αυτό το πανόραμα που σκιαγραφήθηκε μέσα σε λίγα χρόνια ήταν ακόμη αδιανόητο στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Ας επισημάνουμε τέλος ότι, ανάμεσα στον Μάη του '68 και τις διαδηλώσεις της δεκαετίας του 2000 ο αναρχισμός βίωσε αρκετές αναζωογονητικές στιγμές. Στην Ισπανία κυρίως, τη διετία 1976-1978, ο ασυνήθιστος ελευθεριακός αναβρασμός που ακολούθησε τον θάνατο του Φράνκο μάς άφησε όλους έκπληκτους, δεδομένης της αδύναμης πραγματικότητας του ισπανικού αναρχικού κινήματος τα προηγούμενα χρόνια. Το 1977 η συνάντηση της CNT στη Βαρκελώνη συγκέντρωσε εκατό χιλιάδες ανθρώπους και, στην ίδια ακριβώς πόλη, χιλιάδες αναρχικοί από όλο τον κόσμο συμμετείχαν στις Ελευθεριακές Ημέρες του Ιουλίου 1977. Η δυναμική αυτή παρέμεινε και τα επόμενα χρόνια, όπως αποδεικνύουν οι διεθνείς αναρχικές συναντήσεις της Βενετίας και της Βαρκελώνης τον Σεπτέμβριο του 1984 και του 1993.

Έτσι, από τη δεκαετία του 1960 και μετά ο αναρχισμός μάς επιφυλάσσει συνεχώς εκπλήξεις, καθώς εμφανίζεται τακτικά με τη μορφή διαδοχικών κυμάτων. Ποιο θα είναι το επόμενο;

ο νεοαναρχισμός

Το είδος του αναρχισμού που δημιουργείται σιγά-σιγά μετά τον Μάη του '68 μέσα από πρακτικές αγώνες εναντίον της κυριαρχίας –πρακτικές καθόλα προσδιορίσιμες από την εποχή τους – και που γνωρίζει ξαφνική διάδοση στις αρχές της δεκαετίας του 2000, σηματοδοτεί μια τομή σε σχέση με τον έως τότε υπάρχοντα αναρχισμό. Παραφράζοντας τον Βερλέν, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν είναι «ούτε εντελώς ίδιος, ούτε εντελώς διαφορετικός».

Είναι σίγουρο ότι ο αναρχισμός επέστρεψε στο προσκήνιο κυρίως γιατί οι αλλαγές που συνέβησαν σε διάφορα πεδία της κοινωνικής, πολιτιστικής, πολιτικής και τεχνολογικής πραγματικότητας δημιούργησαν συνθήκες που βρίσκονται σήμερα σε σύμπνοια με ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του. Γι' αυτό τον λόγο, ο σύγχρονος αναρχισμός ανταποκρίνεται πολύ καλύτερα σε σχέση με άλλα πολιτικά ρεύματα κοινωνικής στράτευσης στις ιδιαιτερότητες και τις σημερινές απαιτήσεις.

Αν όμως, αυτή η συμφωνία ανάμεσα σε ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αναρχισμού και της σημερινής εποχής από τη μία επέτρεψε την εξάπλωσή του, αναδεικνύοντας αυτό το πολιτικό ρεύμα ως εργαλείο προσαρμοσμένο στους αγώνες και στις συνθήκες του παρόντος, από την άλλη επέδρασε σε κάποια γνωρίσματά του, τα οποία μεταβλήθηκαν, ως συνέπεια της ένταξής του στην τωρινή πραγματικότητα. Πρόκειται για κάποιο αντανakλαστικό αποτέλεσμα της ικανότητάς του να δράσει πάνω σε αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα.

Έχουμε λοιπόν από τη μια πλευρά τη θέσμιση μιας νέας πραγματικότητας που εμπεριέχει τις συνθήκες της αναρχικής επέμβασης, και από την άλλη έναν αναρχισμό που ανανεώνεται εξαιτίας ακριβώς της δράσης του πάνω σε αυτή την πραγματικότητα. Είναι λοιπόν με βάση αυτή τη διπλή διαδικασία, ή με άλλους όρους τον δεισμό, ανάμεσα στη σημερινή πραγματικότητα και τον αναρχισμό, που αυτός ο τελευταίος έγινε πραγματικά σύγχρονος.

Γνωρίζουμε καλά ότι δεν υπάρχει κάποιο ρεύμα, κάποιο δόγμα ή κάποια πολιτική ταυτότητα που να διεκδικεί τον όρο του νεοαναρχισμού. Γνωρίζουμε επίσης ότι δεν έχει κανένα ενδιαφέρον να προτείνουμε εμείς ένα καινούριο «ισμό». Ωστόσο θα καταφύγουμε στη χρήση αυτού του όρου σαν έναν εύκολο και προσωρινό τρόπο για να χαρακτηρίσουμε αυτόν τον νέο αναρχισμό. Ας δούμε λοιπόν μερικά από τα χαρακτηριστικά του.

Ο αναρχισμός εκτός των τειχών

Όταν κάποιος παρατηρεί τον σύγχρονο αναρχισμό εκπλήσσεται από την ισχυρή εξάπλωσή του εκτός των ορίων του κινήματος που τον επικαλείται. Είναι αλήθεια ότι ο αναρχισμός πάντα υπερέβαινε τα μάλλον αρκετά ασαφή όρια του κινήματος, όμως αυτή η υπέρβαση γνώρισε θεαματική μεγέθυνση από τον Μάη του '68 έως και τα σημερινά κινήματα διαμαρτυρίας, όπως το 15 Μ στην Ισπανία ή το Occupy Wall Street στις Η.Π.Α.

Η εξάπλωση του αναρχισμού πέρα από τα σύνορά του δεν είναι μόνο πιο σημαντική από ό,τι ήταν παλιότερα, αλλά ενδύεται και διαφορετικές μορφές. Πράγματι, δεν πρόκειται πια για μια υπέρβαση πολιτιστικού τύπου, όπως γινόταν όταν ορισμένοι καλλιτέχνες, τραγουδιστές ή διανοούμενοι εκδηλώναν τη συμπάθειά τους για τις ελευθεριακές ιδέες. Πρόκειται μάλλον για μια υπέρβαση που εκδηλώνεται στην ίδια την καρδιά των αγώνων που διεξάγονται από κινήματα αμφισβήτησης, τα οποία δεν επικαλούνται ευθέως τον αναρχισμό.

Μπορούμε να βρούμε τις πρώτες εκδηλώσεις αυτής της υπέρβασης μετά τον Μάη του '68 με την συγκρότηση νέων κοινωνικών κινήματων τα οποία αγωνίζονταν πάνω σε ταυτοτικές βάσεις, υπέρ της αναγνώρισης ορισμένων υποκειμένων που υφίσταντο διακρίσεις και στιγματισμό, όπως για παράδειγμα το Κίνημα Απελευθέρωσης των γυναικών (MLF) ή το Ομοφυλοφιλικό Μέτωπο Επαναστατικής Δράσης (FHAR). Αν και απείχαν πολύ από το να είναι αναρχικά, αυτά τα κινήματα προσέγγιζαν τον αναρχισμό σε ορισμένα σημεία, καθώς απομακρύνονταν από τα κλασικά πολιτικά σχήματα, που ήταν συγκεντρωτικά στις μορφές οργάνωσης και πάλης και ελάχιστα

ευαίσθητα στην προβληματική των σχέσεων εξουσίας.

Έτσι, σιγά-σιγά αυτοί οι αγώνες ενάντια στις διάφορες μορφές της κυριαρχίας θεωρήθηκαν σημαντικοί, ταυτόχρονα με αγώνες πιο παραδοσιακούς που αφορούσαν τη σφαίρα της οικονομίας και τον κόσμο της εργασίας.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 η εμφάνιση του κινήματος της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης ώθησε εκ νέου τον αναρχισμό πέρα από τα σύνορά του. Παρά την τεράστια ανομοιογένειά του και την κριτική που μπορεί να του γίνει, αυτό το κίνημα των κινήματων είναι φορέας ισχυρών ελευθεριακών αντιλήψεων. Καταρχήν, συγκροτείται από συλλογικότητες και πρόσωπα που δρουν συχνά εκτός των παραδοσιακών πολιτικών οργανώσεων. Αυτές οι συλλογικότητες και αυτά τα άτομα υιοθετούν, ανακαλύπτουν ή και επανεφευρίσκουν μέσα στους αγώνες αντι-ιεραρχικές, αντι-συγκεντρωτικές και αντι-αντιπροσωπευτικές πολιτικές μορφές, οι οποίες βρίσκονται αρκετά κοντά στις αναρχικές θέσεις. Και αυτό συμβαίνει τόσο στην επιλογή των μεθόδων λήψης αποφάσεων όσο και στις μορφές οργάνωσης και στους τρόπους δράσης, οι οποίοι εξάλλου εμπνέονται πολύ συχνά από τις αρχές της άμεσης δράσης. Αρκετοί απ' αυτούς τους αγωνιστές –όχι βέβαια όλοι– είναι ενίοτε πιο θερμοί υπερασπιστές των αντιαυταρχικών πρακτικών από ό,τι ορισμένοι αναρχικοί που αυτοπροσδιορίζονται μάλιστα ως τέτοιοι. Αποδεικνύονται ακόμη πιο αδιάλλακτοι και από τους αναρχικούς όταν οι δράσεις, οι τρόποι λήψης αποφάσεων και οι μορφές οργάνωσης απαιτούν να είναι αληθινά προεικονιστικές, δηλαδή να μην αναιρούν, αλλά αντιθέτως να αναπαραστούν και να επιβεβαιώνουν τους σκοπούς που επιδιώκουν.

Ένα τρίτο κύμα εξάπλωσης του αναρχισμού πέρα από τα σύνορά του παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για τις μαζικές καταλήψεις δημόσιων πλατειών στις πόλεις της Ισπανίας και κατόπιν στους δρόμους της Γουώλ Στρητ στη Νέα Υόρκη αλλά και σε άλλες πόλεις των Η.Π.Α., οι οποίες υιοθέτησαν μορφές οργάνωσης και τρόπους δράσης που ήταν σε μεγάλο βαθμό αντιεξουσιαστικοί.

Η καινοτομία της σημερινής εποχής έγκειται στο ότι οι αντι-ιεραρχικές αρχές, οι αντιαυταρχικές πρακτικές, οι οριζόντιες μορφές οργάνωσης, η ικανότητα διεξαγωγής αγώνων με ελευθεριακά χαρακτηριστικά και η δυσπιστία απέναντι στους μηχανισμούς της εξουσίας δεν αποτελούν πλέον μονοπώλιο του αναρχικού κινήματος. Αυτά τα στοιχεία έχουν διαχυθεί εκτός του ελευθεριακού κινήματος και έχουν αφομοιωθεί από συλλογικότητες που δεν προσδιορίζονται ως αναρχικές και οι οποίες ενίοτε δηλώνουν την άρνησή τους να περιχαρακωθούν στο πλαίσιο αυτής της ταυτότητας.

Ας διευκρινίσουμε ότι δεν πρόκειται να κατατάξουμε κάτω από την αναρχική σημαία κινήματα που δεν τον επικαλούνται ούτε να θεωρήσουμε ως ελευθεριακή οποιαδήποτε λαϊκή εκδήλωση που επικαλείται την άμεση δημοκρατία. Ούτε η μεγάλη διαδήλωση του Σηάτλ, ούτε το κίνημα 15 Μ στην Ισπανία, ούτε το Occupy Wall Street υπήρξαν αναρχικά, κάτι που αποδεικνύεται και από τις μετέπειτα παρεκκλίσεις τους, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις αντιφάσκουν με τα αρχικά ελευθεριακά χαρακτηριστικά τους. Ο αναρχισμός δεν συνίσταται μόνο σε ορισμένες οργανωτικές τροπικότητες. Πέρα από καθαρά φορμαλιστικά σχήματα, στηρίζεται κυρίως σε περιεχόμενα που τον προσδιορίζουν με τρόπο θεμελιώδη.

Εντούτοις είναι αναμφισβήτητο ότι τα κινήματα στα οποία αναφέρθηκα έχουν αρκετή συγγένεια με τον αναρχισμό, ώστε δικαιολογημένα μπορούμε να τα τοποθετήσουμε στην ιδεολογική του επιρροή. Και είναι ξεκάθαρο ότι αυτές οι κινητοποιήσεις αποτελούν μέρος του αναρχισμού της πράξης, ακόμη κι αν δεν επικαλούνται το όνομά του, ακόμη κι αν αναστατώνουν κάπως τις παραδοσιακές του μορφές. Αυτή η μορφή αναρχισμού (που βρίσκεται εκτός τειχών, αρνείται τις ταυτότητες, χτίζεται κατευθείαν μέσα στους σύγχρονους αγώνες και είναι εκτός των στενών πλαισίων του αναρχικού κινήματος) προσελκύει παραδόξως, τουλάχιστον στην Ισπανία, άτομα που παλαιότερα δήλωναν αναρχικοί, αλλά τα οποία αποφάσισαν να απαρνηθούν αυτή την ταμπέλα, ώστε να ενταχθούν καλύτερα σε αυτά τα νέα κινήματα αμφισβήτησης.

Νέος ιστός αγωνιστών και αναρχική ταυτότητα

Αν ο αναρχισμός εκτός των τειχών είναι κομμάτι του νεοαναρχισμού, εντούτοις δεν αντιπροσωπεύει παρά τη μία από τις δύο όψεις του. Η άλλη του όψη εκδηλώνεται μέσα από έναν νέο ιστό αγωνιστών, συγκροτημένο από συλλογικότητες και άτομα νεαρής ηλικίας, που δηλώνουν σαφώς αναρχικοί, εκφράζοντας όμως μια νέα αισθαντικότητα σε σχέση με αυτή την ταυτότητα. Ο τρόπος με τον οποίο την αποδέχονται χαρακτηρίζεται από μια ευκαμψία ή ανοιχτότητα, οι οποίες επιφέρουν μια διαφορετική σχέση, τόσο απέναντι στην αναρχική παράδοση όσο και απέναντι στα κινήματα αμφισβήτησης που είναι έξω από αυτήν την παράδοση. Πράγματι, τα σύνορα ανάμεσα σε αυτές τις δύο πραγματικότητες γίνονται πιο προσπελάσιμα, πιο ανοιχτά και η εξάρτηση από την αναρχική παράδοση χαλαρώνει. Θεωρείται ότι αυτή η τελευταία πρέπει να γονιμοποιηθεί, να εμπλουτισθεί και άρα να μετασχηματιστεί και να επαναδιατυπωθεί. Και αυτό θα συμβεί μέσα από ενσωματώσεις, αλλά ακόμη και μέσα από μια

υβριδοποίηση και μια πρόσμιξη με στοιχεία που έρχονται από αγώνες που διεξάγονται στο πλαίσιο άλλων παραδόσεων. Παρομοίως, το θέμα δεν είναι μόνο η ενσωμάτωση στον αναρχισμό στοιχείων μιας πολιτικής σκέψης που έχει επεξεργασθεί εκτός του σώματός του, αλλά κυρίως η παραγωγή, από κοινού με άλλες συλλογικότητες που στρατεύτηκαν στον αγώνα ενάντια στην κυριαρχία, στοιχείων που εντάσσονται στην αναρχική παράδοση, κάνοντάς την να εξελιχθεί. Αυτή η ανοιχτότητα του αναρχισμού συνοψίζεται στο παρακάτω απόφθεγμα «Μόνοι μας δεν μπορούμε, αλλά επιπλέον δεν θα μας οδηγήσει και πουθενά». Ξανασυναντάμε την ίδια ευαισθησία στην διακήρυξη του Planetary Anarchist Network (PAN).

«Είμαστε βαθιά αντισεχταριστές. Δεν προσπαθούμε να προτάξουμε μια μορφή αναρχισμού πάνω από τις υπόλοιπες... Δίνουμε αξία στη διαφορετικότητα σαν μια αρχή καθ' εαυτήν, της οποίας τα όρια βρίσκονται στην κοινή μας απόρριψη των δομών κυριαρχίας. Εφόσον θεωρούμε τον αναρχισμό όχι ως ένα δόγμα αλλά ως ένα κίνημα προς μια κοινωνία δίκαιη, ελεύθερη και υπερασπίσιμη, πιστεύουμε ότι οι αναρχικοί δεν πρέπει να συνεργάζονται μόνο με όσους αυτοπροσδιορίζονται ως αναρχικοί, αλλά ότι πρέπει να αναζητούν την ενεργή συνεργασία με όλους όσους εργάζονται για να δημιουργήσουν έναν κόσμο βασισμένο πάνω στις ίδιες απελευθερωτικές αρχές, και να μαθαίνουν από αυτούς. Πρέπει λοιπόν να συσχετίσουμε τα εκατομμύρια των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο που είναι αναρχικοί χωρίς να το γνωρίζουν με τη σκέψη όσων εργάζονται εντός της αναρχικής παράδοσης, και ταυτοχρόνως να εμπλουτίσουμε αυτή ακριβώς την παράδοση με τη δική τους εμπειρία.»

Αυτός ο ταυτοτικός επανακαθορισμός έχει επιπτώσεις πάνω στο αναρχικό φαντασιακό, και αυτό έχει πολύ μεγάλη σημασία από τη στιγμή που γνωρίζουμε καλά ότι οι νέοι δεν προσχωρούν στο αναρχικό κίνημα έχοντας προηγουμένως μελετήσει θεωρητικά κείμενα.

Εντάσσονται καταρχήν σε ένα φαντασιακό και ενδεχομένως στη συνέχεια ασχολούνται με τα γραπτά του Προυντόν, του Μπακούιν και άλλα κλασικά κείμενα.

Πράγματι το αναρχικό φαντασιακό εμπλουτιζόταν πάντα με αυτό τον τρόπο, εντάσσοντας τα ιστορικά επεισόδια των αγώνων ενάντια στην κυριαρχία, αμέσως μόλις αυτά συνέβαιναν σε όλο τον κόσμο. Έτσι, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών έχει ενσωματώσει τα οδοφράγματα, τις καταλήψεις και τα συνθήματα του Μάη του '68, την κουλτούρα του αναρχοπάνκ, το οποίο αναπτύχθηκε πολύ μετά το 1980 και αποτέλεσε ένα αυθεντικό εκκολλητήριο νέων αναρχικών, καθώς και την άνθηση των κα-

τελημμένων χώρων, οι οποίοι φέρουν τη δική τους αισθητική και το δικό τους τρόπο ζωής. Πρόκειται για γεγονότα και πρακτικές που θρέφουν και εξελίσσουν συνεχώς το αναρχικό φαντασιακό.

Όμως είναι κυρίως οι μεγάλες διεθνείς αγωνιστικές κινητοποιήσεις από το 1990 και μετά που έχουν αναζωογονήσει το σημερινό αναρχικό φαντασιακό (Τσιάπας το 1994, Σηάτλ το 1999, Κεμπέκ, Γκέτεμποργκ και Γένοβα το 2001, το Καμπ Νο Βορδερ στο Στρασβούργο το 2002, ο Δεκέμβρης του 2008 και η γειτονιά των Εξαρχείων, η Μαδρίτη, η Βαρκελώνη και η Νέα Υόρκη το 2011, η πλατεία Ταξίμ το 2013 και πολλά ακόμη γεγονότα). Όσο κι αν διαφέρει από το φαντασιακό της δεκαετίας του 1960 –το οποίο ξεκινώντας από την Κομμούνια του Παρισιού και περνώντας από τους μάρτυρες του Σικάγο, την Τραγική Εβδομάδα της Βαρκελώνης, τους εξεγερμένους ναύτες της Κρονστάνδης και την εξέγερση του Μάχνο στην Ουκρανία, κατέληγε στην Ισπανική Επανάσταση– αυτό το καινούριο φαντασιακό γεννά σήμερα την ένταξη των νέων στην αναρχική ταυτότητα.

Εν συντομία, η σύγχρονη αναρχική ταυτότητα δεν είναι πια, και ούτε μπορεί να γίνει, εντελώς όμοια με αυτή του παρελθόντος, ακριβώς επειδή θρέφεται από ένα φαντασιακό συνδεδεμένο με τους αγώνες που αναπτύσσονται από τα σημερινά κινήματα αμφισβήτησης.

Αυτές οι νέες μορφές αγώνα δεν εμφανίζονται τυχαία ούτε όμως προκύπτουν ως αποτέλεσμα μιας καινούριας πολιτικής στρατηγικής, την οποία κάποιοι επεξεργάστηκαν κάπου. Αποτελούν την άμεση συνέπεια μιας ανασύνθεσης και ανανέωσης των μηχανισμών και των όρων της κυριαρχίας, οι οποίοι συμβαδίζουν με τις κοινωνικές αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών. Οι πρακτικές αγώνα ενάντια στην κυριαρχία αλλάζουν ταυτόχρονα με τις μορφές της κυριαρχίας. Αυτό δεν πρέπει να μας ξαφνιάζει, δεδομένου ότι κάθε αγώνας δημιουργείται και καθορίζεται απ' αυτό εναντίον του οποίου συγκροτείται. Οι νέες μορφές κυριαρχίας που εμφανίστηκαν στις κοινωνίες μας γεννούν τις σημερινές αντιστάσεις και τους δίνουν την τωρινή τους μορφή. Η δικτυοποίηση της κοινωνίας, το πέρασμα από το πυραμιδικό στο νηματοειδές και στο οριζόντιο μοντέλο, η ανάπτυξη των Νέων Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΝΤΠΕ)¹ επιτρέπουν την εφαρμογή νέων μορφών κυριαρχίας, όμως καθιστούν δυνατή και την ανάπτυξη εξαιρετικά αποτελεσματικών ανατρεπτικών πρακτικών, οι οποίες βρίσκονται σε συμφωνία με τις οργανωτικές μορφές που χαρακτηρίζουν τον αναρχισμό. Οι μορφές λοιπόν που έλαβαν οι πρακτικές αγώνα εναντίον της σημερινής κυριαρχίας, κυρίως εκείνες που ξεδιπλώθηκαν από

1 Το ακρωνύμιο ΝΤΠΕ θα χρησιμοποιείται στη θέση του όρου Νέες Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας

τα νέα κινήματα αμφισβήτησης, βρίσκονται εν μέρει ενσωματωμένες στον σύγχρονο αναρχισμό και σχεδιάζουν το περίγραμμα ενός νεοαναρχισμού. Έτσι, μόνο και μόνο επειδή βρίσκεται σε άμεση επαφή με αυτούς τους αγώνες, ο νεοαναρχισμός μετέχει του φαντασιακού τους, ενσωματώνοντας πολλά βασικά χαρακτηριστικά του σε ένα αναρχικό φαντασιακό που έχει πλέον μεταβληθεί.

Το σημερινό επαναστατικό φαντασιακό

Μια από τις πιο εντυπωσιακές όψεις αυτής της μεταβολής αφορά το ίδιο το επαναστατικό φαντασιακό. Πράγματι, η διεγερτική και προωθητική αξία που αποδίδεται –εντός του κλασικού επαναστατικού φαντασιακού– στη γενικευμένη εξέγερση αντικαθίσταται από την έλξη προς αυτό το οποίο θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε κυλιόμενη και άμεση επανάσταση. Αυτό το εννοιολογικό πλαίσιο στηρίζεται στην ιδέα ότι η επανάσταση είναι μια συστατική διάσταση της ίδιας της ανατρεπτικής δράσης. Αγκιστρωμένη στο παρόν, η επανάσταση δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο επιθυμίας, ονείρου ή προετοιμασίας προς ένα μελλοντικό γεγονός, αλλά βιώνεται στην πράξη. Εφεξής, οι πράξεις που θεωρούνται επαναστατικές ορίζονται από τη θέληση να διαρραγούν συγκεκριμένοι και ταυτοποιημένοι μηχανισμοί κυριαρχίας, από την προσπάθεια να εμποδιστούν οι πολλαπλές εκδηλώσεις της εξουσίας, και τέλος από τη διάθεση οργάνωσης σύμφωνα με πρακτικές και πολιτικές μορφές προεικονιστικές. Αυτό καταλήγει στη δημιουργία χώρων ζωής και τρόπων ύπαρξης που βρίσκονται σε ριζική ρήξη με τις νόρμες του συστήματος, ευνοώντας την εκκόλαψη καινούριων ανυπότακτων υποκειμενικότητων. Ο τόνος λοιπόν μπαίνει στο παρόν και στον περιορισμένο, αλλά ριζικό, μετασχηματισμό του.

Το παλιό επαναστατικό φαντασιακό, μεταφέροντας την ψευδαίσθηση μιας δυνατής κυριάρχησης του συνόλου της κοινωνίας, κουβαλούσε μέσα του αναπόφευκτες ολοκληρωτικές αποκλίσεις, οι οποίες στην περίπτωση των πολιτικών που εμπνέονταν από τον μαρξισμό μεταφράζονταν σε πράξεις, ενώ στην περίπτωση του αναρχισμού σκιαγράφονταν με τρόπο αχνό αλλά ορατό. Εξάλλου, κάτω από το λάβαρο ενός οικουμενισμού ο οποίος, όπως όλοι οι οικουμενισμοί, δεν ήταν παρά μια καλυμμένη ιδιαιτερότητα, το φαντασιακό αυτό απέκρυπτε μια θέληση ισοπέδωσης των διαφορών εντός ενός σχεδίου το οποίο, ισχυριζόμενο ότι μπορεί να εφαρμοστεί για όλους, αρνούνταν στην πράξη τον θεμιτό πλουραλισμό των επιλογών και των πολιτικών αξιών. Τέλος, σε αυτό το φαντασιακό ήταν τόσο βαθιά ενσωματωμένες οι μεσσιανικές αναθυμιάσεις μιας εσχατολογίας, η οποία

προωθούσε την υποταγή της ζωής στην υπόσχεση του ζην και δικαιολογούσε στο όνομα μιας αφαίρεσης κάθε οδύνης και στέρησης, ώστε παρεμποδιζόταν η άσκηση κάθε κριτικής σκέψης.

Σήμερα, η μετωπική απόρριψη των ανυπόφορων κοινωνικών συνθηκών της ύπαρξής μας παραμένει άθικτη, όπως και η διάθεση να φτιάξουμε νέες και ριζικά διαφορετικές συνθήκες. Όμως, η έννοια της επανάστασης έχει επανακαθοριστεί σε βάθος σε μια οπτική εντελώς παροντιστική, μέσα στην οποία η ιδέα της ριζικής ρήξης διαιωνίζεται χωρίς όμως εσχατολογικές προοπτικές. Αντιθέτως, τίποτα δεν μπορεί να μετατεθεί για την επόμενη μέρα της επανάστασης διότι εκείνη δεν τοποθετείται στο μέλλον. Μοναδικό της σπίτι είναι το παρόν, και παράγεται σε κάθε χώρο και σε κάθε στιγμή που κατορθώνουμε να αφαιρέσουμε από τον έλεγχο του συστήματος.

Η τωρινή καινοτομία εδράζεται στο ότι αυτή η θέληση ριζικής ρήξης δεν παραπέμπει πουθενά αλλού παρά στην άρνηση συμμόρφωσης, στην απείθεια και στη βαθιά διαφωνία με τη σημερινή κοινωνική οργάνωση. Κανένα εναλλακτικό σύστημα δεν χρειάζεται για να απορρίψουμε αυτό που μας έχει επιβληθεί. Καμία πορεία προς... καμία κατεύθυνση προς... δεν απαιτούνται για να αξιολογήσουμε τα αποτελέσματα ενός αγώνα. Το κριτήριο με το οποίο οι νέοι αγωνιστές αποτιμούν τις νίκες ή τις ήττες ενός αγώνα δεν είναι εξωτερικό προς αυτές. Και δεν εξαρτάται καθόλου από τον δρόμο που αυτοί οι αγώνες υποτίθεται ότι έχουν διανύσει ώστε να προσεγγίσουν έναν σκοπό που θα ξεπερνούσε τον περιορισμένο, συγκεκριμένο και ιδιαίτερο χαρακτήρα τους. Όπως καταλήγει και ένα κείμενο της συλλογικότητας CrimethInc (Η.Π.Α.).

«Η επανάστασή μας πρέπει να είναι άμεση και να αγγίζει την καθημερινότητα μας. Πάνω απ' όλα, οφείλουμε να προσπαθούμε να τροποποιήσουμε το περιεχόμενο της ύπαρξής μας προς μια επαναστατική κατεύθυνση, και όχι να προσανατολίσουμε τον αγώνα μας προς μια ιστορική και καθολική αλλαγή την οποία δεν θα μπορέσουμε ποτέ να δούμε όσο ζούμε.»

Καθώς οι νέοι αγώνες καταπιάνονται κυρίως με τον πολλαπλασιασμό των εστιών αντίστασης, γινόμαστε μάρτυρες της διασποράς τους, κάτι που μπορεί να εξηγηθεί και τη μεγάλη διαφορετικότητα που χαρακτηρίζει σήμερα ένα κίνημα διασπώμενο σε μια πλειάδα ρευμάτων: πράσινος αναρχισμός, εξεγερτισμός, πρωτογονισμός, αναρχοφεμινισμός, αναρχοπανκ, αντισπισισμός, βιγκανισμός, ελευθεριακός κομμουνισμός. Άλλωστε δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι ο αναρχοσυνδικαλισμός έχει ακόμη ισχυρή παρουσία στην Ισπανία όπου αριθμεί δύο σημαντικές οργανώσεις, την Γενική

Συνομοσπονδία Εργασίας (CGT) και την Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας (CNT), οι οποίες αντιπροσωπεύουν εν πολλοίς τις δυο μεγάλες παραδοσιακές τάσεις του ισπανικού αναρχοσυνδικαλισμού.

Η προοπτική ενός συνολικού μετασχηματισμού που θα γεννήσει μια νέα κοινωνία δεν αποτελεί πλέον σήμερα το στοιχείο εκείνο που προσδίδει δυναμισμό στους αγώνες. Επίσης, όσοι αγώνες προβάλουν μια τέτοια αξίωση συνολικής αλλαγής εμπνέουν δυσπιστία, διότι φέρεται να αναπαράγουν ότι ακριβώς ισχυρίζονται ότι πολεμούν. Και πράγματι, ο καπιταλισμός και οι μηχανισμοί κυριαρχίας έχουν επιτακτικά ανάγκη να δρουν πάνω στο σύνολο της κοινωνίας, διότι δεν μπορούν να λειτουργήσουν παρά μόνο εντός ενός πλαισίου όπου κάθε χώρος, ακόμη και ο πιο μικρός, υπόκειται στον έλεγχό τους. Οι αντιστάσεις όμως θα ακύρωναν τον ίδιο το λόγο ύπαρξής τους εάν φιλοδοξούσαν να πλάσουν κάθε όψη της κοινωνικής ολότητας. Εφεξής ο σκοπός είναι η επίθεση στις εμφυτεύσεις και στις τοπικές εκδηλώσεις της κυριαρχίας και όχι η αντιπαράθεση σε ένα γενικότερο πεδίο, στρατηγική που θα απαιτούσε πόρους παρόμοιας ισχύος και φύσης με αυτούς που χρησιμοποιεί το ίδιο το σύστημα για να ελέγξει το σύνολο της κοινωνίας.

Έτσι, ακόμη κι αν παραμένει στόχος της συγκέντρωσης όσο το δυνατό περισσότερων δυνάμεων και θελήσεων, η οικοδόμηση μεγάλων οργανώσεων με σταθερή δομή και καθορισμένο πεδίο δεν αποτελεί πλέον αίτημα των καιρών. Η προσοχή επικεντρώνεται αντιθέτως στη διατήρηση της ρευστότητας των δικτύων που δημιουργούνται. Αποφεύγεται η κρυσταλλοποίηση πανίσχυρων συντονισμών οι οποίοι, κάτω από μια ψευδαίσθηση αποτελεσματικότητας, καταλήγουν πάντα να αποστειρώνουν τους αγώνες. Αυτή η επιθυμία ρευστότητας αποτυπώνεται κυρίως μέσα στην εξεγερσιακή τάση, η οποία αρχικώς εμπνεύσθηκε από τις ιδέες του ιταλού αναρχικού Αλφρέντο Μαρία Μπονάο (Alfredo María Bonanno), για να εξελιχθεί έκτοτε και να γνωρίσει διαφοροποιήσεις. Ας θυμηθούμε τις τέσσερις μεγάλες τακτικές των εξεγερσιακών: λιποταξία (έξοδος), δηλαδή η αποφυγή χώρων όπου έχουν εγκαθιδρυθεί πρακτικές ιεραρχικής κυριαρχίας, σαμποτάζ, κατάληψη χώρων, δρόμων, εγκαταστάσεων και κτιρίων και τέλος δημιουργία δύο ειδών χώρων, οι οποίοι ορίστηκαν από τον Χακίμ Μπέι ως ΤΑΖ (προσωρινές αυτόνομες ζώνες) και ΠΑΖ (μόνιμες αυτόνομες ζώνες). Μπορεί οι εξεγερσιακοί να κριτικάρουν πολύ τις κλασικές αναρχικές οργανώσεις, να προτείνουν άτυπες οργανωτικές δομές και να πριμοδοτούν τη δημιουργία αυτόνομων ομάδων συγγένειας, όμως επικαλούνται την ιδέα μιας επανάστασης της οποίας ο αντίλαλος εξακολουθεί να είναι παραδοσιακός.

Η οικοδόμηση του παρόντος και ο δημιουργικός αναρχισμός

Η επιτυχία που γνωρίζει ο σύγχρονος αναρχισμός οφείλεται προφανώς στο χαρακτηριστικό ενδιαφέρον που έχει για τον μετασχηματισμό του παρόντος και τον επαναδιορισμό της επανάστασης, όχι ως μια μελλοντική πραγματικότητα αλλά ως κάτι που πρέπει να γεννηθεί εντός των σημερινών αγώνων και των μορφών ζωής που δημιουργούν.

Για να ανταποκριθεί στο στοίχημά του με το παρόν, ο αναρχισμός οφείλει να χτίζει, εντός της σημερινής πραγματικότητας, εναλλακτικές και επιτεύγματα τα οποία μας επιτρέπουν να ζούμε, έστω και μερικώς, σε μια άλλη κοινωνία που υφαίνει άλλες κοινωνικές σχέσεις και δημιουργεί έναν άλλο τρόπο ζωής. Τα επιτεύγματα αυτά ποικίλλουν: αυτοδιαχειριζόμενοι χώροι, δίκτυα ανταλλαγής και αλληλοβοήθειας, καταλήψεις και συνεργατικές κάθε είδους. Οι υποσχέσεις της επανάστασης εξοφλούνται επομένως στο παρόν και δεν γίνονται λευκές επιταγές. Πετυχαίνοντας όλα αυτά τα συγκεκριμένα έργα, τα οποία τροποποιούν το παρόν και μας επιτρέπουν να αλλάξουμε και εμείς οι ίδιοι, ο αναρχισμός γνωρίζει αδιαμφισβήτητη επιτυχία σε ορισμένα κομμάτια της νεολαίας που αρνούνται τη σημερινή κοινωνία.

Το να αγωνίζεσαι δεν συνίσταται μόνο να στο καταγγέλλεις, να αντιτίθεσαι και να συγκρούεσαι, αλλά και στο να δημιουργείς, εδώ και τώρα, διαφορετικές πραγματικότητες. Οι αγώνες οφείλουν να παράγουν συγκεκριμένα αποτελέσματα και να μην καθορίζονται από μελλοντικές ελπίδες.

Πρέπει επομένως να αρπάζουμε από το σύστημα χώρους για να αναπτύξουμε κοινοτιστικές εμπειρίες που θα έχουν μετασχηματιστικό χαρακτήρα. Και αυτό γιατί μόνο όταν μια δραστηριότητα μετασχηματίζει αληθινά και ριζικά μια πραγματικότητα, έστω και με τρόπο μερικό και προσωρινό, εγκαθιδρύονται οι βάσεις για να προχωρήσουμε πέρα από την απλή αλλά αναγκαία αντίθεση στο σύστημα και για να δημιουργήσουμε μια συγκεκριμένη εναλλακτική που θα το αψηφά στην πράξη. Ο ίδιος ο Προυντόν υποστήριξε αυτή την τακτική όταν αμφέβαλλε για τα πλεονεκτήματα της καταστροφής και της αντίθεσης, ενώ τόνιζε την ανάγκη οικοδόμησης εναλλακτικών. Το ίδιο υποστήριξε και ο Κόλιν Γουώρντ (Colin Ward) τη δεκαετία του 1970, προαναγγέλλοντας ορισμένες θέσεις του νεοαναρχισμού. Έλεγε ότι ο αναρχισμός δεν είναι άρνηση αλλά οικοδόμηση, εδώ και τώρα, εναλλακτικών που υπακούουν σε αρχές διαφορετικές από εκείνες της κυριαρχίας. Επίσης παρόμοια πράγματα έλεγε και ο Γκούσταβ Λαντάουερ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν έγραφε ότι «ο αναρχισμός δεν αφορά το μέλλον αλλά το παρόν, δεν είναι διεκδίκηση αλλά ζωή».

Η δράση πάνω σε ένα περιβάλλον που μετασχηματίζουμε, μετασχημα-

τιζόμενοι και εμείς οι ίδιοι, και η αλλαγή της υποκειμενικότητάς μας, προϋποθέτουν τη δημιουργία διαφορετικών κοινωνικών δεσμών που χτίζουν σχέσεις αλληλεγγύης και σχεδιάζουν στο παρόν και με πρακτικό τρόπο μια διαφορετική πραγματικότητα και μια άλλη ζωή. Όπως ισχυρίζεται το γαλλικό περιοδικό *Tiqarun* «Πρέπει να εγκαθιδρυθούν τρόποι ζωής που να αποτελούν και μόνοι τους τρόπους αγώνα». Όλα αυτά βέβαια δεν είναι εντελώς καινούρια. Μπορεί κανείς να διακρίνει την επίδραση, με αποχρώσεις βέβαια, των τόπων ζωής που κήρυτταν και ενίοτε εφάρμοσαν οι ατομιστές αναρχικοί του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Εξίσου παλιά είναι και η κριτική που δέχεται αυτή η μέθοδος. Πράγματι, το σύστημα δεν μπορεί να ανεχτεί την ύπαρξη ενός «εκτός», ούτε ότι κομμάτια της κοινωνίας θα διαφεύγουν του ελέγχου του. Θα ήταν λοιπόν παράλογο να σκεφτούμε ότι οι χώροι που αποσιώνται από το σύστημα μπορούν να πολλαπλασιασθούν σε τέτοιο βαθμό ώστε να κατορθώσουν να το εξαρθρώσουν και να το ανατρέψουν προοδευτικά. Οι νησίδες ελευθερίας αποτελούν κίνδυνο και το σύστημα δείχνει τα νύχια του πολύ πριν η απειλή μεγαλώσει. Αυτό δείχνει και τα όρια της φιλοδοξίας να αλλάξουμε την κοινωνία μέσα από τη δημιουργία μιας άλλης κοινωνίας στο κέλυφος της υπάρχουσας.

Μπορεί αυτή η διαπίστωση να μετριάζει κάπως την υπερβολική εμπιστοσύνη που περιβάλλει ενίοτε τη δημιουργική όψη του αναρχισμού, όμως επ' ουδενί δεν ακυρώνει τη σημασία της. Το σύστημα δεν μπορεί να ασκήσει μόνιμο και ολοκληρωτικό έλεγχο για πάντα. Όπως οι αγώνες μπορούν να υπάρξουν επειδή ανοίγουν ή βρίσκουν χώρους που διαφεύγουν του αυστηρού ελέγχου του συστήματος –εν μέρει και προσωρινά–, έτσι και οι χώροι που «ελευθερώνονται» χάρη στα συγκεκριμένα επιτεύγματα του αναρχισμού μπορούν να επιβιώσουν για ένα λιγότερο ή περισσότερο μεγάλο χρονικό διάστημα.

Αυτό είναι σημαντικό γιατί, όπως γνωρίζουμε καλά, οι μηχανισμοί και οι πρακτικές της κυριαρχίας δεν στοχεύουν μόνο στην καταπίεση, την καταστολή και την καθυπόταξη του ανθρώπου. Αποτελούν επίσης τρόπους υποκειμενικοποίησης των ατόμων, πλάθοντας το φαντασιακό, τις επιθυμίες και τη σκέψη τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να ανταποκρίνονται ελεύθερα και αυθόρμητα σε ό,τι τους ζητείται από τους κυρίαρχους θεσμούς. Δεν μπορούμε να αλλάξουμε τις επιθυμίες μας, αν δεν αλλάξουμε και τη μορφή ζωής που τις παράγει. Εξού και η σημασία που έχει η δημιουργία μορφών ζωής και χώρων που επιτρέπουν την οικοδόμηση πρακτικών αποϋποκειμενικοποίησης. Όπως και στο παρελθόν, έτσι και σήμερα καθήκον μας είναι να δημιουργήσουμε μια πολιτική υποκειμενικότητα ριζικά αντίθετη

με την κοινωνία στην οποία ζούμε, με τις εμπορευματικές αξίες που τη διέπουν και με τις σχέσεις εκμετάλλευσης και κυριαρχίας που τη συγκροτούν.

Επηρεασμένοι από τον Φουκώ, οι νεοαναρχικοί λένε συχνά ότι πρέπει να μετασχηματιστούμε εμείς οι ίδιοι, να αλλάξουμε την υποκειμενικότητά μας, να επινοήσουμε τον εαυτό μας έξω από το καλούπι που μας έπλασαν. Αυτή όμως η θέληση δεν παραπέμπει σε μια εντελώς ατομική στάση. Και αυτό γιατί τα υλικά και τα εργαλεία για να πραγματοποιηθεί αυτή η αλλαγή βρίσκονται προφανώς στον δεσμό που έχουμε με τους άλλους, στον ιστό σχέσεων, στις συλλογικές πρακτικές και στους κοινούς αγώνες.

Εξάλλου η σημασία που αποδίδεται σήμερα στις πρακτικές απουκειμενικοποίησης αμφισβητεί ευθέως την περίφημη διχοτομία ανάμεσα στον κοινωνικό αναρχισμό και τον lifestyle αναρχισμό, την οποία είχε εισάγει ο Μάρεϊ Μπούκτσιν (Murray Bookchin) στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Τα δυο αυτά είδη αναρχισμού όχι μόνο δεν αντιπαράτιθενται, αλλά είναι στενά συνδεδεμένα. Πράγματι, η αναγκαία οικοδόμηση μιας διαφορετικής υποκειμενικότητας μέσα από αγώνες τοπικής ή παγκόσμιας εμβέλειας υποδηλώνει ότι δεν υπάρχει κοινωνικός αναρχισμός δίχως ισχυρά υπαρξιακά συστατικά, ούτε lifestyle αναρχισμός δίχως κοινωνικά συστατικά. Παρ' όλα αυτά λέγεται συχνά ότι, σε αντίθεση με τις εξεγέρσεις που σχετίζονται με το κοινωνικό ζήτημα, οι αποκαλούμενες υπαρξιακές εξεγέρσεις είναι εντελώς αβλαβείς για το σύστημα. Το επιχείρημα είναι ότι, ακόμη κι αν κατακτήσουν την ιδιωτική σφαίρα, θα παραμείνουν οριοθετημένες σε περιορισμένους χώρους δίχως να μπορούν να διαταράξουν τη λειτουργία του συστήματος.

Τα πράγματα όμως δεν είναι έτσι. Αν ο αναρχισμός, ο οποίος για πολλούς συνίσταται κυρίως σε έναν τρόπο ύπαρξης, ζωής και αισθαντικότητας, δηλαδή σε μια μορφή ευαισθησίας, αποτελεί πρόβλημα για το σύστημα, αυτό συμβαίνει εν μέρει επειδή απ' αυτή την υπαρξιακή επιλογή προκύπτει μια ισχυρή αντίσταση, όχι μόνο απέναντι στους κατασταλτικούς εκφοβισμούς του αλλά κυρίως στα τεχνάσματα που χρησιμοποιεί για να σαγηνεύσει και να αφομοιώσει. Συχνά μάλιστα όσοι έχουν σημαδευτεί από μια αναρχική εμπειρία παραμένουν αναφομοίωτοι για πάντα. Διατηρώντας ζωντανή την αμετάβλητη διαφορετικότητά τους σε σχέση με το σύστημα, αποτελούν προφανώς κίνδυνο γι' αυτό. Δεν το αψηφούν μόνο μέσα από την απλή τους ύπαρξη αλλά χρησιμεύουν και ως σημεία αναφοράς, ευνοώντας την εμφάνιση νέων εξεγερμένων. Ο αργεντινός αναρχικός φιλόσοφος Κρίστιαν Φερέ (Christian Ferrer) μάς έλεγε σχετικά με αυτό το ζήτημα πριν λίγο καιρό: «ο αναρχισμός δεν διδάσκεται ούτε τον μαθαίνουμε μέσα από τα βιβλία, ακόμη κι αν μπορούν να βοηθήσουν και αυτά. Ο αναρχισμός

μεταφέρεται σαν μεταδοτική ασθένεια, και όταν προσβληθούμε, αυτό σιγήτως διαρκεί για πάντα».

Έτσι ο κοινωνικός αναρχισμός, που ονομάζεται επίσης «οργανωμένος» αναρχισμός, και ο life-style αναρχισμός είναι αλληλένδετοι. Από τη μια μεριά, η πρόκληση που αντιπροσωπεύει η υιοθέτηση ενός διαφορετικού τρόπου ζωής από αυτόν που προωθεί το θεσμισμένο σύστημα, και η άρνηση συμμετοχής στις νόρμες και τις αξίες του, αποτελούν μια μορφή αγώνα που υπονομεύει θεμελιωδώς τη φιλοδοξία του να ηγεμονεύσει ιδεολογικά, και η οποία δημιουργεί μια κοινωνική συγκρουσιακότητα με αξιοσημείωτες συνέπειες. Από την άλλη, κανείς δεν μπορεί να εργάζεται για τη συλλογική χειραφέτηση και να στρατεύεται στους κοινωνικούς αγώνες χωρίς αυτό να επηρεάζει βαθιά τον τρόπο με τον οποίο ζει και υπάρχει. Εξάλλου τα δύο είδη αναρχισμού συναντιούνται συχνά στο πεδίο συγκεκριμένων αγώνων. Παρόλα αυτά, ορισμένοι παράγοντες προσπαθούν να υψώσουν ένα φράγμα ανάμεσα σε αυτούς τους δύο τρόπους που ασκούμε τον αναρχισμό. Ακριβώς επειδή είμαι πεπεισμένος ότι αυτή η διαίρεση αποδυναμώνει τον αναρχισμό, θα ήθελα εν συντομία να επιχειρηματολογήσω εναντίον όσων προσπαθούν να την απολυτοποιήσουν.

Γενικά όσοι κατατάσσονται ως lifestyle αναρχικοί, εκ των οποίων και αρκετοί νεοαναρχικοί, λίγο ενδιαφέρονται για τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα ελευθεριακά ιδεολογικά ρεύματα. Νιώθουν ότι δεν τους αφορούν οι εσωτερικές διαμάχες εντός του κινήματος. Είναι κυρίως οι οπαδοί του κοινωνικού ή «οργανωμένου» αναρχισμού, ο οποίος συγκεντρώνει κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά τις δυνάμεις του ελευθεριακού κομμουνισμού, που αγωνίζονται για να εξαπλώσουν την επιρροή τους στο εσωτερικό του κινήματος και για να θέσουν στο περιθώριο τους lifestyle αναρχικούς. Θα ήθελα λοιπόν να σχολιάσω τα δικά τους επιχειρήματα, διευκρινίζοντας προηγουμένως ορισμένα σημεία για την αποφυγή παρεξηγήσεων.

Καταρχήν ο αναρχισμός, δίχως επιθετικούς προσδιορισμούς, δεν είναι αναρχισμός παρά μόνο στο μέτρο που υπερασπίζεται την κοινωνική δικαιοσύνη και την ελευθερία ανάμεσα σε ίσους. Πρέπει να καταγγέλλει την εκμετάλλευση και τις κοινωνικές ανισότητες, αλλά και να αγωνίζεται, όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά, εναντίον τους. Πρέπει να δίνει το παρόν ανάμεσα στους αγωνιστές αλλά και να προσπαθεί να εξαπλώσει την επιρροή του ανάμεσα σε όσους αδικούνται περισσότερο από το σύστημα. Συνεπώς δεν γίνεται παρά να επικροτήσουμε τις προσπάθειες ορισμένων αγωνιστών να οργανωθούν με συγκεκριμένο τρόπο ώστε να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των αγώνων. Παρά ταύτα, ο κοινωνικός αναρχισμός διακρίνεται πολύ συχνά από πρακτικές και πολιτικά προαπαιτούμενα που τον

απομακρύνουν υποδορία από τις ελευθεριακές του ρίζες, είτε υιοθετώντας δομές ανεπαρκώς οριζόντιες είτε δρώντας ως πρωτοπορία είτε πέφτοντας στην παγίδα του σεχταρισμού.

Ο καπιταλισμός παραμένει φυσικά ο κύριος εχθρός μας. Ο αγώνας εναντίον αυτού του συστήματος παραμένει λοιπόν μία απαίτηση την οποία ο αναρχισμός δεν πρέπει επ' ουδενί να αποποιηθεί. Δεδομένης όμως της πολιτισμικής διαφορετικότητας που χαρακτηρίζει τα πάνω από 7 δεσκατομμύρια ανθρώπων που υπάρχουν πάνω στη Γη, είναι μάλλον απίθανο να θεωρήσουμε ότι οι αξίες μας και τα κοινωνικά μας μοντέλα θα κερδίσουν τις προτιμήσεις των πιο πολλών. Πρέπει λοιπόν να εγκαταλείψουμε τις βλέψεις ολοκληρωτικής επικράτησης, τόσο στο παγκόσμιο επίπεδο όσο και σε εκείνο μίας συγκεκριμένης κοινωνίας.

Αν δεν θέλουμε να δούμε την αναβίωση εσχατολογικών ψευδαισθήσεων, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι όσοι στρατευόμαστε σε αγώνες υπέρ της χειραφέτησης, δεν θα τους δούμε ποτέ να νικούν ούτε θα ζήσουμε την έλευση του είδους της κοινωνίας που ονειρευόμαστε. Το μόνο πράγμα που θα μπορούσαμε να ζήσουμε είναι η εμπειρία αυτών των αγώνων και τα προσωρινά τους αποτελέσματα. Επομένως, κοινωνικός ή όχι, οργανωμένος ή όχι, ο αναρχισμός οφείλει να ποντάρει στον μετασχηματισμό του παρόντος (ένας μετασχηματισμός αναγκαστικά τοπικός και μερικός) και να κλείσει τα αυτιά του στις σειρήνες που τον θέλουν να αναλώνεται στη συνολική αλλαγή.

Τούτων λεχθέντων, εφόσον δεν μπορούμε να εγκαθιδρύσουμε τον γενικευμένο ελευθεριακό κομμουνισμό, ούτε να αναρχοποιήσουμε ολόκληρη την κοινωνία ή ακόμη και μία συγκεκριμένη κοινωνία, τι μας απομένει να κάνουμε ως αναρχικοί; Ε λοιπόν μας απομένει να αγωνιστούμε ενάντια σε κάθε μορφή της εξουσίας, κάτι που περιλαμβάνει φυσικά και την κυριαρχία στον οικονομικό τομέα. Μας απομένει να μετασχηματίσουμε το παρόν, με τρόπο τοπικοποιημένο, μερικό αλλά πάντα ριζικό, κάτι που περιλαμβάνει και τον δικό μας μετασχηματισμό. Μας απομένει τέλος να βγούμε έξω από τον δικό μας εγκλεισμό και το δικό μας γκέτο και να δράσουμε μαζί με τους άλλους, όχι για να τους προσηλυτίσουμε, αλλά για να τους αποδεχτούμε, όχι δηλαδή από στρατηγικό υπολογισμό, αλλά λόγω των αρχών μας.

Να δράσουμε μαζί με τους άλλους; Ναι σύντροφοι που βρίσκεστε στις γραμμές του αποκαλούμενου οργανωμένου αναρχισμού: το να δράσετε μαζί με τους άλλους, όπως προς τιμήν σας το κάνετε ήδη συχνά, σημαίνει και να δράσετε μαζί με τους αναρχικούς που δεν στοιχίζονται κάτω από τις σημαίες των οργανώσεων του κοινωνικού αναρχισμού, αλλά που διεξάγουν και εκείνοι ριζοσπαστικούς αγώνες, χωρίς να κλείνονται στη σφαίρα

του ιδιωτικού.

Οι διχοτομήσεις συχνά παραποιούν την πραγματικότητα, και αυτό συμβαίνει και με τον Μπούκταιν. Και αυτό γιατί δεν υπάρχουν δύο είδη αναρχισμού. Στο ένα άκρο ο lifestyle αναρχισμός, κλεισμένος στον εαυτό του και εντελώς αδιάφορος για τους κοινωνικούς αγώνες, και στο άλλο άκρο ο κοινωνικός αναρχισμός αμέτοχος σε οτιδήποτε δεν σχετίζεται με την πάλη ενάντια στο κεφάλαιο. Υπάρχει επαφή ανάμεσα τους σε όλες τις δυνατές δόσεις. Φυσικά η ένταξη σε μία συγκεκριμένη οργάνωση δημιουργεί μία διχοτόμηση, όμως αυτό δεν αρκεί για να συμπεράνουμε ότι στον κοινωνικό αναρχισμό βρίσκονται μόνο όσοι ανήκουν σε μία οργάνωση.

Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για αυτό που αποκαλείται «οργανωμένος αναρχισμός». Δεν υπάρχει από τη μία μεριά ένας αναρχισμός που είναι οργανωμένος και από την άλλη ένας που δεν είναι. Η οργάνωση είναι προφανώς αναγκαία, καθώς η πραγματοποίηση οποιασδήποτε συλλογικής δραστηριότητας, ακόμη και αν αυτή είναι η έκδοση κάποιων σελίδων ή η διεξαγωγή μίας συζήτησης, απαιτεί μία μορφή οργάνωσης. Επομένως το ερώτημα δεν είναι αν πρέπει να οργανωθούμε ή όχι, αλλά πώς να οργανωθούμε. Και η απάντηση βρίσκεται σε αυτό που προσπαθούμε να πετύχουμε μέσα από την οργάνωση. Απ' αυτό εξαρτάται το είδος της οργάνωσης.

Η παραδοσιακή μορφή συνίσταται σε μία μόνιμη και σταθερή δομή, αρθρωμένη γύρω από μία προγραμματική βάση και κοινούς στόχους, που είναι αρκετά γενικοί ώστε η δομή να διαιωνίζεται στον χρόνο. Όμως, πρόκειται για ένα μοντέλο που δεν ταιριάζει στις σημερινές κοινωνικές συνθήκες και που έχει χάσει μεγάλο κομμάτι από την αποτελεσματικότητά του σε μία εποχή γρήγορων αλλαγών. Η σημερινή πραγματικότητα απαιτεί μοντέλα πιο ευέλικτα και ρευστά, που θα συντονίζουν σωστά συγκεκριμένες δράσεις. Για να είμαστε αποτελεσματικοί πρέπει το είδος της οργάνωσής μας να ταιριάζει με τους στόχους που θέτουμε και τις δράσεις που πραγματοποιούμε. Στόχοι και δράσεις που πλέον ποικίλουν και ενίοτε είναι μεταβατικοί. Επομένως πρέπει να συνυπάρχουν πολλές μορφές οργάνωσης με όσο πιο συμπληρωματικό τρόπο γίνεται και να μη φοβούνται να εξαφανίζονται ή να αλλάζουν ανάλογα με τις κοινωνικές αλλαγές.

Το ζήτημα της οργάνωσης πρέπει μάλλον να επανεξεταστεί, όπως έγινε και με την έννοια της επανάστασης. Όχι για να προτάξουμε την απουσία ή την αχρηστία της οργάνωσης, αλλά για να ανανεώσουμε την έννοια, τη μορφή και τις πρακτικές της. Αυτό δεν είναι εύκολο, αν αναλογισθούμε τη γοητεία που ασκεί σε κάποιες ομάδες αγωνιστών το παλιό μοντέλο οργάνωσης, το οποίο προβάλλεται ως πανάκεια για την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της διάδοσης του αναρχισμού. Οι προσπάθειες και η

προτεραιότητα που δίνεται στην οικοδόμηση μίας αναρχικής οργάνωσης απομακρύνουν τους αγωνιστές από δράσεις περισσότερο επικεντρωμένες στους αγώνες και συντηρούν την ψευδαίσθηση ότι οι δυσκολίες που συναντούν αυτοί οι αγώνες οφείλονται κυρίως στην απουσία μιας μεγάλης ελευθεριακής οργάνωσης και ότι θα εξαφανισθούν μόλις εκείνη αναδυθεί.

Το να θέλουμε να οργανωθούμε και το να προσπαθούμε να το πετύχουμε είναι αναγκαία για να αναπτυχθούν συλλογικά σχέδια. Αυτό όμως δεν έχει να κάνει με την οικοδόμηση μιας οργάνωσης. Για αυτό τον λόγο η χρήση της έκφρασης «οργανωμένος αναρχισμός» είναι λανθασμένη. Συνήθως με αυτήν την έκφραση περιγράφουμε τον αναρχισμό που βρίσκεται σε μια παραδοσιακή δομή ή που προσπαθεί να χρίσει μια οργάνωση. Έτσι όμως δηλώνουμε εμμέσως ότι οι ομάδες και οι συλλογικότητες που δομούνται διαφορετικά, ώστε να αναπτύξουν συγκεκριμένες και οριοθετημένες δράσεις, δεν αποτελούν κομμάτι του οργανωμένου αναρχισμού. Αυτή η έκφραση είναι επίσης επικίνδυνη γιατί εισάγει, όπως και κάθε διχοτόμηση, μια αξιολογική ασυμμετρία και μια ιεραρχία ανάμεσα στους δύο πόλους του дуΐσμου που δημιουργεί.

Πράγματι αν η οργάνωση αποτελεί μια προφανή αξία, τότε ο «οργανωμένος» αναρχισμός είναι κάτι το θετικό ενώ ο άλλος κάτι το αρνητικό. Έτσι νομιμοποιούνται τα καλέσματα να συνταχθούμε ή να χτίσουμε «την οργάνωση». Όμως η διαφορά ανάμεσα σε αυτούς τους δύο αναρχισμούς δεν εδράζεται στο αν είναι ή όχι οργανωμένοι. Στην πραγματικότητα είναι και οι δύο, ο καθένας με τον δικό του τρόπο.

Η κριτική των διχοτομήσεων που προκαλούν οι έννοιες του κοινωνικού ή οργανωμένου αναρχισμού δεν σημαίνει ότι ο αναρχισμός δεν πρέπει να διαχέεται στην κοινωνία και πιο συγκεκριμένα στα κοινωνικά κινήματα.

Ο αναρχισμός ανέκαμψε τον τελευταίο καιρό επειδή ήταν παρών στις μεγάλες κινητοποιήσεις των αρχών του αιώνα, είτε αυτές αφορούσαν τις συναντήσεις κορυφής των παγκόσμιων οικονομικών θεσμών είτε αφορούσαν τον πόλεμο είτε τα αντικοινωνικά μέτρα. Και αν θέλει να ασκήσει ακόμη περισσότερη επιρροή πρέπει να εμποτίσει όσο το δυνατόν ευρύτερα λαϊκά κινήματα, ακολουθώντας το παράδειγμα του ισπανικού αναρχισμού της δεκαετίας του 1930. Ένα πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η κινητοποίηση ενάντια στην κατασκευή του αεροδρομίου του Notre-Dame-des-Landes, όπου δραστηριοποιείται ένας σημαντικός αριθμός ελευθεριακών αγωνιστών. Ένα άλλο παράδειγμα αποτελούν οι κινητοποιήσεις στην Ισπανία ενάντια στις εξώσεις.

Ο σύγχρονος αναρχισμός εξελίσσεται επειδή εμπλέκεται, μαζί με άλλες συλλογικότητες, στους σημερινούς αγώνες. Έτσι εντάσσεται στις αποσκευές

του τα κυριότερα χαρακτηριστικά τους, μεταβαλλόμενος σε νεοαναρχισμό. Αναμφίβολα ο αναρχισμός που αλλάζει είναι ο αναρχισμός που αγωνίζεται στο παρόν.

Όσο όμως και αν αλλάζει ο σύγχρονος αναρχισμός διατηρεί ξεκάθαρες συνέχειες με τον αναρχισμό των προηγούμενων εποχών. Στην πραγματικότητα ο νεοαναρχισμός ξαναβρίσκει και επαναδιατυπώνει χαρακτηριστικά που είχαν σημαδέψει βαθιά τον αναρχισμό κατά το πρώτο τρίτο του 20^{ου} αιώνα. Η θέληση να μετασχηματίσουμε το παρόν μετασχηματιζόμενοι και οι ίδιοι, χωρίς να περιμένουμε την έλευση της επανάστασης, η προσπάθεια να χτίσουμε συγκεκριμένες εναλλακτικές σε πολλούς τομείς, όπως η παραγωγή και η εκπαίδευση, ή η επιθυμία να αφαιρέσουμε από τον έλεγχο του συστήματος χώρους ώστε να δημιουργήσουμε εκεί διαφορετικούς τρόπους ζωής, ήταν σταθερά παρούσες ήδη από το τέλος του 19^{ου} αιώνα και γνώρισαν θεαματική ανάπτυξη στην Ισπανία μετά τις 19 Ιουλίου του 1936.

Είναι σίγουρο ότι η σημερινή επανεμφάνιση του αναρχισμού οφείλεται εν μέρει στην επανασύνδεσή του με τις αρχές που τον έκαναν δυνατό την εποχή της πιο σημαντικής του ανάπτυξης. Δεν πρόκειται όμως για μια απλή μίμηση ή αναπαραγωγή, διότι αυτές οι παλιές αρχές πλάθονται σε ένα καινούριο πλαίσιο που τους προσδίδει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Γινόμαστε επομένως μάρτυρες μιας πολύ ενδιαφέρουσας διαδικασίας που συνίσταται στην επανεφεύρεση και στην επαναδιατύπωση –και όχι σε μια απλή επανάληψη και αναπαραγωγή– μιας κληρονομημένης κατάστασης.

αιτίες της επανεμφάνιση και της ανανέωσης του αναρχισμού

Αν ο αναρχισμός επανεμφανίζεται με δύναμη στην αυγή του 21^{ου} αιώνα, αυτό οφείλεται στο ότι αρκετές από τις αλλαγές που γνώρισαν οι κοινωνίες μας τις τελευταίες δεκαετίες συμβαδίζουν με κάποια χαρακτηριστικά του. Μπορούμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι ορισμένες όψεις της πραγματικότητας συμπίπτουν με τον αναρχισμό. Με άλλα λόγια, αν οι σύγχρονες κοινωνικοπολιτικές, τεχνολογικές και πολιτιστικές εξελίξεις ευνοούν την ανάπτυξη των πρακτικών και των προαπαιτούμενων του αναρχισμού, αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχει μια σύμπτωση ανάμεσά τους. Η συνάντηση και η διαδρομή ανάμεσα σε αυτά τα δυο στοιχεία – δηλαδή ανάμεσα στις επελευθερωτικές αλλαγές και τον αναρχισμό– εξηγεί αυτή την επανεμφάνιση.

Έτσι, στο τεχνολογικό πεδίο, οι Νέες Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΝΤΠΕ), παράλληλα με τον αδιαμφισβήτητο κίνδυνο που αντιπροσωπεύουν για τις ελευθερίες μας, συμβαδίζουν με όσα διακηρύττει ο αναρχισμός: ευνοούν την οριζοντιότητα των αποφάσεων, των ανταλλαγών και των σχέσεων, αυξάνουν τις δυνατότητες αυτο-οργάνωσης και επιτρέπουν τη γρήγορη διάδοση των τοπικών πρωτοβουλιών. Με τον ίδιο τρόπο, στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο, η εξάπλωση και η διογκούμενη εκλέπτυνση των μηχανισμών ελέγχου και άσκησης εξουσίας, οι οποίοι αγκαλιάζουν πλέον όλο και περισσότερες όψεις της καθημερινότητάς μας, αναδεικνύουν ξεκάθαρα ότι η σημασία που απέδιδε ο αναρχισμός στις εκφάνσεις της εξουσίας διευρύνει τις ευκαιρίες εφαρμογής πρακτικών αντίστασης

στην κυριαρχία, κάτι που ευνοεί την αξιοπιστία των ελευθεριακών ιδεών.

Υπήρξαν όμως και πιο συγκυριακές κοινωνικοπολιτικές αλλαγές. Η πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989 και η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ευνόησαν την ανάπτυξη του αναρχισμού, καθώς έθεσαν τέλος στη μαρξιστική ηγεμονία σε ό,τι αφορά την αμφισβήτηση του καπιταλισμού και άνοιξαν το πεδίο για την αναζήτηση άλλων σημείων αναφοράς για τον προσανατολισμό των σύγχρονων ριζοσπαστικών πολιτικών. Τέλος, στο πολιτιστικό πεδίο, η κρίση της ιδεολογίας της νεωτερικότητας, κυρίως η αμφισβήτηση των αιτιοκρατικών προαπαιτούμενών της που υπονόμωσαν τις δυνατότητες ελευθερίας, η χρεοκοπία των εσχατολογικών προοπτικών της, που θυσιάσαν το παρόν στο μέλλον, και η κριτική των ολιστικών της στοχεύσεων, που περιόριζαν τις μοναδικότητες και τη διαφορετικότητα, ενδυνάμωσαν κάποιες αναρχικές θέσεις. Πριν εμβαθύνουμε σε αυτά τα ζητήματα θα σταθούμε για λίγο στην παράλληλη διαδικασία αναβίωσης και ανανέωσης του αναρχισμού.

Αναβίωση και ανανέωση

Η αναβίωση και η ανανέωση του αναρχισμού συμβαίνουν μαζί. Αυτή η σύμπτωση δεν μας εκπλήσσει, καθώς το ένα δεν γίνεται χωρίς το άλλο. Ο αναρχισμός αναβιώνει ακριβώς επειδή ανανεώνεται και κατορθώνει να ταιριάζει με τις νέες συνθήκες που καθορίζουν τη σημερινή εποχή. Χωρίς την ανανέωση το κατόρθωμα αυτό δεν θα συνέβαινε. Ο λόγος είναι απλός. Αυτές οι ευνοϊκές συνθήκες είναι εντελώς καινούριες σε σχέση με τις ιστορικές συγκυρίες μέσα στις οποίες έδρασε ο αναρχισμός έως σήμερα. Πρέπει λοιπόν να αλλάξει για να προσαρμοστεί σε αυτές τις νέες συνθήκες, αφομοιώνοντάς τις. Το ίδιο το γεγονός της αναβίωσής του υποδεικνύει ότι υπήρξε ικανός να ανανεωθεί επαρκώς ώστε να ανταποκριθεί στις αλλαγές που έλαβαν χώρα. Συνεπώς, αν η ανανέωση είναι μια αναγκαία προϋπόθεση για την αναβίωση, αυτή η αναβίωση αρθρώνεται γύρω από την απαραίτητη προσαρμογή στις νέες συνθήκες και έτσι ενδυναμώνει με τη σειρά της την ανανέωση που τη γέννησε. Επομένως, η αναβίωση του αναρχισμού αποτελεί μία αναγκαία προϋπόθεση της ανανέωσής του. Αναβίωση και ανανέωση παίρνουν λοιπόν τη μορφή ενός κύκλου που αλληλοτροφοδοτείται σε μια αέναη κίνηση.

Το να επικροτούμε την αναβίωση του αναρχισμού, αλλά ταυτόχρονα να λυπούμαστε επειδή απομακρύνεται από τα παραδοσιακά του σχήματα, όπως κάνουν ορισμένοι αναρχικοί και ορισμένα ρεύματα, συνιστά αντίφαση που εμφανίζεται ξεκάθαρα αν αντιληφθούμε τον δεσμό που ενώνει

αυτές τις δύο όψεις. Για άλλη μια φορά πρέπει να επιλέξουμε. Διότι ο αναρχισμός δεν θα είχε αναβιώσει ποτέ αν είχε παραμείνει ο ίδιος. Αν είμαστε αντίθετοι στην ανανέωσή του, είμαστε αναπόφευκτα αντίθετοι και στην επανεμφάνισή του.

Χωρίς να ξεχνώ ούτε στιγμή ότι ανανέωση και αναβίωση είναι αδιαχώριστες, θα προσπαθήσω για λόγους οικονομίας να τις διακρίνω για να διατυπώσω κάποιες σκέψεις πρώτα πάνω στην ανανέωση και μετά στην αναβίωση του αναρχισμού.

Αιτίες της ανανέωσης του αναρχισμού

Ο αναρχισμός ως συνεχώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα

Η ανανέωση του αναρχισμού εξηγείται κυρίως από το γεγονός ότι αποτελεί μια οντότητα υπό συνεχή αλλαγή, τόσο λόγω των συγκυριών όσο και λόγω της ουσίας του. Πράγματι, στο μέτρο που ο αναρχισμός, όπως και κάθε άλλο ρεύμα σκέψης, εντάσσεται στη ροή του ιστορικού χρόνου, ενσωματώνει ορισμένα από τα παραγόμενα νέα στοιχεία και κατά συνέπεια τροποποιείται σε λιγότερο ή περισσότερο σημαντικό βαθμό. Υπό αυτή την έννοια, το γεγονός ότι ο αναρχισμός αλλάζει με την πάροδο του χρόνου είναι κάτι το προφανές που δεν προξενεί καμία έκπληξη. Το ασυνήθιστο θα ήταν να παρέμενε εντελώς αναλλοίωτος.

Αυτό που είναι ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι ο αναρχισμός δεν αρκείται σε αυτές τις συγκυριακές τροποποιήσεις, συνέπειες των ιστορικών αλλαγών, αλλά ότι συγκροτείται ως μία πραγματικότητα που αλλάζει συνεχώς. Αυτό σημαίνει ότι η αλλαγή είναι ευθέως εγγεγραμμένη στον τρόπο ύστασης και ύπαρξής του. Συνεπώς, αν δεν άλλαζε δεν θα μπορούσε να παραμείνει ο ίδιος. Με άλλα λόγια, ο αναρχισμός αλλάζει αναγκαστικά, και αυτό συμβαίνει γιατί μια ενδεχόμενη ακινησία θα ακύρωνε την ίδια την ύπαρξή του. Αυτή η παραδοχή έχει βέβαια κάποιες συνέπειες. Αν αυτό που ισχυρίζομαι είναι αλήθεια, τότε πρέπει να συμφωνήσουμε ότι ο αναρχισμός απέχει πολύ από οποιαδήποτε απόπειρα να τον θεωρήσουμε ως μια οντότητα αχρονική, αναλλοίωτη, ακίνητη και καθορισμένη μια για πάντα. Όλα αυτά ματαιώνουν κάθε φιλοδοξία να διαφυλάξουμε την αρχική του καθαρότητα και κάθε διάθεση να αυτοπροσδιοριστούμε ως φύλακες του ναού του.

Η συμβίωση ανάμεσα στην ιδέα και τη δράση, που καθορίζει τη σκέψη και την πρακτική των αναρχικών, είναι η κυριότερη αιτία που ο αναρχισμός βρίσκεται σε συνεχή αλλαγή. Όπως έχουν δείξει ο Προυντόν και ο Μπακούνιν, η ιδέα στον αναρχισμό έχει μια καταγωγή αλλά και μια αξία πρακτι

κή. Γεννιέται μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο δράσης και στοχεύει στο να παράξει πρακτικά αποτελέσματα μέσα από τη δράση που με τη σειρά της προκαλεί. Υπό αυτή την έννοια, και σε αντίθεση με τον μαρξισμό, ο αναρχισμός δεν συνίσταται σε ένα σώμα αναλυτικών και προγραμματικών κειμένων που οφείλουν να καθοδηγήσουν τη δράση, αλλά κυρίως σε ένα σύνολο πρακτικών εντός των οποίων εκδηλώνονται κάποιες αρχές. Αυτές οι αρχές συγκροτούνται μέσα από τη δράση, γεννιούνται από τη δράση και με τη σειρά τους προσανατολίζουν τη δράση.

Αν σταθούμε για λίγο σε ό,τι χαρακτηρίζει την πράξη, θα καταλάβουμε γιατί αυτός ο χαρακτήρας συνεχούς αλλαγής του αναρχισμού είναι μια ειδική συνέπεια της συμβιωτικής σχέσης ανάμεσα στην ιδέα και την πράξη. Είναι πράγματι προφανές ότι κάθε πράξη βρίσκεται ενσωματωμένη μέσα σε ένα ιστορικό περιεχόμενο και δεν παράγεται εντός του κενού ή του αφηρημένου. Καθώς κάθε ιστορικό περιεχόμενο είναι αναγκαστικά συγκεκριμένο και μοναδικό, ακριβώς επειδή είναι ιστορικό, η δράση που παράγεται εντός του δεν μπορεί παρά να είναι και εκείνη συγκεκριμένη και μοναδική, και επομένως να αλλάζει σε συνάρτηση με τις μεταβολές που υφίσταται αυτό το περιεχόμενο. Το καινούριο ιστορικό περιεχόμενο που προκύπτει από αυτές τις αλλαγές είναι με τη σειρά του μοναδικό και συγκεκριμένο, κάτι που ισχύει και για τις δράσεις που διεξάγονται εντός του, αν θέλουν βέβαια να έχουν αποτελέσματα. Καθώς φυσικά στον αναρχισμό η δράση και η ιδέα είναι άμεσα συνδεδεμένες, οι αλλαγές που προκαλεί η δράση επιφέρουν με τη σειρά τους αλλαγές στο εννοιολογικό πλαίσιο που εκείνη παράγει και από το οποίο ταυτόχρονα προκύπτει.

Αν ο αναρχισμός δεν ήταν από τη φύση του σε συνεχή αλλαγή, θα έσπαγε αυτόν τον τόσο ιδιαίτερο δεσμό που ο ίδιος συντηρεί ανάμεσα στην ιδέα και τη δράση και ο οποίος αποτελεί ένα από τα ιδρυτικά του στοιχεία. Θα γινόταν συνεπώς κάτι άλλο. Ο αναρχισμός δεν προϋπάρχει των πρακτικών που τον θεσμίζουν, ούτε όμως μπορεί να επιβιώσει και χωρίς αυτές που τον παράγουν καθημερινά. Αλλιώς θα ήταν ένα ιστορικό αξιοθέατο.

Ο αναρχισμός μορφοποιείται μέσα στους αγώνες ενάντια στην κυριαρχία

Ο αναρχισμός μπορεί κυρίως να οριστεί ως αυτό που αντιτίθεται στη λογική της κυριαρχίας, σε όποιο πεδίο κι αν αυτή ξεδιπλώνεται. Επομένως δημιουργείται εντός των πρακτικών πάλης εναντίον της κυριαρχίας. Αυτό καταδεικνύει για άλλη μια φορά τον εξελικτικό του χαρακτήρα. Πράγματι, αυτές οι ανταγωνιστικές πρακτικές δεν μπορούν παρά να μετασχημα-

τίζονται ακολουθώντας, εντός του ρου της ιστορίας και των κοινωνικών αλλαγών που τον περικλείουν, τις μετατροπές και τις ανασυνθέσεις των μηχανισμών και των τροπικότητων της κυριαρχίας.

Αν είναι αληθές ότι οι αγώνες δεν γεννιούνται αυθόρμητα εντός του κενού, αλλά ότι προκαλούνται και καθορίζονται απ' αυτό ακριβώς εναντίον του οποίου συγκροτούνται, τότε προκύπτει ότι οι νέες μορφές κυριαρχίας που εμφανίστηκαν στην κοινωνία μας παράγουν και μορφοποιούν τις σημερινές αντιστάσεις. Με άλλα λόγια τα κινήματα αμφισβήτησης ούτε επινοούν τα ίδια τον εαυτό τους, ούτε κατασκευάζουν τον εχθρό εναντίον του οποίου αγωνίζονται· απλώς επινοούν τους τρόπους με τους οποίους αντιτίθενται σε αυτές τις πραγματικότητες. Έτσι οι αντιστάσεις υιοθετούν δικτυωτές μορφές, ακριβώς επειδή τις έχουν υιοθετήσει και οι μηχανισμοί κυριαρχίας. Όπως τροποποιείται αυτό εναντίον του οποίου αγωνίζεται ο αναρχισμός, έτσι τροποποιούνται και οι μορφές πάλης, γεννώντας νέες εμπειρίες και νέες πρακτικές οι οποίες, εντασσόμενες στον αναρχισμό, τον κάνουν να εξελισσεται.

Εξάλλου πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι οι νέες κοινωνικές συνθήκες δεν αλλάζουν μόνο τους μηχανισμούς κυριαρχίας και τους αγώνες εναντίον τους, αλλά γεννούν επίσης αλλαγές και στο συμβολικό πεδίο και στην πολιτιστική σφαίρα. Από τη μια δημιουργούν τους νέους νομιμοποιητικούς λόγους των νέων μηχανισμών κυριαρχίας, αλλά από την άλλη παράγουν νέες αναλύσεις και νέους λόγους αμφισβήτησης οι οποίοι εμπλουτίζουν την κριτική σκέψη-τροπικότητα η οποία, σύμφωνα με την έκφραση του Φουκώ, θέτει υπό αμφισβήτηση όλες τις μορφές κυριαρχίας και η οποία περιλαμβάνει, παρά τις τεράστιες ενίοτε διαφορές τους, στοχαστές όπως ο Καστοριάδης, ο Ντελέζ, ο Φουκώ ή ο Τσόμσκι. Καθώς αποτελεί κι αυτή μια σύγχρονη μορφή πάλης ενάντια στην κυριαρχία, η κριτική σκέψη συναντά έναν αναρχισμό ο οποίος με τη σειρά του δεν μπορεί να αποφύγει την επίδρασή της και άρα να αλλάξει, εντάσσοντας στον λόγο του ορισμένες διατυπώσεις της. Θα εξετάσουμε αυτό το σημείο με περισσότερες λεπτομέρειες στο κεφάλαιο που αφορά τον μετα-αναρχισμό.

Εντέλει ο μόνος τρόπος να κάνει κάποιος τον αναρχισμό αναλλοίωτο και ακίνητο είναι να τον βγάλει από το περιβάλλον στο οποίο ζει και να τον βαλσαμώσει, να τον μουμιοποιήσει. Ο ζων αναρχισμός δεν αναπνέει παρά μόνο εντός της ροής της αλλαγής που τον ζωντανεύει και η οποία τον κάνει να μην είναι ούτε εντελώς ο ίδιος, ούτε εντελώς κάποιος άλλος.

Αιτίες της αναβίωσης του αναρχισμού

Από τις αλλαγές που ευνοούν την ανάπτυξη του αναρχισμού θα παρουσιάσουμε μόνο εκείνες που είναι συνδεδεμένες με την ανάπτυξη των Νέων Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΝΤΠΕ) και εκείνες που προκύπτουν από τον σημερινό πολλαπλασιασμό των σχέσεων εξουσίας.

ΝΤΠΕ, συλλογικές κινητοποιήσεις και αυτο-θέσμιση ενός νέου πολιτικού υποκειμένου

Οι ΝΤΠΕ αποτελούν ισχυρό κίνδυνο για τις ελευθερίες μας. Παρόλα αυτά, καθιστούν εξίσου δυνατή τη συγκρότηση ενός περιβάλλοντος κατάλληλου για την ανάπτυξη των αναρχικών πρακτικών, ευνοώντας την οριζοντιότητα και την αυτοοργάνωση, διευκολύνοντας την άσκηση της άμεσης δημοκρατίας, πολλαπλασιάζοντας τις δυνατότητες της συλλογικής δημιουργικότητας και προωθώντας την άμεση δράση.

Μια γρήγορη επισκόπηση των λαϊκών κινητοποιήσεων των τελευταίων ετών καταδεικνύει ότι η χρήση των ΝΤΠΕ τους αποδίδει χαρακτηριστικά ευνοϊκά για την ανάπτυξη του αναρχισμού. Για παράδειγμα η ασυνήθιστη ταχύτητα και το εκπληκτικό εύρος των διαδηλώσεων που οργανώνονται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα ηλεκτρονικών ανταλλαγών, όπως το twitter ή το facebook, οφείλεται στο ότι δεν υπάρχει πίσω από το κάλεσμα καμία ισχυρή οργάνωση, φορέας των ακαμψιών και των βαρών που αναπόφευκτα χαρακτηρίζουν κάθε σταθερή δομή. Έτσι αυτές οι κινητοποιήσεις παρουσιάζουν ομοιότητες με τους τρόπους λειτουργίας των ελευθεριακών. Πράγματι, εξαιτίας της απουσίας μόνιμου κέντρου αποφάσεων και προϋπάρχουσας δομής πλαισίωσης το αρχικό κάλεσμα χρησιμεύει ως εφελτήριο και όχι ως οργανωτικό κύτταρο, παραπέμποντας στους συμμετέχοντες την ουσία της κινητοποίησης. Με αυτόν τον τρόπο είναι το δικό τους αισθητήριο αυτο-οργάνωσης και οι δικές τους ικανότητες ανάληψης πρωτοβουλιών που κάνουν τα κινήματα να λειτουργούν, κάτι που, υπό αυτές τις συνθήκες, πριμοδοτεί την οριζοντιότητα και τη δημιουργικότητα.

Βέβαια οι κινητοποιήσεις που ξεκινούν από τις ΝΤΠΕ δεν ακυρώνουν αυτές που προέρχονται από τις παραδοσιακές οργανώσεις. Συνυπάρχουν και οι δύο, ακόμη κι αν είναι ξεκάθαρο ότι γεννούν δυναμικές που είναι αρκετά διαφορετικές. Μπορεί βέβαια οι «κλασικές» διαδηλώσεις να ξεφύγουν και να πάρουν απρόβλεπτες διαστάσεις, συνήθως όμως όλα παραμένουν υπό τον έλεγχο των οργανώσεων που τις καλούν και η πρωτοβουλία των συμμετεχόντων είναι περιορισμένη. Η προετοιμασία είναι μακρόχρονη και

κοπιαστική, καθώς μια ενδεχόμενη αποτυχία, οφειλόμενη σε μικρή συμμετοχή, θα είχε μεγάλο κόστος για την οργάνωση. Αντιθέτως, οι κινητοποιήσεις που αναδύονται δίχως σταθερή οργανωτική υποδομή μπορούν να διεξαχθούν εύκολα και άμεσα και το παραγόμενο αποτέλεσμα διαφεύγει κάθε ελέγχου και πρόβλεψης. Αν και κατά κανόνα αυτές οι κινητοποιήσεις ολοκληρώνονται δίχως να συμβεί κάτι το εξαιρετικό, ενίοτε το ελευθεριακό δυναμικό που τις χαρακτηρίζει σχηματοποιείται μέσα σε πολύ συγκριμένες περιστάσεις.

Πράγματι οι περισσότερες λαϊκές κινητοποιήσεις, τόσο στο παρελθόν όσο και τώρα, έχουν συγκεκριμένους στόχους διεκδίκησης και επομένως διατηρούνται στη ζωή όσο η συλλογική ενέργεια που προκύπτει από την κοινωνική δυσaréσκεια είναι αρκετά έντονη για να τις τροφοδοτήσει. Όταν αυτή η ενέργεια αποδυναμώνεται, είτε επειδή η κινητοποίηση έχει φέρει αποτελέσματα που μειώνουν την κοινωνική δυσaréσκεια, είτε εξαιτίας της σύρασης, της αποθάρρυνσης ή της καταστολής, τότε η κινητοποίηση σταματά και η τάξη επανέρχεται, όπως αρέσκονται να λένε οι νοικοκυραίοι.

Ενίοτε όμως οι αγώνες αυτοί πηγαίνουν πιο μακριά και, χάρη στην εκδήλωση μιας συλλογικής δημιουργικότητας, θέτουν υπό αμφισβήτηση την ίδια τη λογική του συστήματος. Σ' αυτή την περίπτωση σκιαγραφείται ένα δεύτερο είδος εξεγερσιακού κινήματος. Χιλιάδες άνθρωποι καταλαμβάνουν τους δρόμους και τις πλατείες, όχι για να διαμαρτυρηθούν ή για να διεκδικήσουν κάτι, αλλά για να αυτοθεσμιστούν ως ένα νέο πολιτικό υποκείμενο.

Αυτή η διαδικασία αυτοθέσμησης που γεννιέται εντός των κινητοποιήσεων απαιτεί από τους ανθρώπους να οργανωθούν, να συζητήσουν, να επεξεργαστούν συλλογικά έναν δικό τους πολιτικό λόγο και να χτίσουν από κοινού τα αναγκαία στοιχεία για να τροφοδοτηθεί το κίνημα και να αναπτυχθεί η πολιτική δράση. Όλα αυτά απαιτούν φαντασία ώστε να δημιουργηθούν χώροι, να οικοδομηθούν προϋποθέσεις, να ενεργοποιηθούν διαδικασίες που θα επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να επεξεργάζονται οι ίδιοι συλλογικά τη δική τους ατζέντα, μακριά από οδηγίες που έρχονται από αλλού, ακόμη και από τον ίδιο τον τόπο της κινητοποίησης. Τότε αυτή η δουλειά δημιουργίας ενός νέου πολιτικού υποκειμένου υπερισχύει των ειδικότερων διεκδικήσεων που γέννησαν τις διαμαρτυρίες.

Σε αυτή την περίπτωση νέες κοινωνικές ενέργειες σχηματίζονται παράλληλα με αυτές που προέρχονται από την αρχική κοινωνική δυσaréσκεια. Αλληλοτροφοδοτούνται, χάνουν την έντασή τους, για να την ξαναβρουν λίγο αργότερα, όπως συμβαίνει με τις καταιγίδες. Αυτές οι ενέργειες συ-

γκροτούνται μέσα από τα βάθη των συγκρουσιακών καταστάσεων. Οι μεγάλες κοινωνικές εκρήξεις έχουν πάντα απρόβλεπτο χαρακτήρα όπου το αυθόρμητο παραμένει το καθοριστικό χαρακτηριστικό.

Η ανατροπή των συνηθισμένων λειτουργιών και των κατεστημένων συνθηκών, η κατάληψη των δημόσιων χώρων, ο μετασχηματισμός των τόπων διέλευσης σε τόπους συνάντησης και λόγου είναι στοιχεία που ευνοούν τη συλλογική επινοητικότητα, επιτρέποντας να αναθεωρούμε διαρκώς τους τρόπους με τους οποίους η ανατροπή εξαπλώνεται και πολλαπλασιάζεται.

Πράγματι, οι απελευθερωμένοι χώροι γεννούν νέες κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους φτιάχνουν νέους κοινωνικούς δεσμούς. Καθώς πολιτικοποιούνται μέσα σε λίγες μέρες, οι άνθρωποι μετασχηματίζονται όχι επιφανειακά αλλά σε βάθος. Εκείνο που είναι ικανό να κινητοποιήσει τους ανθρώπους, να τους κάνει να προχωρήσουν και να ιχνηλατήσουν άλλους τρόπους ζωής είναι οι συγκεκριμένες επιτυχίες στο εδώ και τώρα. Όμως, για να πραγματοποιηθούν αυτές οι επιτυχίες πρέπει οι συμμετέχοντες να νιώσουν ότι έχουν αποφασιστικό και πρωταγωνιστικό ρόλο. Όταν αυτό γίνεται πραγματικότητα –και βιώνεται ως τέτοια–, τότε εμπλέκονται ολοκληρωτικά και αφιερώνουν όλες τους τις δυνάμεις στην ανάπτυξη του αγώνα, με αποτέλεσμα να οδηγείται πολύ πιο μακριά από το όριο που έθετε η δυσaráεσκεια της αρχικής αμφισβήτησης. Αυτή η διαδικασία αυτοθέσμησης ενός νέου πολιτικού υποκειμένου, που αναδύεται μέσα από τους ίδιους του αγώνες, είναι εντέλει πολύ κοντά με όσα κηρύττει και υπερασπίζεται ο αναρχισμός.

Μέσα από έναν τέτοιο μηχανισμό έλαβε χώρα στο Παρίσι το κίνημα του Μάη του '68. Και όλα αυτά πολύ πριν το ίντερνετ, κάτι που δείχνει ότι δεν χρειάζονται οι ΝΤΠΕ για να συμβούν τέτοια γεγονότα. Με έναν παρόμοιο τρόπο οι διαδηλωτές κατέκλυσαν τις ισπανικές πλατείες μετά τις 15 Μαΐου 2011. Παρατηρώντας τους σύγχρονους αγώνες καταλαβαίνουμε ότι πρέπει να σχετικοποιήσουμε τον ρόλο των νέων τεχνολογιών. Μπορεί να μην αποτελούν το απαραίτητο στοιχείο για να δημιουργηθούν συνθήκες επαρκείς για τη συλλογική δημιουργικότητα, την άμεση δημοκρατία και την αυτο-οργάνωση, ασφαλώς όμως τις ευνοούν, προωθώντας κινητοποιήσεις με ισχυρό ελευθεριακό χαρακτήρα.

Ο πολλαπλασιασμός των μορφών εξουσίας και η επανεννοιολόγησή της

Παρουσιάζοντας τις αιτίες της ανανέωσής του, και πιο συγκεκριμένα της μορφοποίησής του μέσα από τους αγώνες, υποστήριξα ότι ο αναρχισμός

μπορεί να ορισθεί ως εκείνο που αντιτίθεται στη λογική της κυριαρχίας. Και πράγματι, η αναρχική σκέψη έχει δώσει τόση έμφαση στο να αποκαλύψει τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους η εξουσία επιτίθεται στην ελευθερία – αλλά και στο να απονομιμοποιεί και να εξαρθρώνει τους μηχανισμούς της εξουσίας– ώστε έχει συγκροτηθεί ως η ιδεολογία και η πολιτική σκέψη της κριτικής της εξουσίας, την ώρα που άλλες χειραφετητικές ιδεολογίες του 19^{ου} αιώνα απέδιδαν δευτερεύουσα θέση σε αυτό το φαινόμενο. Η επικαιρότητα του αναρχισμού εξαρτάται πολύ από τη σημασία που αποδίδει στην κριτική της εξουσίας. Μπορούμε υπό μία έννοια να πούμε ότι δρέπει σήμερα τους καρπούς της διαχρονικής επιμονής του στην καταγγελία της βλαπτικότητάς της. Επίσης αποσεΐει επιτέλους την κατηγορία, την οποία για καιρό του εκτόξευαν, ότι δηλαδή κάνει λάθος ως προς τις κύριες αιτίες της αδικίας και της εκμετάλλευσης, τις οποίες ορισμένοι εντόπιζαν αποκλειστικά στη σφαίρα των οικονομικών μηχανισμών. Εντούτοις πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, σχετικά με την κριτική της εξουσίας, ο αναρχισμός παρουσιάζει κάποια κενά.

Καταδεικνύοντας ότι οι σχέσεις εξουσίας χτίζονται εντός του κοινωνικού δεσμού και ότι περικλείονται αδιάκοπα εντός της ίδιας της κοινωνικότητας, οι εργασίες του Μισέλ Φουκώ ταρακούνησαν την αναρχική πίστη στη δυνατότητα ριζικής εξάλειψης της εξουσίας και υποχρέωσαν σε μία βαθιά αναθεώρηση αυτής της προβληματικής. Παραδόξως όμως, αυτό το συγκεκριμένο κενό του αναρχισμού διασφαλίζει τη μονιμότητά του στη μακρά διάρκεια. Και αυτό γιατί, αν είναι αληθές ότι οι σχέσεις εξουσίας είναι ιδιον του κοινωνικού και ότι ο αναρχισμός είναι κυρίως μια βούληση κριτικής, αντιπαράθεσης και ανατροπής αυτών των σχέσεων, τότε οι ελευθεριακές προσδοκίες θα διαιωνίζονται συνεχώς όσο υπάρχουν κοινωνίες. Χωρίς να ισχυριζόμαστε ότι ο αναρχισμός είναι προορισμένος να διασχίζει τους αιώνες, μας φαίνεται απίθανο να εξαφανιστεί εντελώς ένα πολιτικό ρεύμα το οποίο, με άλλο ίσως όνομα και άλλες τροπικότητες, θα συνεχίσει να θέτει ως κύριο άξονά του την κριτική της εξουσίας, όποιες κι αν είναι οι τροπικότητες που υιοθετεί η κυριαρχία.

Η πολιτική σημασία και η επικαιρότητα του αναρχισμού μεγάλωναν όσο αυξανόταν η πολυπλοκότητα και η εισδοχή των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινή ζωή. Καθιστώντας ορατή την εντυπωσιακή ποικιλία των τρόπων με τους οποίους ασκείται η εξουσία και ακυρώνοντας μια απλοϊκή ανάλυση που αγνοούσε ορισμένους μηχανισμούς και τους έβγαζε έξω από το πεδίο της αμφισβήτησης, οι αναλύσεις του Φουκώ συνέβαλαν αποφασιστικά στο να γίνουν αντιληπτά το εύρος και η παρουσία της στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Αυτό με τη σειρά του διέυρνε το πεδίο θεωρητικής και πρακτι-

κής παρέμβασης του αναρχισμού και υπογράμμιζε τη σημασία του.

Δεν είναι όμως μόνο η κατανόηση που πλέον έχουμε για τους τρόπους άσκησης της εξουσίας που διευρύνθηκε τις τελευταίες δεκαετίες. Γίναμε επίσης μάρτυρες του πολλαπλασιασμού της σε όλες τις όψεις της ζωής μας. Στη σύγχρονη κοινωνία οι επεμβάσεις της εξουσίας γίνονται με μία ακρίβεια χειρουργική, ολοένα και πιο λεπτή, αγγίζοντας τις παραμικρές λεπτομέρειες της ύπαρξής μας για να αντλήσουν υπεραξία. Ταυτόχρονα, λαμβάνει χώρα μια σταθερή διεύρυνση των τομέων αυτών των επεμβάσεων καθώς και μια αυξανόμενη διαφοροποίηση των εφαρμοζόμενων μεθόδων. Ένα μικρό μόνο δείγμα αποτελούν όσοι για παράδειγμα μας καλούν να γίνουμε «επιχειρηματίες του εαυτού μας», επεκτείνοντας τη λογική της επιχείρησης σε όλο το κοινωνικό σώμα, ή οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν την ελευθερία μας για να γίνουμε πιο ανταγωνιστικοί. Μαζί όμως με τον πολλαπλασιασμό των όψεων της ζωής μας που στοχοποιούνται από την εξουσία πολλαπλασιάζονται και οι ευκαιρίες συγκεκριμένης παρέμβασης του αναρχισμού. Παράλληλα εντείνεται το αίσθημα ότι η άσκηση της εξουσίας είναι πανταχού παρούσα και άρα πρέπει, όπως πάντα υποστήριξε ο αναρχισμός, να αποτελέσει πρωταρχική πηγή προβληματισμού.

Αυτός ο πανταχού παρών χαρακτήρας της εξουσίας εγείρει δικαιολογημένες αγωνίες που τροφοδοτούνται συνεχώς από την επικαιρότητα. Το συναίσθημα ότι οι μηχανισμοί εξουσίας μπορούν να ελέγχουν τις πιο ανώδυνες πράξεις και κινήσεις μας και ότι τίποτα δεν ξεφεύγει από το βλέμμα τους αποδεικνύεται απ' όσα συμβαίνουν γύρω μας: η υπόθεση Ασάνζ, η υπόθεση Σνούντεν, οι αποκαλύψεις γύρω από την επεξεργασία των «Big Data» της οποίας στόχος είναι να αντλήσει πληροφορία και οικονομικά κέρδη μέσα από τα ίχνη που αφήνει η παρουσία μας στον ηλεκτρονικό ιστό. Εξάλλου οι διαδικασίες καταγραφής και συνεχούς αποθήκευσης των ανταλλαγών και των κινήσεών μας που γίνονται από το διαδίκτυο και το κινητό τηλέφωνο, καθώς και η απεριόριστη ικανότητα επεξεργασίας των πληροφοριών προαναγγέλλουν, αν δεν καταδεικνύουν ήδη, την ολοκληρωτική μας διαφάνεια απέναντι στην εξουσία. Αν προσθέσουμε τη χρήση των drones και άλλων τεχνικών φυσικής εξόντωσης όσων κρίνονται ανεπιθύμητοι, αντιλαμβανόμαστε ότι οι μηχανισμοί εξουσίας αφορούν κάτι περισσότερο από τον έλεγχο της πληροφόρησης. Όλα αυτά συμβάλλουν στην αυξανόμενη εχθρότητα μεγάλων κομματιών του πληθυσμού απέναντι στην εξουσία και στην επιθυμία να την καταπολεμήσουν.

Αυτή η εξάπλωση της εξουσίας έχει επιπτώσεις και στον κόσμο της εργασίας. Πριν από μερικές δεκαετίες οι αντιστάσεις ξεκινούσαν ως αντίδραση στις συνθήκες εκμετάλλευσης των εργαζομένων. Σήμερα, αυτές οι

συνθήκες συνεχίζουν βέβαια να τροφοδοτούν σημαντικούς αγώνες, όμως η πολύ πιο διαφοροποιημένη, σε σχέση με το παρελθόν, κυριαρχία έχει πολλαπλασιασθεί εκτός του πεδίου της παραγωγικής εργασίας τόσο πολύ ώστε η δύναμη του εργατικού κινήματος έχει σημαντικά μειωθεί. Και αυτό γιατί η απόσπαση της υπεραξίας δεν γίνεται πια μόνο μέσα από τη εργατική δύναμη. Πλέον όλες οι δραστηριότητες με τις οποίες καταπιάνονται οι εκμεταλλεόμενοι παράγουν κέρδη δίχως προηγούμενο: οι οικονομίες τους, ο ελεύθερος χρόνος τους, η υγεία τους, η κατοικία τους, η εκπαίδευση των παιδιών τους, η περιθαλψη δημιουργούν μερίσματα τα οποία, αν και μικρά, αποκτούν στην εποχή μας ολοένα και μεγαλύτερο εύρος.

Απέναντι σε αυτή την κατάσταση δεν προξενεί εντύπωση ότι η πολιτική συνειδητοποίηση και ο σχηματισμός νέων υποκειμενικότητων ριζικά αμφισβητησιακών εξαρτώνται όλο και περισσότερο από την αντίδραση στον έλεγχο που ασκείται πάνω την καθημερινότητά μας, στο αίσθημα ότι ολόκληρη η ύπαρξή μας έχει εμπορευματοποιηθεί. Οι συνεισφορές της κριτικής σκέψης, οι καινούριες αναλύσεις των σχέσεων εξουσίας και τα χαρακτηριστικά που αποκτά η άσκησή της εντός της σύγχρονης κοινωνίας ανοίγουν νέα σημαντικά πεδία για τους αγώνες αναρχικού χαρακτήρα.

Οι κοινωνικές, πολιτιστικές, πολιτικές και τεχνολογικές αλλαγές που έχουν επέλθει τις τελευταίες δεκαετίες δημιουργούν συνθήκες ιδιαίτερα ευνοϊκές για την αναβίωση του αναρχισμού, υποχρεώνοντάς τον όμως ταυτόχρονα να ανανεώσει αρκετές απόψεις και προοπτιούμενά του. Η συγκεκριμένη ανανέωση πήρε στο πεδίο των πρακτικών τη μορφή αυτού που αποκάλεσα νεοαναρχισμός, ενώ σε ένα πιο θεωρητικό πεδίο αυτή του μετα-αναρχισμού, την οποία θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια.

Ο μετα-αναρχισμός

Είτε αποτελεί αντικείμενο κριτικής είτε αποδοχής, ο μετα-αναρχισμός έχει σήμερα αρκετά μεγάλη παρουσία στο διεθνές αναρχικό κίνημα γι' αυτό κανείς δεν μπορεί να τον αγνοήσει.

Ο όρος εμφανίστηκε πιθανότατα για πρώτη φορά τον Μάρτιο του 1987 σε ένα μικρό κείμενο με τίτλο «Μετα-αναρχική Αναρχία», γραμμένο από τον Χακίμ Μπέι, ψευδώνυμο του βορειοαμερικάνου αναρχικού Πίτερ Λάμπορν Γουίλσον (Peter Lamborn Wilson). Δεν πρέπει όμως να θεωρήσουμε την εμφάνιση αυτού του σύντομου μανιφέστου ως το σημείο εκκίνησης του μετα-αναρχισμού. Το κείμενο του Χακίμ Μπέι είναι μια καταγγελία των παραλυτικών αποτελεσμάτων της αποστέωσης των αναρχικών οργανώσεων και του αναρχισμού ο οποίος, σύμφωνα με τη διατύπωσή του, έχει γίνει μια απλή ιδεολογία. Μπορεί βέβαια να ζητά «το ξεπέραςμα του αναρχισμού στο όνομα της αναρχίας», πουθενά όμως δεν αναπτύσσει τις εννοιολογικές γραμμές που θα καθορίσουν τον μετα-αναρχισμό. Στην πραγματικότητα η επίδραση του Χακίμ Μπέι θα γίνει περισσότερο αισθητή στον χώρο του νεοαναρχισμού χάρη στις έννοιες των προσωρινών αυτόνομων ζωνών και των μόνιμων αυτόνομων ζωνών που θα αναπτύξει την δεκαετία του 1990 και οι οποίες θα επηρεάσουν κάπως τις ελευθεριακές καταλήψεις και κάποιες εξεγερσιακές ομάδες.

Τι είναι ο μετα-αναρχισμός

Παραδόξως, οι απαρχές αυτού του ρεύματος σκέψης βρίσκονται σε ένα έργο όπου δεν αναφέρεται καθόλου αυτός ο όρος. Το 1994 ο βορειοαμερικάνος αναρχικός πανεπιστημιακός Τοντ Μέι δημοσιεύει ένα βιβλίο του οποίου ο τίτλος «Η πολιτική φιλοσοφία του μεταδομιστικού αναρχισμού» αναγγέλλει ξεκάθαρα μια από τις ουσιώδεις διαστάσεις του μετα-αναρχισμού, δηλαδή την εγκόλπωση από τον αναρχισμό σημαντικών εννοιολογικών στοιχείων του μεταδομιστού. Ο Μέι είχε ήδη από το 1989 εισάγει μια παρόμοια θεώρηση, μέσα από ένα άρθρο με τίτλο «Είναι αναρχική η μεταδομιστική πολιτική θεωρία;» Δημοσιευμένη σε μια φιλοσοφική επιθεώρηση μικρής κυκλοφορίας, η μελέτη του έμεινε σχετικά άγνωστη. Το ίδιο συνέβη και με το άρθρο «Μεταδομισμός και η επιστημολογική βάση του αναρχισμού» που δημοσίευσε το 1993 ένας άλλος πανεπιστημιακός, ο Άντριου Κοχ (Andrew Koch).

Λίγα χρόνια αργότερα, και ενώ ο απόηχος της μεγάλης διαδήλωσης του 1999 στο Σηάτλ, απόδειξη της αναβίωσης του αναρχισμού, ήταν ακόμη ισχυρός, ένα άλλο βιβλίο, που ούτε αυτό περιείχε τον όρο «μετα-αναρχισμός» στον τίτλο του, αναπαρήγαγε εν μέρει τη θεωρητική επιχειρηματολογία του Τοντ Μέι. Το έργο αυτό, δημοσιευμένο το 2001 και γραμμένο από τον αυστραλό αναρχικό καθηγητή Σολ Νιούμαν (Saul Newman: *Από τον Μπακούιν στο Λακάν: Αντιεξουσία και η Διάλυση της Ισχύος*) έθετε στα συμπεράσματά του την ανάγκη να κατευθυνθούμε προς μια «μετα-αναρχική πολιτική», χρησιμοποιώντας τα εργαλεία που επεξεργάστηκε ο μεταδομισμός. Την επόμενη χρονιά ένας άλλος καλιφορνέζος πανεπιστημιακός, ο Λούις Κολ (Lewis Call), δημοσίευε στο ίδιο πνεύμα το βιβλίο «Μετανεωτερικός αναρχισμός», το οποίο ενδυνάμωνε ένα ρεύμα για το οποίο χρησιμοποιούνταν ταυτόχρονα τρεις διαφορετικές ονομασίες: μεταδομιστικός αναρχισμός, μετανεωτερικός αναρχισμός και μετα-αναρχισμός. Τελικά επιβλήθηκε η τελευταία ονομασία, που ήταν η πιο αμφιλεγόμενη και η πιο προβληματική. Η πρώτη, περιέχοντας μια άμεση αναφορά στον μεταδομισμό, θα ήταν η πιο κατάλληλη και ακριβής, όμως ήταν υπερβολικά συνδεδεμένη με την πανεπιστημιακή κουλτούρα. Η δεύτερη δεν γνώρισε επιτυχία λόγω της απαξίας στην οποία έχει περιέλθει ο όρος «μετανεωτερικότητα», εξαιτίας του ασαφούς περιεχομένου του, του μεταβαλλόμενου ορισμού του και των αντιφατικών πολιτικών επιδράσεων του.

Τον Φεβρουάριο του 2003 ο Τζέησον Άνταμς (Jason Adams), που είχε συμμετάσχει στην προετοιμασία της διαδήλωσης του Σηάτλ, δημιούργησε έναν ιστότοπο με το όνομα μετα-αναρχισμός, ο οποίος χρησίμευσε ως πλατφόρμα ανταλλαγών και συζητήσεων και συνέβαλε στη γενίκευση της

χρήσης του όρου. Έκτοτε, οι δημοσιεύσεις και οι αναφορές γι' αυτό το ρεύμα πολλαπλασιάστηκαν, όπως αποδεικνύει και η έκδοση του 2011, δέκα μόλις χρόνια μετά το βιβλίο του Σολ Νιούμαν, μιας πρώτης συλλογής μετα-αναρχικών κειμένων με τον τίτλο *Post Anarchism Reader*.¹

Όταν κανείς διαβάσει τα κείμενα που αναπτύσσουν τη μετα-αναρχική προσέγγιση αντιλαμβάνεται ότι οι ιδέες που εξάγονται περιέχουν την υβριδοποίηση του αναρχισμού και του μεταδομισμού, ή καλύτερα την ενσωμάτωση μεταδομιστικών εννοιών στον αναρχισμό, γεννώντας έτσι μια καινούρια ποικιλία ελευθεριακών διατυπώσεων.

Για τον Τζέησον Άνταμς ο μετα-αναρχισμός δεν άπτεται ενός συνεκτικού πολιτικού προγράμματος αλλά μιας αντιαυταρχικής προβληματικής που πηγάζει από μια μεταδομιστική προσέγγιση του αναρχισμού ή μια αναρχική προσέγγιση του μεταδομισμού. Ο Σολ Νιούμαν τον παρουσιάζει ως έναν ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στα δυο ρεύματα, ενώ για τον Μπέντζαμιν Φρανκς (Benjamin Franks) αποτελεί ένα υβρίδιο. Ο τελευταίος προσθέτει ότι ο όρος μετα-αναρχικός, ο οποίος συχνά χρησιμοποιείται με επιφύλαξη, παραπέμπει σε ένα σύνολο προσπαθειών επαναειπινόησης του αναρχισμού, υπό το φως των εννοιών που αναπτύχθηκαν από τη σύγχρονη ριζοσπαστική θεωρία μετά τον Μάη του 1968. Αν και κριτικοί απέναντι στο μετα-αναρχισμό, οι Τζέσι Κον (Jesse Cohn) και Γουίλμπουρ Σουάν (Wilbur Shaw) θεωρούν ότι άπτεται μιας προσπάθειας να ενωθούν τα καλύτερα στοιχεία της μεταδομιστικής φιλοσοφίας και της αναρχικής παράδοσης, υπονοώντας όμως ότι αυτή η προσπάθειά σημαίνει ότι η αναρχική παράδοση έχει πλέον ξεπερασθεί και ότι μόνο το ζευγάρι της με μια πιο πρόσφατη θεωρία θα την επαναεπικαιροποιήσει. Στη σελίδα του ιστότοπου που δημιούργησε ο Τζέησον Άνταμς διαβάσει κανείς:

«Τι είναι ο μετα-αναρχισμός; Ας δούμε πρώτα τι δεν είναι: Δεν είναι ένας "ισμός", δηλαδή ένα συνεκτικό σύνολο δογμάτων και πεποιθήσεων που μπορούν να παρουσιαστούν ως μια καθορισμένη ολότητα. Για εμάς πρόκειται για έναν "αρνητικό" όρο που παραπέμπει σε μια ευρεία και ετερογενή βεντάλια αναρχικών και "αναρχίζουσων" θεωριών, οι οποίες δεν κατατάσσονται στα υπερβολικά δογματικά ρεύματα των κλασικών αναρχισμών, όπως είναι ο συνδικαλισμός, ο αναρχοκομμουνισμός και ο πλατφορμισμός καθώς και οι σύγχρονες εκδοχές του. Η σύζευξη αυτή δεν εκδηλώνεται μόνο στο θεωρητικό πεδίο, αλλά αντανακλάται κυρίως στις πρακτικές ομάδων όπως το No Border, η παγκόσμια

1 Για περισσότερες διευκρινήσεις ο αναγνώστης μπορεί να συμβουλευθεί την βιβλιογραφία στο τέλος του κεφαλαίου

δράση των λαών, οι Ζαπατίστας, οι Αυτονομιστές και οι άλλες παρόμοιες ομάδες οι οποίες, αν και είναι ξεκάθαρα αντιεξουσιαστικές στους προσαυτολισμούς τους ταυτίζονται περισσότερο με το "πνεύμα" παρά με την "παράδοση" του αναρχισμού. Οι απαρχές του όρου βρίσκονται στο όνομα που δόθηκε σε μια έννοια που ο Σολ Νιούμαν ανέπτυξε στο βιβλίο του *Από τον Μπακούιν στο Λακάν: Αντιεξουσία και η Διάλυση Ισχύος*. Εκεί παραπέμπει σε μια μετακίνηση πέρα από τον κλασικό αναρχισμό προς μια θεωρία πιο ανοιχτή και πιο υβριδική, με βάση μια σύνθεση με ιδέες και έννοιες κλειδιά προερχόμενες από τη μεταδομιστική θεωρία.

Τέλος ο Σολ Νιούμαν, αναμφίβολα ο κυριότερος θεωρητικός του μετα-αναρχισμού γράφει:

«Σκοπός δεν είναι να αντικαταστήσουμε τον αναρχισμό με τον μετα-αναρχισμό αλλά να ξανασκεφθούμε τον αναρχισμό υπό το φως του μεταδομισμού. Το πρόθεμα "μετά" δεν σημαίνει κατάργηση ή ξεπέραςμα του αναρχισμού, αλλά μια εργασία εντός της αναρχικής εννοιολόγησης με σκοπό να τη ριζοσπατικοποιήσουμε, να την αναθεωρήσουμε και να την ανανεώσουμε.»

Εξαιτίας της συγγένειας με τον μεταδομισμό και τον μεταμοντερνισμό, είναι εύλογο ότι ο μετα-αναρχισμός υιοθετεί την επίθεση την οποία τα δυο αυτά ρεύματα εξαπολύουν εναντίον της ιδεολογίας της νεωτερικότητας, κατευθύνοντάς την εναντίον των νεωτερικών προαπαιτούμενων που φωλιάζουν μέσα στην αναρχική σκέψη. Και πράγματι, οι μετα-αναρχικοί προσπαθούν να δείξουν ότι ο αναρχισμός δεν ξέφυγε από την ιδεολογική επιρροή της νεωτερικότητας.

Μου φαίνεται ότι σε αυτό το σημείο έχουν δίκιο. Υπό τον όρο όμως να μην δούμε τον αναρχισμό ως κάτι το οποίο προέκυψε από μια προϋπάρχουσα συγκροτούσα ύλη, αλλά ως κάτι που συγκροτήθηκε μέσα από ένα σύνολο πρακτικών σε συγκεκριμένο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο. Πράγματι, αυτές οι πρακτικές δεν ήταν καρπός της δράσης κάποιων απομονωμένων ατόμων αλλά κάποιων χιλιάδων ανθρώπων, οι οποίοι αναπόφευκτα υπήρξαν νεωτερικά υποκείμενα –και πώς άλλωστε θα μπορούσε να ήταν αλλιώς– εφόσον δρούσαν στο πλαίσιο εκείνης της εποχής.

Επομένως, είναι λογικό ότι ο αναρχισμός έχει σημαδευτεί βαθιά από τις κοινωνικές συνθήκες και τις κύριες ιδέες της νεωτερικότητας. Όμως δεν είναι ένα πιστό αντίγραφο, μια αναπαραγωγή ή ένας κλώνος των αρχών της νεωτερικότητας, όπως υποστηρίζουν ενίοτε ορισμένοι μετα-αναρχι-

κοί. Αυτό έχει αρκετές εξηγήσεις, κυρίως όμως επειδή η νεωτερικότητα, όπως και κάθε άλλη ιστορική εποχή, είναι μια περίοδος ετερογενής, όπου το κυρίαρχο στοιχείο, εκείνο της ιδεολογίας του διαφωτισμού, συνυπάρχει με άλλα, στη συγκεκριμένη περίπτωση με τον ρομαντισμό.

Στην πραγματικότητα, ο αναρχισμός υφίσταται με διπλό τρόπο την επίδραση της νεωτερικότητας. Καταρχήν, επειδή αναπτύσσεται ιστορικά υιοθετεί μερικά χαρακτηριστικά της. Στη συνέχεια επειδή μορφοποιείται μέσα από πρακτικές αγώνα ενάντια σε ορισμένες όψεις αυτής ακριβώς της νεωτερικότητας. Παραφράζοντας τον Νίκο Μπέρντι (Nico Bertì) που δήλωνε ότι ο αναρχισμός ήταν εντός αλλά και εναντίον της ιστορίας, μπορούμε να πούμε ότι ο αναρχισμός βρίσκεται εντός αλλά και ενάντια στην νεωτερικότητα. Συγκροτείται επομένως ταυτοχρόνως αντιθετικά αλλά και αφομοιωτικά με τη νεωτερικότητα. Συχνά δεν είναι ασύμβατο το να είσαι «μαζί και εναντίον» κάποιου πράγματος. Έτσι, οι αναρχικές πρακτικές αντιτίθενται σε ορισμένους μηχανισμούς κυριαρχίας της νεωτερικότητας, αλλά από την άλλη αρθρώνονται με βάση εργαλεία και υλικά του καιρού τους, δηλαδή της νεωτερικότητας. Είναι λοιπόν ταυτοχρόνως νεωτερικές και αντινεωτερικές.

Η ιδέα ότι ο αναρχισμός επηρεάζεται από το πνεύμα και τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής του απορρέει λογικά από μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία το θεωρητικό του σώμα έχει σχηματισθεί μέσα από ορισμένες πρακτικές αγώνα. Η αντίθετη ιδέα, σύμφωνα με την οποία ο αναρχισμός διασχίζει την νεωτερικότητα δίχως να υποστεί καμία επίδραση, δεν μπορεί να υποστηριχθεί παρά μόνο στη βάση μιας ουσιοκρατικής αντίληψης του αναρχισμού ή μιας υποτιθέμενης και μυστηριώδους ικανότητάς του να υπερβαίνει τις συνθήκες που τον συγκροτούν.

Αν είναι αποδεκτή η μετα-αναρχική θέση ότι ο αναρχισμός έχει δεχτεί επιρροές από τη νεωτερικότητα, τότε μπορούμε να αναρωτηθούμε για τους λόγους που επέτρεψαν στους μετα-αναρχικούς να τη διατυπώσουν και να συγκροτήσουν ένα ξεχωριστό ρεύμα σκέψης εντός του αναρχισμού. Και οι λόγοι αυτοί εδράζονται προφανώς στις κοινωνικές, οικονομικές, τεχνολογικές, πολιτιστικές και πολιτικές αλλαγές που συνέβησαν στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, δηλαδή στα ίδια ακριβώς φαινόμενα που συνέβαλαν στην αναβίωση του αναρχισμού.

Αυτές οι εξελίξεις χαρακτηρίζουν τις απαρχές μιας μετάβασης των κοινωνιών μας προς μορφές και όρους ύπαρξης τα αποτελέσματα των οποίων μόλις τώρα αρχίζουν να γίνονται αισθητά. Μορφές και όροι ύπαρξης που θα διαφοροποιούνται όλο και περισσότερο απ' αυτούς της νεωτερικότητας, η οποία έχτισε τη νομιμοποιητική ιδεολογία της στη διάρκεια του δια-

φωτισμού. Ιδεολογία την οποία εξακολουθεί να ασπάζεται η πλειονότητα, αν και έχει πάψει να είναι ηγεμονική.²

Παράλληλα με τις τεχνολογικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που προκάλεσαν μια ανασύνθεση των μηχανισμών και των τροπικοτήτων της κυριαρχίας, και άρα και των αγώνων, το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα είδε να αναπτύσσεται ένα ισχυρό κίνημα κριτικής της νομιμοποιητικής ιδεολογίας της νεωτερικότητας, πρόδρομους του οποίου βρίσκουμε ακόμη και την εποχή των φώτων –η περίπτωση του ρομαντισμού– και αργότερα σε στοχαστές που πήγαιναν ενάντια στο ρεύμα της εποχής τους, όπως ο Μαξ Στίρνερ ή ο Φρίντριχ Νίτσε. Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, αυτό το κίνημα θα ονομασθεί μετανεωτερική σκέψη ή μεταδομιστική θεωρία.

Ο μετα-αναρχισμός βρίσκει λοιπόν τις αναγκαίες προϋποθέσεις του μέσα από την ανάπτυξη της μεταδομιστικής-μετανεωτερικής κριτικής, η οποία πραγματώνεται χάρη στο ξεκίνημα μιας νέας εποχής

Το γεγονός ότι ο μετα-αναρχισμός συγγενεύει με το κριτικό κίνημα αποδημησης της νεωτερικής ιδεολογίας ενισχύει την άποψη ότι, ως ρεύμα ιδεών, δεν θα ήταν τίποτε άλλο παρά διανοητική κατασκευή αν δεν ανέπτυξε δεσμούς με συγκεκριμένους αγώνες. Αν δούμε τα πράγματα από πιο κοντά θα καταλάβουμε ότι η διατύπωσή του και η ανάπτυξή του διατηρούν δεσμούς, έστω έμμεσους, με τους σημερινούς άξονες εναντίον της κυριαρχίας. Από τη μια μεριά είναι ο Μάης του '68 και οι αγώνες που ξέσπασαν σε όλο τον κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές του 1970 που συγγενεύουν με τη διατύπωση των μεταδομιστικών και μετανεωτερικών θέσεων στις οποίες στηρίζεται ο μετα-αναρχισμός. Από την άλλη, ο ίδιος ο μετα-αναρχισμός δεν θα είχε καν διατυπωθεί ούτε εξαπλωθεί χωρίς τις νέες πρακτικές και μορφές δράσης που χρησιμοποίησε η ριζοσπαστική πολιτική από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα.

Είναι αληθές ότι ο μετα-αναρχισμός δεν επινοεί τίποτα, αλλά δανειζεται τα εργαλεία του από τον μεταδομισμό και τη μετανεωτερικότητα. Αρκεί γι' αυτό να δούμε τη σημασία που αποδίδει στην αναρχική κριτική της αντιπροσωπευσης και στην αναρχική εξύμνηση της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας. Όμως είναι εξίσου αληθές ότι ο μετα-αναρχισμός συμβάλλει στο να γίνει γνωστή αυτή η κριτική στους αναρχικούς κύκλους και αυτό είναι κάτι που πρέπει να του πιστωθεί.

Δεν μπορούμε λοιπόν να ισχυριστούμε, όπως λέγεται κάποιες φορές, ότι ο μετα-αναρχισμός είναι μόνο ένας ιμάντας μεταφοράς εννοιών και θέσεων, εφόσον συμμετέχει ταυτόχρονα σε μια αυτοκριτική απόπειρα

² Για μια ευρύτερη ανάπτυξη του ζητήματος της νεωτερικότητας και της μετανεωτερικότητας δείτε το παράρτημα στο τέλος του βιβλίου

απελευθέρωσης του αναρχισμού από τα δάνεια της ιδεολογίας της νεωτερικότητας. Η χρησιμότητα του διαφωτισμού για να καταπολεμηθούν οι δουλοποιητικές αντιλήψεις, πρακτικές και θεσμίσεις της εποχής του είναι αναμφισβήτητη. Όμως, οι κοινωνικές αλλαγές που προέκυψαν από τη νεωτερικότητα και η κριτική σκέψη απέδειξαν ότι και οι ιδέες του διαφωτισμού έφεραν μέσα τους στοιχεία υποδούλωσης, τα οποία γίνονται όλο και πιο ορατά, σε σημείο μάλιστα που τα σύγχρονα ρεύματα αμφισβήτησης να απομακρύνονται απ' αυτόν όλο και πιο πολύ.

Η κριτική του κλασικού αναρχισμού

Τα δυο σημαντικότερα σημεία κριτικής που ο μετα-αναρχισμός απευθύνει στον αναρχισμό σχετίζονται αφενός με τα ουσιοκρατικά προαπαιτούμενα που φέρεται να έχει υιοθετήσει και αφετέρου με την ξεπερασμένη αντίληψη που έχει για την εξουσία, αντίληψη που δεν συνυπολογίζει, μεταξύ άλλων, τον γενεσιουργό χαρακτήρα της και την αυτόνομη ύπαρξή της. Στο παράρτημα θα βρούμε μια λεπτομερέστερη παράθεση της προβληματικής της εξουσίας και της ουσιοκρατίας. Εδώ θα παρουσιάσω σύντομα κάποιια στοιχεία κυρίως σε σχέση με το ζήτημα του υποκειμένου.

Μέχρι πριν λίγο καιρό ο αναρχισμός συμμεριζόταν τη νεωτερική πίστη στην ύπαρξη ενός αυτόνομου υποκειμένου, το οποίο μόλις απαλασσόταν από τα εμπόδια της εξουσίας θα μπορούσε επιτελούς να αυτοπραγματωθεί, να ελευθερωθεί και να δράσει από μόνο του. Έπρεπε λοιπόν να στραφούμε προς τη χειραφέτηση των ατόμων, να δράσουμε έτσι ώστε να τα αποσπάσουμε από μια αιγίδα, μια σκλαβιά ή από ένα σύνολο καταναγκασμών που τα καταπιέζουν, με αποτέλεσμα να γίνουν τελικά κύριοι του εαυτού τους. Ο μεταδομισμός όμως μας διδάσκει ότι τελικά δεν υπάρχει παραλία κάτω από το πλακόστρωτο.

Στο μέτρο που το ελευθερωμένο δεν θα ήταν ποτέ αυτόνομο, δεν υπάρχει επιθυμία προς ελευθέρωση ούτε υποκείμενο προς χειραφέτηση, εφόσον θα έχει ήδη ζυμωθεί και συγκροτηθεί μέσα από σχέσεις εξουσίας. Όσο κι αν αντιτασσόμαστε στους μηχανισμούς κυριαρχίας, δεν θα κάνουμε ποτέ να αναδυθεί ένα υποκείμενο θεμελιωδώς αυτόνομο το οποίο, ελεύθερο από ό,τι το καταπίεσε, θα ξανάβρισκε το αυθεντικό του εγώ, για τον απλό λόγο ότι αυτό το εγώ δεν υπάρχει. Το μέγιστο που μπορούμε να ελπίζουμε είναι ότι το άτομο θα βρει εργαλεία για να αλλάξει από μόνο του και να αυτοσυγκροτηθεί διαφορετικά, όχι όμως πιο κοντά σε μια υποτιθέμενη θεμελιώδη φύση του, για τον απλούστατο λόγο ότι αυτή δεν υπάρχει.

Δανείζομαι από τον Νιούμαν την ιδέα ότι μια από τις νοσηρές συνέπειες

της ιδεολογίας του διαφωτισμού και των ανθρωπιστικών θέσεων του είναι ότι συγκροτεί υποκειμενικότητες που πιστεύουν ότι μέσα τους υπάρχει μια αρχική ουσία καταπιεσμένη από τη δράση εξωτερικών παραγόντων. Αυτή η αντίληψη προσανατολίζει τους αγώνες εναντίον της εξουσίας, προς μια κατεύθυνση η οποία παραδόξως την ενισχύει. Το να αγωνιζόμαστε για να ελευθερώσουμε την ουσία μας απ' αυτό που την καταπιέζει σημαίνει ότι θέλουμε να ελευθερώσουμε μια οντότητα που είναι ήδη καμωμένη από την εξουσία. Θεωρώντας αυτή την ουσία ως κάτι το εξωτερικό προς την εξουσία, κάτι που προϋπήρχε της δράσης της, δυσκολευόμαστε να αποκαλύψουμε τα ίχνη των επεμβάσεών της και άρα να τα καταπολεμήσουμε. Με άλλα λόγια, αν δούμε την εξουσία ως μια εξωτερική επιβολή που έρχεται από τα πάνω δεν αντιλαμβανόμαστε τις σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν στη βάση και που έτσι πληθαίνουν ανενόχλητες. Τελικά με αυτό τον τρόπο υποτασσόμαστε στα κανονιστικά αποτελέσματα της πίστης στην ύπαρξη μιας «φύσης» του ανθρώπου, και άρα στα χαρακτηριστικά που καθορίζουν αυτή τη φύση.

Η αμφισβήτηση της αυτονομίας του υποκείμενου ακυρώνει σε αρκετά σημεία τις ιδεολογίες χειραφέτησης. Δεν είναι πλέον προβληματικό μόνο αυτό που πρέπει να χειραφετηθεί –το αυτόνομο υποκείμενο– αλλά επίσης και το υποκείμενο που είναι επιφορτισμένο με τη χειραφέτηση, δηλαδή το προλεταριάτο. Ταυτόχρονα συσσωρεύονται οι αμφιβολίες ως προς τους στόχους και την κατάληξη του αγώνα χειραφέτησης, δηλαδή ως προς τη δημιουργία μιας κοινωνίας ειρήνευσης και συμφιλίωσης.

Αυτές οι κριτικές προσεγγίσεις κατέληξαν στην αναγκαιότητα αναθεώρησης των ριζοσπαστικών πολιτικών, όχι για να τις αφοπλίσουμε, όπως φοβούνται οι οπαδοί των ιδεολογιών του 19^{ου} αιώνα, αλλά μάλλον για να τις εξοπλίσουμε εκ νέου, ούτως ώστε να αυξήσουμε την αποτελεσματικότητά τους μέσα σε μια κοινωνία που έχει εξελιχθεί. Για παράδειγμα, παραμένει αναγκαίος ο αγώνας εναντίον του κράτους που αποτελεί πάντα τον κυριότερο μηχανισμό καταπίεσης και ελέγχου. Πρέπει όμως να πάψουμε να πιστεύουμε αφελώς ότι το κράτος ασκεί την κυριαρχία του μόνο από τα πάνω προς τα κάτω, σε υποκείμενα που υποτίθεται ότι έχουν πιστεί στα πλοκάμια του και υφίστανται την επιρροή του. Στην πραγματικότητα οι δεσμοί μεταξύ υποκειμένων και κράτους είναι πολύ πιο στενοί απ' αυτούς που προκύπτουν από μια απλή σχέση υποταγής. Τα υποκείμενα παράγουν και αυτά εξουσία μέσα από τις δικές τους σχέσεις. Το κράτος λαμβάνει έτσι ορισμένα χαρακτηριστικά του, από τα κάτω προς τα πάνω αυτή τη φορά, και τα μοιράζεται με τους υπηκόους του χωρίς κανέναν καταναγκασμό. Το να αγωνιζόμαστε εναντίον του κράτους συνίσταται άρα στο να αλλάξεις τα

πράγματα από τα κάτω, μέσα από τοπικές πρακτικές, εκεί όπου συγκροτείται σε μεγάλο βαθμό η εξουσία.

Είμαι πεπεισμένος ότι είναι προς το συμφέρον του αναρχισμού να οικειοποιηθεί και να εντάξει στις αποσκευές του την μεταδομιστική-μετανεωτερική κριτική, κυρίως στην φουκωϊκή εκδοχή της. Μας διαφωτίζει κυρίως για τα *a priori* της δυνατής εμπειρίας μας, δηλαδή για αυτό που μας συγκροτεί ως άτομα και γι' αυτό διαφεύγει της αντίληψής μας. Μας βοηθά να κατανοήσουμε από πού πηγάζει η αντίληψή μας για τον κόσμο και να συλλάβουμε καλύτερα από που καθορίζει, παρά τη θέληση μας, τη σκέψη, τις πρακτικές, την υποκειμενικότητά μας και την αισθαντικότητά μας. Συμβάλλει έτσι στον καλύτερο προσανατολισμό των αγώνων μας εναντίον της κυριαρχίας.

Όμως, όπως δεν αρκεί να εντοπίζουμε τις νεωτερικές συνιστώσες του αναρχισμού, έτσι δεν αρκεί και να αναδεικνύουμε ό,τι τον χωρίζει από τη νεωτερικότητα. Αυτό που έχει σημασία είναι να προσδώσουμε στον αναρχισμό διατυπώσεις που ταιριάζουν με το παρόν, δηλαδή με μια εποχή που παραμένει νεωτερική, βλέποντας ταυτόχρονα τη μετανεωτερικότητα να προοδεύει όλο και πιο πολύ.

Έτσι και αλλιώς δεν είναι τόσο η αντιπαράθεση γύρω από τον μετααναρχισμό που θα επικαιροποιήσει τον αναρχισμό, όσο η εξέλιξη των μορφών αγώνα εναντίον της κυριαρχίας. Καθώς ο αναρχισμός χτίζεται μέσα και από αυτούς τους αγώνες, είναι προφανές ότι αλλάζει όταν αλλάζουν και εκείνοι. Ακριβώς επειδή συνδέει την ιδέα με την πράξη και τη θεωρία με την πρακτική, ο αναρχισμός γεννά νέες ιδέες όταν εμπλέκεται σε νέες πρακτικές αγώνα, κι έτσι ανανεώνεται ο ίδιος. Εφόσον λοιπόν διαμορφώνεται μέσα σε ένα περιεχόμενο όλο και πιο μετανεωτερικό, ο αναρχισμός γίνεται όλο και πιο μετανεωτερικός.

Τρεις λοιπόν είναι οι λόγοι που εξηγούν γιατί ο αναρχισμός γίνεται σιγά-σιγά μετανεωτερικός, είτε το θέλουμε είτε όχι, είτε το συνειδητοποιούμε είτε όχι. Πρώτον, παραμένει πιστός στην απόφασή του να καταπολεμήσει κάθε μορφή κυριαρχίας. Δεύτερον, η ίδια η κυριαρχία αλλάζει όσο προχωράει η μετανεωτερικότητα. Τέλος, ο αναρχισμός δεν κάνει διάκριση ανάμεσα σε θεωρία και πρακτική αγώνα. Ο αναρχισμός λοιπόν γίνεται μεταμοντέρνος γιατί προσαρμόζεται στα χαρακτηριστικά του παρόντος. Και αυτό δεν μπορεί παρά να μας χαροποιεί διότι από τη μια διασφαλίζει το πολιτικό του μέλλον, και από την άλλη συντηρεί, σε όλη τους την ένταση, τους αγώνες ενάντια στην κυριαρχία.

Η κριτική του μετα-αναρχισμού

Αυτές οι μάλλον ευνοϊκές προς τον μετα-αναρχισμό θέσεις δεν πρέπει να μας κάνουν να ξεχνάμε ότι και εκείνος έχει γίνει αντικείμενο ισχυρής κριτικής από το αναρχικό κίνημα, η οποία ενίοτε ήταν θεμελιωμένη. Δυο είναι συνοπτικά οι παράμετροι αυτής της κριτικής.

Η πρώτη, η οποία εκφράστηκε από πολλούς αναρχικούς, μεταξύ αυτών και οι Τζέσι Κον και Γουίλμπουργκ Σουάν, θεωρεί ότι εντέλει αναρχισμός και μετα-αναρχισμός δεν διαφέρουν και τόσο, και ότι οι υποστηρικτές του δεύτερου, για να δικαιολογήσουν την ύπαρξη του, παραμορφώνουν τον πρώτο, τον οποίο άλλωστε δεν γνωρίζουν και τόσο καλά. Έτσι, οι μετα-αναρχικοί δίνουν μια στρεβλή εικόνα του αναρχισμού, ώστε να δικαιολογήσουν την αναγκαιότητα μεταρρύθμισής του, υπό την επήρεια του μεταδομισμού. Για να το επιτύχουν καταφεύγουν σε μια επιλογή κειμένων από έναν μικρό αριθμό στοχαστών, χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν τους τη διαφορετικότητα της αναρχικής σκέψης η οποία, όσο κι αν έχει αφομοιώσει κάποια προσαπαιτούμενα του διαφωτισμού, απομακρύνεται απ' αυτόν σε κάποιο βαθμό με κριτικό τρόπο. Από τη μεριά του ο Βίβιεν Γκαρσία (Vivien García) προσάπτει στους μετα-αναρχικούς σημαντικά κενά ως προς τη γνώση του αναρχισμού. Πιστεύει επίσης ότι κάνουν λάθος αναφορικά με τη φύση του, υποκύπτοντας σε μια καθαρά πανεπιστημιακή επαγγελματική διαστροφή και αγνοώντας ότι αυτά τα κείμενα, ενταγμένα εξολοκλήρου σε μια πολιτική δράση, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούν ένα κυρίως φιλοσοφικό θεωρητικό σώμα. Άλλοι, όπως ο Νέιθαν Τζαν (Nathan Jun), υποστηρίζουν ότι ο κλασικός αναρχισμός ήταν ήδη μετανεωτερικός, εφόσον υιοθετεί ήδη από τότε θέσεις που αργότερα έφερε στην επιφάνεια ο μεταδομισμός. Η θέση του Τζαν είναι ότι οι ιδέες του Προυντόν, του Μπακούνιν, του Στίρνερ και άλλων στοχαστών είναι πολύ κοντινές με αυτές του Νίτσε, οι οποίες επηρεάζουν τον Φουκό και τον Ντελέζ.

Το δεύτερο είδος κριτικής προέρχεται από τους πλατφορμιστές³ και κάποια ρεύματα του ελευθεριακού κομμουνισμού. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την κριτική, ο μετα-αναρχισμός παίζει ασυνείδητα το παιχνίδι του νεοφιλελευθερισμού, καθώς απομακρύνει τον αναρχισμό από τους εργατικούς αγώνες. Τα σπέρματα αυτής της κριτικής, η οποία διατυπώθηκε κυρίως από τον Μίκαελ Σμιτ (Michael Schmidt) και τον Λούσιεν βαν ντερ Βολτ στο βιβλίο *Μαύρη Φλόγα* (Lucien van der Walt: *Black Flame*), βρίσκονται ήδη στον Μάρεϊ Μπούκτσιν και στον Τζον Ζέρζαν (John Zerzan). Όπως επισή-

3 Οπαδοί των προτάσεων που περιέχονται στην πλατφόρμα του Αρόινοφ για μια ουνεκτική-τερη συγκρότηση του οργανωμένου αναρχισμού

μείνει ο Σολ Νιούμαν, ο Μπούκτσιν και ο Ζέρζαν επιτίθενται στον μεταδομισμό από διάφορες αφετηρίες και με διαφορετικούς στόχους, όμως η βασική τους θέση είναι ότι αυτό το ρεύμα –ακριβώς επειδή αμφισβητεί την αυτονομία του υποκειμένου και τις απελευθερωτικές δυνατότητες του ορθού λόγου του διαφωτισμού– εμπεριέχει ένα είδος μηδενιστικού ανορθολογισμού που τον καθιστά ανίκανο να στρατευθεί ηθικά και πολιτικά και τον οδηγεί εντέλει σε συντηρητικά μονοπάτια.

Αν κάποιος εξετάσει τα κείμενα του Σολ Νιούμαν θα αντιληφθεί ότι το πρώτο είδος κριτικής, που χρονολογείται ήδη από τις απαρχές του μετααναρχισμού, επέδρασε στις θέσεις του και τον ώθησε να λειάνει κάπως τις παρατηρήσεις του προς τον αναρχισμό και να επιμείνει περισσότερο στις συνέχειες παρά στις διαφορές ανάμεσα σε αυτόν και τον μετααναρχισμό. Οι κατηγορίες εναντίον των νεωτερικών περιεχομένων του κλασικού αναρχισμού ελαττώθηκαν, σαν να αποδεχόταν ο μετααναρχισμός ότι έτεινε να υπερεκτιμά την επίδραση της ιδεολογίας του διαφωτισμού πάνω στον αναρχισμό και ότι υπερέβαλε όταν του καταλόγιζε άκριτη απορρόφηση της ουσιοκρατίας.

Ο μετααναρχισμός λοιπόν δεν κώφευσε απέναντι στις κριτικές που δέχτηκε, αλλά αντέδρασε θετικά επιδεικνύοντας ανοιχτό πνεύμα. Επίσης, επέδειξε ζωτικότητα, συνεχίζοντας να τροφοδοτεί μια κριτική συζήτηση εντός του αναρχισμού και προσπαθώντας να τον φέρει σε επαφή με τους διάφορους σύγχρονους τρόπους διεξαγωγής των αγώνων και με τις θεωρητικές επεξεργασίες της πολιτικής σκέψης, όπως αναπτύσσονται εντός αλλά και εκτός της αναρχικής παράδοσης. Έτσι, η θεωρία του queer, ο μεταμαρξισμός, οι εργασίες της Τζούντιθ Μπάτλερ (Judith Butler), του Ζακ Ρανσιέρ (*Jacques Rancière*), του Τόνι Νέγκρι (Tonì Negri), το ρεύμα γύρω από το περιοδικό *Tiqqin*, για να περιοριστώ σε λίγα μόνο παραδείγματα, αποτέλεσαν αντικείμενα αξιολόγησης και κριτικής επεξεργασίας, ώστε να εξαχθούν ορισμένα στοιχεία ικανά να εμπλουτίσουν τον μετααναρχισμό και να τον καταστήσουν έναν τόπο πνευματικής δημιουργίας.

χρονολογική βιβλιογραφία σχετικά με τον μετα-αναρχισμό

Καταγράφονται με χρονολογική σειρά οι κυριότερες δημοσιεύσεις που αφορούν τον μετα-αναρχισμό. Ορισμένες παρουσιάζουν και αναπτύσσουν τις θέσεις του ενώ άλλες τον σχολιάζουν με κριτικό τρόπο. Τέλος, κάποιες άλλες, όσο και αν αποτελούν μέρος του αναρχισμού σε κίνηση, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως πιο κοντινές με τον νεοαναρχισμό παρά με τον μετα-αναρχισμό.

1987. Bey, Hakim, «Post-Anarchism Anarchy», in Rousselle, Duane y Evren, Sureyya (Eds.), *Post-Anarchism: A Reader*, London, Pluto Press, 2011.
1987. Bey, Hakim, «Ontological Anarchy in a Nutshell», in Bey, Hakim, *Immediatism. Essays by Hakim Bey*, Edinburgh, AK Press, 1994.
1989. May, Todd, «Is Post-Structuralist Political Theory Anarchist?», *Philosophy and Social Criticism*, 15(2), 167-182. in Nathan, Jun and Wahl, Shane (Eds.), *New Perspectives on Anarchism*, Lanham, Lexington Books, 2010.
1990. Bey, Hakim, *TAZ The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*, New York, Autonomedia, 2003.
1993. Koch, Andrew M., «Poststructuralism and the Epistemological Basis of Anarchism», *Philosophy of the Social Sciences*, 23(3), 327-351 in Rousselle, Duane y Evren, Süreyya (Eds.), *Post-Anarchism: A Reader*, London, Pluto Press, 2011. Βλ: <libres.uncg.edu/ir/asu/f/koch_andrew_1993_Poststructuralism.pdf>
1994. May, Todd, *The Political Philosophy of Poststructuralist Anarchism*, University Park, Pennsylvania State University Press.
1997. Black, Bob, *Anarchy After Leftism*. The Anarchist Library. Βλ: <theanarchistlibrary.org/library/bob-black-anarchy-after-leftism#toc14>
1997. Purkis, Jon, Bowen, James (Eds.), *Twenty-First Century Anarchism: Unorthodox Ideas for a New Millennium*, London, Cassell.
1997. Moore, John, « Anarchism and Poststructuralism », *Anarchist Studies*, 5(2), pp. 157-161.
2001. Newman, Saul, *From Bakunin to Lacan: Anti-Authoritarianism and the Dislocation of Power*, Lanham, Lexington Books.
2002. Graeber, David, «The New Anarchists», *New Left Review*, n°13, pp. 61-73. Βλ:

- <newleftreview.org/ll/13/david-graeber-the-new-anarchists>
2002. Call, Lewis, *Postmodern Anarchism*, Lanham, Lexington Books.
2003. Gee, Teoman, *New Anarchism: Some Thoughts*, Alpine Anarchist Productions, Bλ: <calpineanarchist.org/r_new_anarchism.html>
2003. Mueller, Tadzio, «Empowering Anarchy: Power, Hegemony and Anarchist Strategy», *Anarchist Studies*, 11(2), pp. 26-53. Bλ: <infoSHOP.org/pdfs/TadzioMueller.pdf>
2003. Cohn, Jesse, Wilbur, Shawn. «What's Wrong with Post anarchism?» *The Anarchist Library*. Bλ: <theanarchistlibrary.org/library/jesse-cohn-and-shawn-wilbur-what-s-wrong-with-postanarchism>
2003. Adams, Jason, «Postanarchism in a Nutshell », publié également sous le titre: «Postanarchism in a Bombshell», *Aporia Journal*, n°2. Bλ: <aporijournal.tripod.com/postanarchism.htm>
2003. Grubačić, Andrej, «Toward Another Anarchism» in Sen, Jai, Anand, Anita, Escobar, Arturo, Waterman, Peter (Eds), *World Social Forum: challenging empires*, New Delhi, Viveka Foundation. Bλ: <choike.org/documentos/wsf_s107_grubacic.pdf>
2004. Purkis, Jonathan y Bowen, James (Eds.), *Changing Anarchism: Anarchist Theory and Practice in a Global Age*, Manchester, Manchester University Press.
2004. Glavin, Michael. Power, Subjectivity, «Resistance: Three Works on Postmodern Anarchism», *New Formulations*, 2(2). Bλ: <newformulation.org/4glavin.htm>
2004. Goaman, Karen, «The anarchist travelling circus: reflections on contemporary anarchism, anti-capitalism and the international scene» in Purkis, Jonathan, Bowen, James (Eds.), *Changing Anarchism: Anarchist Theory and Practice in a Global Age*, Manchester, Manchester University Press, 2004.
2004. Morland, David, «Anti-capitalism and Poststructuralist Anarchism», in Purkis, Jonathan y Bowen, James (Eds.), *Changing Anarchism: Anarchist Theory and Practice in a Global Age*, Manchester, Manchester University Press, 2004.
2005. Day, Richard, *Gramsci is Dead. Anarchist Currents in the Newest Social Movements*. London, Pluto Press.
2005. Gordon, Uri, *Anarchism and Political Theory: Contemporary Problems*, Oxford, University of Oxford. Bλ: <theanarchistlibrary.org/library/uri-gordon-anarchism-and-political-theory-contemporary-problems>
2007. Franks, Benjamin, «Postanarchism: a critical assessment», *Journal of Political*

Ideologies, 12(2), pp. 127-145.

2007. Torrance, «Post-Anarchism and Social War: Post-Structuralism, and the Revival of an Anarchist Subterranean». Bλ: <anarchafairy.files.wordpress.com/2008/01/sosc-489-final.pdf>
2007. Garcia, Vivien, L'anarchisme aujourd'hui, Paris, L'Harmattan.
2008. Gordon, Uri, Anarchy Alive! Anti-Authoritarian Politics from Practice to Theory. London, Pluto Press. Bλ: <libcom.org/files/anarchy_alive.pdf>. Version française : Anarchy Alive! Les politiques antiautoritaires de la pratique à la théorie. Lyon, Atelier de Création Libertaire (2012).
2009. Kuhn, Gabriel, «Anarchism, Postmodernity, and Poststructuralism», in Amster, Randall, DeLeon, Abraham, Fernandez, Luis, Nocella, Il, Anthony J., Shannon, Deric (Eds.), Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchism in the Academy, Abingdon, Routledge.
2010. Newman, Saul, The Politics of Post Anarchism, Edinburgh, Edinburgh University Press.
2010. Call, Lewis, «Editorial – Post-anarchism Today», Anarchist Developments in Cultural Studies, n°1. Bλ: <anarchist-developments.org/index.php/adcs/article/view/20/1>
2010. Heroux, Erick, «PostAnarchia Repertoire», Anarchist Developments in Cultural Studies. 1. Bλ: <anarchist-developments.org/index.php/adcs/article/view/4/16>
2010. Choat, Simon, «Postanarchism from a Marxist perspective», Anarchist Developments in Cultural Studies. 1. Bλ: <anarchist-developments.org/index.php/adcs/article/view/8/4>
2011. Jun, Nathan, «Reconsidering Poststructuralism and Anarchism», in Rousselle, Duane, Evren, Süreyyya (Eds.), Post-Anarchism: A Reader, London, Pluto Press.
2011. Newman, Saul, « Post-anarchism and Radical Politics Today », in Rousselle, Duane y Evren, Sureyyya (Eds.), Post-Anarchism: A Reader, London, Pluto Press. Bλ: <lboro.ac.uk/media/www/lboroacuk/content/phr/documentsandpdfs/arg/LoughboroughPaper%20-%20Postanarchism%20and%20Radical%20Politics%20Today%20-%20Saul%20Newman.pdf>
2011. Rousselle, Duane, Evren, Sureyyya (Eds.), Post-Anarchism: A Reader, London, Pluto Press.
2011. Vaccaro, Salvo (coord.) Pensare altrimenti, anarchismo e filosofia radicale del novecento. Milano: Elèuthera.

2012. Jun, Nathan J., *Anarchism and Political Modernity*, New York, Continuum.
2012. Sureyya, Turkeli, *What is Anarchism? A Reflection on the Canon and The Constructive Potential of Its Destruction*, PhD, Loughborough University.
2013. Newman, Saul, *Fantasie rivoluzionarie e zone autonome, post-anarchismo e spazio*. Milano, Elèuthera.
2013. Onfray, Michel, *Le Postanarchisme expliqué à ma grand-mère*, Paris, Galilée.

ελευθεριακή προοπτική

Προσπάθησα έως τώρα να περιγράψω κάποιες από τις μορφές που παίρνει ο σύγχρονος αναρχισμός και να διατυπώσω μερικές υποθέσεις για να καταλάβουμε τους λόγους της ζωτικότητας που τον χαρακτηρίζει στις αρχές του αιώνα μας. Αυτές οι υποθέσεις είναι φυσικά συζητήσιμες και η αντίληψη για τον αναρχισμό πάνω στην οποία στηρίζονται μπορεί, εντελώς φυσιολογικά, είτε να γίνει αποδεκτή είτε να προκαλέσει αντιδράσεις. Αντιθέτως, εκείνο που δεν μπορούμε να αρνηθούμε, κυρίως αν εξετάσουμε τις εξεγέρσεις που διαδέχονται η μια την άλλη στη διεθνή σκηνή, είναι ότι ο αναρχισμός αναβιώνει με δύναμη. Μάλιστα αυτό γίνεται με μια μορφή αισθητά ανανεωμένη και η αναβίωση και ανανέωση είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Η μια δεν υπάρχει χωρίς την άλλη. Οι αιτίες γι' αυτό δεν είναι κάτι συγκυριακό ή τυχαίο αλλά κάτι μάλλον βαθύ.

Είναι όμως θεμιτό να αναρωτηθούμε εάν αυτή η μορφή που παίρνει σιγά-σιγά ο σύγχρονος αναρχισμός (αποτελούμενος από τον νεοαναρχισμό, τον αναρχισμό εκτός τειχών και τον μετα-αναρχισμό) δεν είναι τελικά παρά μια ακόμη υποκουλτούρα του αναρχισμού, δίπλα στον ατομισμό, τον ελευθεριακό κομμουνισμό, τον αναρχοσυνδικαλισμό, τον εξεγερτισμό κλπ., ή εάν αντιθέτως προεικονίζει μια νέα ριζοσπαστική πολιτική τροπικότητα, η οποία θα μπορούσε να αφομοιώσει τις θεμελιώδεις αντιλήψεις του αναρχισμού και να τις ανασυνθέσει σε μια πρωτότυπη διατύπωση. Κατά τη γνώμη μου, αυτή η νέα τροπικότητα θα συγκεκριμενοποιηθεί και θα αντικατασταθεί εντέλει όσες προέρχονται από τον 19^ο αιώνα. Δεν είμαι όμως απολύτως

σίγουρος ότι ο σύγχρονος αναρχισμός θα βρεθεί στις απαρχές αυτής της κίνησης.

Όπως συμβαίνει λοιπόν με τις ρώσικες κούκλες, διάφορα στοιχεία που συνδυάζονται εξηγούν την αναβίωση και την ανανέωση του αναρχισμού, αλλά και του επιτρέπουν να αναπτύσσεται και να ισχυρίζεται ότι ασκεί πραγματική επιρροή στις κοινωνίες μας, ή τουλάχιστον σε ένα σημαντικό κομμάτι τους.

Το πρώτο στοιχείο, το οποίο δεν αφορά βέβαια μόνο τον αναρχισμό αλλά και κάθε άλλο πολιτικό ή θρησκευτικό κίνημα, ριζοσπαστικό ή όχι, έγκειται στην εξαιρετική σημασία που αποκτά το φαντασιακό και ο ρόλος του στην κινητοποίηση των μαζών και στη δημιουργία ενός αισθήματος κοινότητας, καθώς και η ικανότητά του να αυξάνει την επιθυμία για αγώνα και να μοχλεύει τελικά εξεγερσιακά κινήματα. Μόνο αν πιστεύουμε έντονα ότι μια άλλη κατάσταση πραγμάτων είναι δυνατή, και αν την επιθυμούμε με θέρμη, μπορούμε να ριχτούμε αναφανδόν στον αγώνα με στόχο να αλλάξουμε την υπάρχουσα πραγματικότητα. Η σημασία που αποδίδεται στο φαντασιακό δεν είναι βέβαια κάτι καινούργιο, ο ρόλος του όμως μοιάζει πολύ ενισχυμένος μέσα στα σημερινά ανατρεπτικά κινήματα.

Συχνά η αφόρητη στέρηση υλικών ή συμβολικών αγαθών ωθεί άμεσα τους ανθρώπους να ενταχθούν σε αγώνες. Εξίσου συχνό όμως είναι το συλλογικό φαντασιακό που γεννά και δίνει πνοή στις εξεγέρσεις. Βέβαια ο αγώνας και η στράτευση δεν είναι από μόνα τους αξίες. Το φασιστικό ή το τζιχαντιστικό φαντασιακό μάς το αποδεικνύουν. Όλα εξαρτώνται από τα κίνητρα του αγώνα και από τον σκοπό για τον οποίο στρατευόμαστε. Σε ότι αφορά τους αγώνες με ελευθεριακό πρόσημο, το φαντασιακό που τους δίνει ώθηση είναι εκείνο της ουτοπίας, η οποία γίνεται αντιληπτή ως η αρχή που ενεργοποιεί και ζωογονεί τη ριζική άρνηση του κόσμου που μας έχει επιβληθεί, ενώ ταυτόχρονα σχεδιάζει, με μεγαλύτερη ή λιγότερη ακρίβεια, το περίγραμμα του κόσμου που επιθυμούμε ή τουλάχιστον τις αξίες πάνω στις οποίες βασίζεται.

Η σημερινή αναβίωση του αναρχισμού συνοδεύεται από μια επαναξιολόγηση της ουτοπικής σκέψης προς το καλύτερο, από την πεποίθηση ότι είναι αναγκαία. Ο αναρχισμός βρίσκει σήμερα ένα περιβάλλον ευνοϊκό για την ανάπτυξή του, ακριβώς επειδή υπάρχει ισχυρή έλλειψη ουτοπιών. Είναι λοιπόν μέσα σε αυτή την εντατικοποίηση της απαίτησης για ουτοπία που ο αναρχισμός μπορεί να βρει στηρίγματα για να διαιωνίσει τη μεγέθυνσή του. Όμως και η έννοια της ουτοπίας έχει εξελιχθεί. Η ανανέωση του αναρχισμού υποδεικνύει ότι η σύγχρονη ουτοπία έχει απόλυτη επίγνωση του τι είναι: μια ώθηση προς τον αγώνα και όχι ένα μελλοντικό σχέδιο που προ-

σπαθεί να πραγματωθεί. Μοιάζει με το μέρος όπου συσσωρεύονται επιθυμίες και όνειρα, με έναν τρόπο έκφρασης μιας ελκυστικότερης αντίληψης για τον κόσμο, με έναν χάρτη πλοήγησης, ασαφή και ανακριβή, στον οποίο οι δρόμοι δεν έχουν χαραχθεί αλλά πρέπει να επινοηθούν από εμάς.

Πρόκειται λοιπόν για μια καινούρια ουτοπία, απαλλαγμένη από την εσχατολογία του παλαιού επαναστατικού φαντασιακού, η οποία έχει πια αποχαιρετήσει τις σειρήνες που υπόσχονταν ένα καλύτερο μέλλον, υπό τον όρο ότι θα θυσιάζοταν το παρόν. Το μέλλον είναι ένας απλός προσανατολισμός, προορισμένος να χτίσει ενεργά το παρόν. Διότι τα άτομα πρέπει να βιώσουν την επανάσταση μέσα στην καθημερινότητά τους. Αν δεν τη ζήσουν τώρα δεν θα τη γνωρίσουν ποτέ. Μια φράση που μου έρχεται συχνά στο μυαλό, χωρίς να θυμάμαι που τη διάβασα, είναι η ακόλουθη: «Η ζωή είναι αυτό που συμβαίνει ενώ εμείς ετοιμαζόμαστε να ζήσουμε, είναι αυτό που κυλάει ενώ εμείς κάνουμε σχέδια για τη ζωή μας». Με τον ίδιο τρόπο, η επανάσταση θα πλεύσει στα ανοιχτά, εκτός της εμβέλειάς μας, αν δεν την θεμελιώσουμε σταθερά στο παρόν.

Μπορεί να φαίνεται άχαρη αυτή η σύνδεση ανάμεσα σε κάτι που στοχεύει στο μέλλον –την ουτοπία– και στην έγνοια για το παρόν. Κάποιοι μάλιστα θα το θεωρούσαν οξύμωρο. Όμως η εξαιρετική σημασία που αποδίδεται στο παρόν, το οποίο οι νέες γενιές –που περιθωριοποιούνται όλο και περισσότερο– θεωρούν ως σημαντικότερο από το παρελθόν ή το μέλλον, αποτελεί ένα από τα πιο σημαδιακά φαινόμενα της εποχής μας, το σλόγκαν της οποίας είναι το «No Future».

Αυτή η πρωτοκαθεδρία που αποδίδεται στο παρόν χαροποιεί όσους δυσπιστούν απέναντι στις υποσχέσεις για ένα καλύτερο αύριο και αρνούνται να θυσιάσουν το παρόν στο μέλλον, ενώ μάλλον στενοχωρεί όσους δυσκολεύονται εξαιτίας της να εφαρμόσουν μακροπρόθεσμα πολιτικά σχέδια. Όμως, τόσο ο αναγεννώμενος αναρχισμός όσο και οι ριζοσπαστικές πολιτικές συγκλίνουν στο παρόν. Πράγματι, η σημερινή κοινωνική ευαισθησία των κινημάτων αμφισβήτησης απαιτεί να κρίνονται οι πολιτικές διατυπώσεις ανάλογα με την καταλληλότητά τους για τις υπάρχουσες συνθήκες και να αποδεικνύουν άμεσα την αξία τους. Γι' αυτό τον λόγο, η πρωτοκαθεδρία του παρόντος αποτελεί αναμφίβολα ένα θεμελιώδες δεύτερο σημείο στήριξης της ανάπτυξης του αναρχισμού.

Πρέπει όμως να αποφύγουμε, για άλλη μια φορά, μια πιθανή παρεξήγηση. Ο παροντισμός που χαρακτηρίζει ένα κομμάτι του σύγχρονου αναρχισμού δεν σημαίνει ότι ο στόχος των αγώνων είναι να δημιουργηθούν χωροί για να ζήσουμε με τρόπο σχετικά ικανοποιητικό, σύμφωνα με τις άετες, ενώ η υπόλοιπη ανθρωπότητα θα συνέχιζε να ζει κάτω από αφόρητες συνθήκες

κες. Το αναρχικό ιδανικό δεν θα διαφοροποιούνταν τότε καθόλου από τις αρχές που εμπνέουν το καπιταλιστικό σύστημα. Όπως κάνεις δεν μπορεί να είναι αληθινά ελεύθερος όσο υπάρχουν ακόμη κάποιοι που δεν είναι, έτσι και είναι αδύνατο να ζήσουμε σύμφωνα με τις ελευθεριακές αρχές όσο άλλα ανθρωπινά όντα υπόκεινται την εκμετάλλευση και την καταπίεση.

Αυτό δεν είναι σημαντικό μόνο επειδή προσδοκούμε μια πιο ικανοποιητική ζωή –όσο κι αν αισθανόμαστε όντως καλύτερα όταν ζούμε σύμφωνα με τις αρχές και τις πεποιθήσεις μας και προσπαθούμε να λύσουμε εν μέρει τις αντιφάσεις που μας επιβάλλει ο περίγυρος μας– αλλά επειδή αποτελεί έναν τρόπο αγώνα. Αυτή η εστίαση στο παρόν σημαίνει ότι δεν πέφτουμε στην παγίδα να μεταθέσουμε για αργότερα τον μετασχηματισμό του πραγματικού υπό το πρόσχημα ότι τίποτα δεν έχει σημασία όσο ο εχθρός δεν έχει νικηθεί και ότι όλες οι ενέργειες πρέπει να αφιερωθούν σε αυτό τον σκοπό. Αυτό το δόλωμα αποκρύπτει το γεγονός ότι ο μετασχηματισμός του παρόντος είναι πάνω απ’ όλα ένα όπλο, από τα πιο επικίνδυνα για το σύστημα, καθώς το υπονομεύει από τα μέσα και του επιτίθεται αδιάκοπα.

Με βάση τα παραπάνω, η επιμονή μας στο παρόν δεν σημαίνει καθόλου ότι αγνοούμε το παρελθόν και ότι διακόπτουμε κάθε δεσμό με τη μνήμη των προηγούμενων αγώνων και με τις συσσωρευμένες εμπειρίες. Το να επικεντρώνουμε στο παρόν δεν σημαίνει ότι πρέπει συνεχώς να ξεκινάμε από το μηδέν και να μαθαίνουμε και να πειραματιζόμαστε από την αρχή. Η ιστορία των αγώνων που έχουν διεξάγει τα κοινωνικά κινήματα εναντίον της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης είναι πάρα πολύ πλούσια και συννεπώς δεν έχουμε την άνεση να μην αντλήσουμε από εκεί διδάγματα και να μην τα χρησιμοποιήσουμε για να δυναμώσουμε επαρκώς το παρόν. Η συλλογική μνήμη είναι φορέας πολύ επικίνδυνων όπλων για την επιβίωση των κυριάρχων θεσμών, και γι’ αυτόν ακριβώς τον λόγο και προσπαθούν να τη διαγράψουν με τέτοιο πείσμα.

Η ικανότητα του «οικοδομείν» έρχεται να προστεθεί στις δυο άλλες πτυχές του σύγχρονου αναρχισμού, τη νέα μορφή της ουτοπίας και τον ριζοσπαστικό παραγοντισμό. Αυτό το τρίτο στοιχείο λαμβάνει όλο και μεγαλύτερη σημασία ως όργανο αντίστασης και ανατροπής του θεσπισμένου κοινωνικού συστήματος, ενώ ταυτοχρόνως δίνει ώθηση στην ανάπτυξη του αναρχισμού και αυξάνει την έλξη που ασκεί.

Πράγματι, ο αναρχισμός δεν οφείλει μόνο να προσφέρει λόγους και μέσα για να αγωνιστούμε, αλλά επίσης λόγους να ζούμε διαφορετικά και μέσα για να πειραματιζόμαστε μια άλλη ζωή. Και ακριβώς επειδή πετυχαίνει αυτό τον συνδυασμό, ελκύει κομμάτια της νεολαίας, μειοψηφικά αλλά ολοένα σημαντικότερα. Η ικανότητά του να οικοδομεί του επιτρέπει

να αποσπά από το σύστημα χώρους όπου εφαρμόζει τρόπους ζωής πιο ικανοποιητικούς από αυτούς που υπόσχονται οι ψευδαισθήσεις του καταναλωτισμού και έτσι να αντιστέκεται στη γοητεία του τελευταίου. Αυτή ακριβώς η ικανότητα του «οικοδομείν» προσφέρει, κατά τη γνώμη μου, στον αναρχισμό ένα τρίτο θεμελιώδες σημείο αναφοράς που διασφαλίζει τη μελλοντική του ανάπτυξη.

Το τέταρτο σημείο αναφοράς συνιστάται στην οριστική εγκατάλειψη κάθε ολιστικής προοπτικής.¹ Οι αναρχικοί οφείλουν πράγματι να αποδεχτούν ότι οι αξίες, οι ιδέες, οι πρακτικές, οι ουτοπίες, οι πεποιθήσεις τους, οι τρόποι ζωής που σχεδιάζουν, η κοινωνία που οραματίζονται, δηλαδή ό,τι τους διαφοροποιεί και τους χαρακτηρίζει, δεν θα γίνουν ποτέ αποδεκτά από το σύνολο μιας ανθρωπότητας που τη διακρίνει μια εντυπωσιακή ποικιλία και διαφορετικότητα.

Οφείλουν λοιπόν να παραδεχτούν, δίχως επιφυλάξεις ή πικρίες, ότι και άλλες επιλογές πέρα από τις δικές τους είναι καθ' όλα θεμιτές. Η μόνη κοινωνική πραγματικότητα συμβατή με την αναρχική είναι εκείνη μιας πληθυντικής πραγματικότητας μέσα στην οποία οι αναρχικοί δεν θα αποτελούν παρά μόνο ένα κομμάτι της ανθρωπότητας. Επομένως, δεν θα έχουν άλλη επιλογή παρά να κινούνται μέσα σε ένα πλαίσιο αναγκαίας συνύπαρξης.

Πρέπει λοιπόν να δουλέψουμε μαζί με τους άλλους, τόσο στους αγώνες όσο και στην καθημερινότητα, και να ανοιχτούμε σε ιδέες και εμπειρίες που προέρχονται πέρα από τη δική μας παράδοση. Να δράσουμε μαζί με αυτούς που δεν συμμερίζονται εντελώς όλους τους δικούς μας τρόπους ζωής και σκέψης –και αυτό όχι λόγω τακτικής αλλά λόγω αρχής, επειδή ο αναρχισμός οφείλει να σέβεται και να αναζητά τη διαφορετικότητα μέσα στην ελευθερία. Τα όρια αυτής της συζευκτικής δραστηριότητας και αυτής της μοιρασμένης καθημερινότητας θα κριθούν μέσα από την εμπειρία και την πρακτική. Γιατί είναι αλήθεια ότι και οι δικές μας επιλογές είναι εξίσου θεμιτές με τις άλλες και ότι έχουμε κάθε δικαίωμα να τις υπερασπιζόμαστε. Να τις υπερασπιζόμαστε χωρίς βέβαια να τις επιβάλλουμε στους άλλους, όπως είναι υποχρεωμένοι, σύμφωνα με τον Αντρέ Μπερνάν (*André Bernard*), να κάνουν οι αναρχικοί, χωρίς όμως να δεχόμαστε από κανέναν να μας επιβάλλει τις δικές του και να μην διστάζουμε να καταφεύγουμε και

¹ Η απόρριψη κάθε ολιστικής προοπτικής εγγράφεται βέβαια στη γραμμή που χάραξε ο ατομιστικός αναρχισμός, ο οποίος δυσπιστούσε απέναντί τους, αλλά κυρίως εντάσσεται στην απαίτηση να γίνουν σεβαστές όλες οι μοναδικότητες, καθώς και στην πεποίθηση ότι ο συγχρονος αναρχισμός επ' ουδενί δεν μπορεί να ισχυρισθεί ότι αποτελεί την καλύτερη δυνατή εναλλακτική. Σημειώνω όμως εδώ ότι ο ατομιστικός αναρχισμός, πολύ πιο ποικίλος από ό,τι φανταζόμαστε, συνέβαλε τα μέγιστα με τις ιδέες, τις απόψεις και τις πρακτικές του στον εμπλουτισμό του συνόλου του αναρχισμού.

στη βία, αν χρειάζεται, για να το εμποδίσουμε. Καθώς δεν είναι σωστό ούτε να ζούμε σε ένα γκέτο, ούτε να υψώνουμε σύνορα και διαχωριστικά τείχη, θα χρειαστεί να βρούμε τον τρόπο να συνδυάσουμε τη δυνατότητα να ζούμε σε ένα περιβάλλον όσο πιο ελευθεριακό γίνεται, με την αναγκαιότητα να συνυπάρχουμε με άλλα περιβάλλοντα. Είναι μια από τις προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει ο αναρχισμός και η οποία τίθεται όχι μόνο στο γενικό επίπεδο της κοινωνίας, αλλά επίσης και στους μικροχώρους που κατορθώνουμε σήμερα να αποσπάσουμε από το σύστημα. Μέσα από αυτή την προοπτική ο αναρχισμός πρέπει να ευαισθητοποιηθεί περισσότερο σε σχέση με ό,τι τον καθορίζει ιστορικά και πολιτισμικά. Πρέπει να συνειδητοποιήσει τον αδιαμφισβήτητο ευροκεντρισμό του και τις χριστιανικές επιδράσεις που αναπόφευκτα εμπότισαν το ξεκίνημά του. Είναι αναγκαίο ο αναρχισμός να μπει σε μια διαδικασία διαλόγου, ανταλλαγής ή και αντιπαράθεσης με άλλες οπτικές, που είναι μεν κοντινές του, ωστόσο αναφέρονται σε άλλα πολιτιστικά πλαίσια. Με αυτό τον τρόπο θα μπορέσει να αναθεωρήσει ορισμένα προαπαιτούμενα που τον συγκροτούν και έτσι να απαλλαγεί από κάποια κοινωνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά που τον περιορίζουν.²

Ένα πέμπτο στοιχείο που εξηγεί την τωρινή αναζωογόνηση του αναρχισμού, του οποίου ο κύριος άξονας είναι πάντα η κριτική της εξουσίας, συναντάται στην εξέλιξη των σχέσεων εξουσίας εντός του κοινωνικού ιστού και στην προβληματική της κυριαρχίας. Πρόκειται για ένα ζήτημα πολύ ευαίσθητο, το οποίο γεννά όλο και πιο εύρωστες και πολυάριθμες αντιστάσεις, κυρίως σε ένα κομμάτι της σύγχρονης νεολαίας.

Οι αναλύσεις και οι θεωρήσεις σχετικά με την κυριαρχία έχουν εμπλουτισθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, κάτι που ευνοεί μια νέα κατανόηση των μηχανισμών που την καθορίζουν. Αυτές οι προσεγγίσεις νέου τύπου οδήγησαν τον αναρχισμό στο να αμφισβητήσει, και ενίοτε να αναθεωρήσει, εντελώς τις δικές του αναλύσεις για την εξουσία. Έτσι συνέβησαν στην ανανέωσή του, όσο κι αν, δυστυχώς, το βάρος ξεπερασμένων αντιλήψεων υπάρχει ακόμη.

Υπάρχει τέλος ένα έκτο στοιχείο που ευνοεί την αναβίωση και την ανανέωση του αναρχισμού, το οποίο βέβαια δεν συναντάται μόνο στη μετααναρχική τάση. Πρόκειται για την καινούρια και έκδηλη δυσπιστία απέναντι σε ορισμένα προαπαιτούμενα της νομιμοποιητικής ιδεολογίας της νεωτερικότητας και για την απομυθοποίηση των υποτιθέμενων χειραφέ-

² Βλέπε το παράρτημα για τον σχετικισμό

τητικών συνεπειών της.³ Μόνο αν ο αναρχισμός καταφέρει να αποστασιοποιηθεί, όπως έχει ήδη ξεκινήσει να κάνει, από το νομιμοποιητικό δόγμα της νεωτερικότητας, θα μπορέσει να αποδυναμώσει καλύτερα τους σημερινούς μηχανισμούς κυριαρχίας, τους οποίους εν μέρει αποκρύπτει ο λόγος του διαφωτισμού.

Συνοψίζοντας, η ανανέωση του αναρχισμού διαμορφώνει κάποιους νέους άξονες: να φερθούμε ως ερωτευμένοι απέναντι στην ουτοπία και να την κάνουμε όσο πιο λαμπερή γίνεται, να την απαλλάξουμε από εσχατολογικές αναθυμιάσεις και να τη θεμελιώσουμε γερά στο παρόν, να επικεντρώσουμε όλη μας την ενέργεια στον μετασχηματισμό της, να χτίσουμε συγκεκριμένες εναλλακτικές πιο γοητευτικές από αυτές που υπόσχεται η υπάρχουσα κοινωνία, να βάλουμε στο ντουλάπι τα νεανικά λάθη και τις ολιστικές ψευδαισθήσεις, να αναθεωρήσουμε βαθιά την αντίληψη που έχουμε για την εξουσία και να απαλλαγούμε από τα απομεινάρια της νομιμοποιητικής ιδεολογίας της νεωτερικότητας. Κατά τη γνώμη μου αυτά είναι και τα μονοπάτια πάνω στα οποία θα πρέπει να πορευτεί ακόμη πιο σταθερά ο αναρχισμός, εάν θέλει να συνεχίσει την εξάπλωσή του και να εμβαθύνει την ανανέωσή του.

³ Για να αναφέρουμε ένα μόνο παράδειγμα του υποδουλωτικού χαρακτήρα αυτών των προαπαιτούμενων, ας σκεφθούμε τον τρόπο με τον οποίο σφυροκοπούνται από τη νεωτερικότητα οι διαφορές, η διαφορετικότητα και η μοναδικότητα. Από εκεί προκύπτει η υπόρρητη αποδοχή της ουσιοκρατικής αντίληψης της ανθρώπινης φύσης και του καθολικού, και επομένως, αριστοκρατικού και ομοιόμορφου χαρακτήρα της.

από τη νεωτερικότητα στη μετανεωτερικότητα

Η περίοδος στην οποία ζούμε, οι απαρχές του 21^{ου} αιώνα, εγγράφεται ακόμη εξ ολοκλήρου στο γενικό πλαίσιο της νεωτερικότητας: Ή, αντιθέτως, μπορούμε ήδη να διακρίνουμε κάποια σημάδια που αναγγέλλουν έναν ριζικό μετασχηματισμό, έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να μιλάμε για τη γέννηση μίας νέας ιστορικής εποχής:

Οι γνώμες διαφέρουν και προς το παρόν καμία από τις δύο απαντήσεις δεν είναι προφανής. Εκτιμώ όμως ότι, όσο κι αν η νεωτερικότητα ως ιστορική περίοδος είναι ακόμα σε ισχύ, έχει πυροδοτηθεί μια φάση μετάβασης προς μια νέα εποχή, την οποία, για πρακτικούς λόγους, θα αποκαλέσω μετανεωτερικότητα.

Από τη μία, μέσα σε λίγες δεκαετίες, έχουν συμβεί και εξακολουθούν να συμβαίνουν πολύ σημαντικές αλλαγές, τόσο στον τεχνολογικό όσο και στον γεωπολιτικό και στον οικονομικό τομέα. Αυτές οι αλλαγές συμβαίνουν με όλο και πιο γρήγορο ρυθμό και αφορούν όλο και περισσότερα πεδία. Η συγκεκριμένη κατάσταση μας διαφοροποιεί ξεκάθαρα από τους προηγούμενους αιώνες, όπου οι εξελίξεις ήταν πολύ πιο αργές.

Από την άλλη, όλες οι εποχές εμπεριέχουν την ιδεολογία που τις νομιμοποιεί και η νεωτερικότητα δεν αποτελεί εξαίρεση. Η δική της, η οποία συγκροτήθηκε κυρίως κατά τη διάρκεια του αιώνα του διαφωτισμού, παύει πλέον σήμερα να γίνεται αποδεκτή ως ο μόνος τρόπος να αντιληφθούμε τον κόσμο και μάλιστα, σημάδι μιας νέας εποχής, υπόκειται σε αυστηρή

κριτική. Βέβαια, ούτε η μετανεωτερικότητα ξεφεύγει από αυτόν τον κανόνα, καθώς γεννά τη δική της νομιμοποιητική ιδεολογία, κυρίως μέσα από τη σαφή αντίθεση απέναντι στα αξιώματα της νεωτερικότητας.

Ας δούμε λοιπόν εν συντομία τα χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας και της μετανεωτερικότητας, οι οποίες θα εξετασθούν τόσο ως ιστορικές εποχές, όσο και ως ιδεολογίες που κανοναρχούν αυτές τις εποχές.

Η νεωτερικότητα ως ιστορική εποχή

Όπως κάθε εποχή η νεωτερικότητα έχει μια αρχή και ένα τέλος. Λέγοντας «μια αρχή» δεν εννοούμε μια στιγμιαία εκκίνηση αλλά μια λίγο πολύ μακρά διαδικασία συγκρότησης. Και η αναφορά σε «ένα τέλος» παραπέμπει σε μία περίοδο εξίσου αργής παρακμής, η οποία προαναγγέλλει τη λήξη της και την ανάδυση μίας νέας εποχής. Πράγματι, η νεωτερικότητα δεν εμφανίζεται ολοκληρωμένη σε μία συγκεκριμένη στιγμή, αλλά τα διάφορα στοιχεία που την αποτελούν συγκροτούνται προοδευτικά σε μία περίοδο αρκετών αιώνων. Επομένως, και η εξαφάνισή της δεν θα γίνει ξαφνικά.

Η νεωτερική εποχή αρχίζει να εμφανίζεται στην Ευρώπη από τον 15^ο αιώνα, κατά την Αναγέννηση, μαζί με την συγκρότηση μίας νέας επιστημονικής λογοκρατίας, την εφεύρεση της τυπογραφίας, την πρόοδο στη ναυσιπλοΐα, την κατάκτηση της Αμερικής... Όμως πρέπει να περιμένουμε τον 18^ο αιώνα, τον διαφωτισμό, την οικοδόμηση του έθνους-κράτους και τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, ώστε να τη δούμε να συντίθεται αληθινά και να αρθρώνει με κάποια καθαρότητα τον δικό της νομιμοποιητικό λόγο.

Ένα από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας είναι ο αδιάσπαστος δεσμός της με τη «θαυμαστή» επιστήμη, η οποία επηρέασε σημαντικά τον τρόπο ζωής και σκέψης μας. Πράγματι, γεννιέται ταυτόχρονα με μια σειρά τεχνολογικών καινοτομιών που επέφεραν έναν νέο τρόπο παραγωγής, τον καπιταλισμό, ο οποίος με τη σειρά του, αφού συγκροτήθηκε σιγά-σιγά στο πέρασμα των αιώνων, προκάλεσε μία διαδικασία εκβιομηχάνισης που επιταχύνθηκε και γενικεύθηκε στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Για να κατανοήσουμε τη διαδικασία σχηματισμού της νεωτερικότητας χρειάζεται να σταθούμε λίγο σε αυτό που ορισμένοι ερευνητές, όπως ο Πιερ Λεβί (Pierre Levy), αποκαλούν «οι τεχνολογίες της διάνοιας». Εντασόμενες μέσα στην ίδια τη διαδικασία της σκέψης, και κάνοντας εφικτές ορισμένες πράξεις που δεν ήταν εντελώς δυνατές πριν από την εμφάνισή τους, αυτές οι τεχνολογίες επιτρέπουν την ανάδυση νέων τρόπων σκέψης. Η γραφή, που είχε αναρίθμητα αποτελέσματα στην παραγωγή της γνώσης,

και η τυπογραφία αποτελούν κάποια παραδείγματα.

Η εφεύρεση της τυπογραφίας, ή καλύτερα η χρησιμοποίησή της και η κοινωνική της διάχυση, σηματοδοτεί την αρχή της νεωτερικότητας. Κρίσιμη καινοτομία, επέτρεψε, χάρη στα βιβλία και σε ό,τι αυτά συνεπάγονται, τη συγκρότηση της επιστημονικής λογικής. Κι αυτό γιατί η τυπογραφία δεν είναι μόνο ένας φορέας διάσωσης και κοινωνικοποίησης των γνώσεων, αλλά επηρεάζει και τον τρόπο παρουσίασης και παραγωγής τους, επιφέροντας έτσι συνέπειες πάνω στη μορφή και τη φύση αυτών των γνώσεων. Οι συνέπειες της εκτύπωσης των βιβλίων προχωρούν πολύ πιο πέρα από την απλή διευκόλυνση της κυκλοφορίας των κειμένων. Για παράδειγμα, ενώ το ανθρώπινο υποκείμενο –είτε ως συγγραφέας είτε ως μεταγραφέας– είναι διαρκώς παρόν στο χειρόγραφο, η παρουσία του εξαλείφεται στην τυπωμένη σελίδα, κάτι που συντελεί στο να φτιαχτεί η τόσο σημαντική για τη σύγχρονη επιστημονική λογική ιδέα της αντικειμενικότητας. Τα γραφικά, οι εικόνες, οι πίνακες που αναπαράγονται σε χιλιάδες αντίτυπα, απολύτως όμοια μεταξύ τους, συντελούν επίσης στη θεώρηση της αναπαράστασης ως κάτι το ασφαλές και αξιόπιστο, πράγμα που θα ευνοήσει την ανάπτυξη της ιδεολογίας της αναπαράστασης, που αποτελεί και ένα από τα κυριότερα στοιχεία της νεωτερικής ρητορικής.

Οι μεγάλες καινοτομίες στον τομέα των τεχνολογιών της διάνοιας επέφεραν σημαντικές κοινωνικές αναταράξεις. Όπως θα δούμε αργότερα, ότι συνέβη με την τυπογραφία τον 15^ο αιώνα θα συμβεί και τον 20^ο αιώνα με τον υπολογιστή και την ηλεκτρονική επεξεργασία των δεδομένων.

Η ιδεολογία της νεωτερικότητας

Παρόλο που υπάρχει μεγάλη ετερογένεια στις αντιλήψεις και στις αναλύσεις που διαμόρφωσαν τη νεωτερική θέαση του κόσμου, μπορούμε να διακρίνουμε κάποια κύρια χαρακτηριστικά που την ορίζουν. Η ρητορική της νεωτερικότητας συγκροτείται από τη Μεταρρύθμιση του Λουθήρου και τον ανθρωπισμό του Ερασμου, όμως ήταν κυρίως η φιλοσοφία του διαφωτισμού που έπαιξε καθοριστικό ρόλο, αποσαφηνίζοντας τα περιεχόμενά της. Θα σταθούμε σε έντεκα από αυτά.

Το πρώτο είναι η υπερβολική αξία που αποδίδεται στη λογική. Σύμφωνα με μία τελεολογική αντίληψη της ιστορίας (που θεωρεί δηλαδή ότι ο ρους της ιστορίας οδεύει προς μία κατεύθυνση), η λογική, και ιδιαίτερα η επιστημονική λογική, γίνονται αντιληπτές ως φορείς προόδου και χειραφέτησης: η ιστορία έχει ένα σημείο εκκίνησης και οδεύει προς μία καθορισμένη κατεύθυνση, η οποία είναι η σωστή, ακριβώς επειδή την οδηγεί η λογική.

Στη διάρκεια της διαδικασίας που καταλήγει στη θέσμιση της λογικής ως κεντρικού στοιχείου –που καθορίζει το «εγώ» μας, σύμφωνα με τον Ντεκάρτ– διατυπώνεται αξιωματικά μία ενδογενής σχέση ανάμεσα στη λογική και την πρόοδο, ή τη λογική και τη χειραφέτηση. Όσο περισσότερη λογική, τόσο περισσότερη ελευθερία και κοινωνική πρόοδος. Σύμφωνα επομένως με αυτό το σχήμα, η λογική είναι θεμελιωδώς χειραφετητική.

Το δεύτερο στοιχείο έγκειται στην ιδεολογία της αναπαράστασης. Σύμφωνα με αυτή, η γνώση είναι μία αναπαράσταση της πραγματικότητας και η εγκυρότητά της συνίσταται στο να την αναπαριστά σωστά. Η γνώση επομένως είναι κατά κάποιο τρόπο μία μετεγγραφή της πραγματικότητας, μία μετάφραση της σε ένα άλλο πεδίο –εκείνο της γνώσης– το οποίο όμως πρέπει να της είναι όσο το δυνατό πιο πιστό. Δηλώνοντας ότι κάτι τέτοιο είναι δυνατό, ο νεωτερικός λόγος εγκαθιδρύει έναν δυϊσμό, μία διχοτομία υποκειμένου-αντικειμένου, η οποία διατρέχει όλη αυτή την περίοδο.

Η τρίτη όψη συνίσταται στην αποδοχή της καθολικότητας και στην πεποίθηση ότι η αλήθεια –αλλά και οι αξίες– εδράζεται σε βάσεις των οποίων η εγκυρότητα είναι απόλυτη και αδιαμφισβήτητη. Ολιστικές αντιλήψεις της νεωτερικότητας διατείνονται ότι ισχύουν για όλα τα ανθρώπινα όντα και σε κάθε καιρό. Γι' αυτό τον λόγο οι μεγάλες αφηγήσεις, οι μετα-αφηγήσεις της νεωτερικότητας είναι όλες φορείς αξιών και προταγμάτων με καθολική στόχευση.¹

Η κατάφαση της νεωτερικότητας του υποκειμένου και της συνείδησης αποτελεί την τέταρτη όψη. Αυτόνομο το υποκείμενο μπορεί θεωρητικά να γίνει κύριος του εαυτού του και δημιουργός της δικής του ιστορίας. Η συνείδηση μπορεί να γίνει και αυτή αντικείμενο διαύγασης. Πολλοί μεγάλοι στοχαστές ασχολήθηκαν με αυτά τα ζητήματα, αλλά ήταν ο Μαρξ αυτός που διατύπωσε την πιο οξυδερκή κοινωνική ανάλυση των αιτιοκρατικών μηχανισμών που αλλοτριώνουν τη συνείδηση και την καθιστούν αδιαφανή.

Η πέμπτη όψη συνίσταται στην υιοθέτηση ενός ανθρωπισμού που στηρίζεται στην πεποίθηση ότι υπάρχει μία πρωταρχική ανθρώπινη φύση και γενικότερα στην αποδοχή ουσιοκρατικών αντιλήψεων. Αν και η ουσιοκρατία δεν είναι αποκλειστικά νεωτερική, καθώς διαποτίζει όλη τη δυτική φιλοσοφία, είναι η αξιωματική θέση που ο μεταδομισμός αμφισβήτησε με τον πιο επιτακτικό τρόπο.²

Η δημιουργία της έννοιας του ατόμου και η ανάπτυξη του ατομικισμού

1 Για περισσότερες λεπτομέρειες πάνω σε αυτό το θέμα βλέπε το παράρτημα για τον σχετικόσμό στο τέλος του βιβλίου

2 Δείτε το παράρτημα που αναφέρεται στον μεταδομισμό

ως ιδεολογία αποτελούν το έκτο σημείο. Πράγματι, το νεωτερικό φανταστικό μάς ωθεί να σκεφτόμαστε κυρίως ως άτομα, τα οποία, ως τέτοια, είναι όλα ισότιμα μεταξύ τους και μόνο επιπρόσθετα και περιστασιακά ανήκουν σε ομάδες, κοινότητες ή κοινωνικές κατηγορίες. Πολλές από αυτές λειτουργούν ως διαμεσολαβητές μας, όμως ποτέ δεν παύουμε να υπάρχουμε ως άτομα. Αυτό σημαίνει ότι το στοιχείο που συγκροτεί την κοινωνία δεν είναι η κοινότητα αλλά το άτομο το οποίο γίνεται στη νεωτερική κοινωνία το υποκείμενο των δικαιωμάτων. Στην διάρκεια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, ο Τζέρεμι Μπένθαμ και ο Τζον Λοκ, ανάμεσα σε άλλους φιλοσόφους, επεξεργάζονται τις αντιλήψεις της νέας ηθικής τάξης που θα σχηματίσει αργά τον τρόπο που φανταζόμαστε την κοινωνία και τη θέση μας μέσα σ' αυτήν. Σύμφωνα με τους ίδιους, οι δομές της εξουσίας που διευθύνουν την κοινωνία στηρίζονται στην οικειοθελή υποταγή των μελών της σε ορισμένους κανόνες που καθορίζονται από ένα είδος ιδρυτικού κοινωνικού συμβολαίου, το οποίο αποτελεί την πηγή της νομιμότητας αυτών των δομών. Αυτό το άτυπο συμβόλαιο ορίζει τον τρόπο με τον οποίο τα διάφορα μέλη της κοινωνίας οφείλουν να συμπεριφέρονται για να διασφαλίσουν την ασφάλειά τους και να αντλήσουν απ' αυτό κοινά οφέλη. Εγκαθιδρύει ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που αποσαφηνίζουν αυτά που η κοινωνία και τα μέλη της μπορούν να απαιτούν και να εισφέρουν ο ένας στον άλλον. Αυτό που είναι καινούριο, είναι ότι ο κοινωνικός δεσμός στηρίζεται εφεξής στα δικαιώματα και τα συμφέροντα των ατόμων έτσι ώστε οι υποχρεώσεις που επιβάλλει η κοινωνία να δικαιολογούνται μόνο στον βαθμό που προστατεύουν αυτά τα δικαιώματα και αυτά τα συμφέροντα. Σαν το νεωτερικό άτομο να λέει στους διευθύνοντές του: «σας παραχωρώ το δικαίωμα να με κυβερνάτε μόνο αν το κάνετε για το δικό μου καλό και μόνο αν αναγνωρίζετε ότι εγώ ο ίδιος σας το έχω δώσει».

Το έβδομο χαρακτηριστικό βασίζεται πάνω στην ιδέα της προόδου και στην υποταγή του παρόντος στο μέλλον. Η νεωτερικότητα είναι ίσως η πρώτη εποχή που αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως τέτοια, δηλαδή ως μια ξεχωριστή στιγμή ενταγμένη σε μια διαδικασία. Εφεξής είναι το παρελθόν που νοηματοδοτεί το παρόν, καθώς η τωρινή στιγμή δεν είναι παρά το αποτέλεσμα όσων έχουν προηγηθεί. Συνεπώς το παρόν φέρει την ευθύνη να διαμορφώσει το μέλλον. Η τωρινή στιγμή μετασχηματίζεται σε έναν χρόνο χρήσιμο για το μέλλον, με αποστολή να τον κάνει όσο πιο ικανοποιητικό γίνεται. Η πίστη στην πρόοδο δέχεται αξιωματικά ότι το παρόν είναι αναγκαστικά καλύτερο από το παρελθόν και χειρότερο από το μέλλον, με τον όρο βέβαια να ακολουθούμε τις επιταγές της λογικής. Η ιδέα που υπονοείται είναι ότι ο άνθρωπος μπορεί να φτιάξει την ιστορία, ότι μπορεί να

τη διευθύνει ο ίδιος αντί να παρασύρεται απ' αυτήν και ότι θα την οδηγήσει στο σωστό λιμάνι αν αφεθεί στην λογική.

Το όγδοο χαρακτηριστικό αφορά τη διαδικασία εκκοσμίκευσης στην οποία μας οδηγεί η νεωτερικότητα. Οι ανώτατες αρχές και αξίες της κοινωνικής ιδεολογίας κατεβαίνουν από τον ουρανό στη γη, εγκαταλείπουν την υπερβατικότητα για να τοποθετηθούν εντός της ανθρωπότητας και της κοινωνίας, υπογράφοντας έτσι με μεταφορικό τρόπο τον θάνατο του Θεού –νοούμενος ως το έσχατο θεμέλιο των αρχών στις οποίες έως τότε έπρεπε να βασίζεται η κοινωνία. Αλλά η νεωτερικότητα δεν αφήνει κενή τη θέση που κατείχε ο Θεός. Τον αντικαθιστά με άλλες απόλυτες αρχές, με αντίγραφα που έχουν παρόμοιες συνέπειες: ο καθολικός Λόγος, οι απόλυτες αξίες, η υπέρτατη αλήθεια κλπ. Βέβαια αυτή η διαδικασία εκκοσμίκευσης θα έχει σημαντικές συνέπειες, καθώς θα ευνοήσει κυρίως τον αγώνα ενάντια στον θρησκευτικό σκοταδισμό και την αυθαιρεσία μιας εξουσίας που παρουσιαζόταν ως ο εκτελεστικός βραχίονας εντολών προερχόμενων από τον ουρανό.

Το ένατο στοιχείο έγκειται στην αποδοχή μιας κοσμικής εσχατολογίας και στην κατάφαση της ιστορικότητας των κοινωνιών. Οι εσχατολογικές αντιλήψεις, τόσο σημαντικές για τη χριστιανισμένη, τοποθετούν στο τέλος του χρόνου τη στιγμή που το κακό θα νικηθεί τελικά, η απόλυτη ευτυχία θα βασιλεύσει και το υποκείμενο, επανασυμφιλιωμένο με τον εαυτό του, θα αυτοπραγματωθεί ολοκληρωτικά, αφήνοντας πίσω του ένα μακρύ παρελθόν πόνων και βασάνων. Η νεωτερικότητα εκκοσμικεύει τη χριστιανική εσχατολογία, τονίζοντας την ιστορικότητα της κατάστασής μας, και επεξεργάζεται ένα σύνολο μεγάλων αφηγήσεων –οι οποίες εμπεριέχουν μεταξύ άλλων την αναπόφευκτη ανάπτυξη της προόδου και τη δυνατότητα να γνωρίσουμε τα πάντα– που ευνοούν την ελπίδα και υπόσχονται ένα είδος οριστικής λύτρωσης. Η εισαγωγή της ιστορικότητας στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο, και επομένως και τους εαυτούς μας, αντιπροσωπεύει μια σημαντική αλλαγή σε σχέση με άλλες κοινωνίες. Ζούμε μόνο σε μια μοναδική στιγμή μιας ιστορίας που ακολουθεί μια κατεύθυνση και που προχωρά, αναπόφευκτα, προς ένα ευτυχές τέλος. Συνεπώς η ελπίδα είναι εντελώς θεμιτή και η μεγάλη υπόσχεση που περικλείει το μέλλον δικαιολογείται απόλυτα, κάνοντας ανεκτά όλα τα βάσανα που μας υποβάλλει το παρόν. Πάνω σε αυτό το μοντέλο θα βασιστούν οι χειραφετητικές ρητορικές του 19^{ου} αιώνα, οι οποίες εναποθέτουν την κατάκτηση της ευτυχίας σε ένα μέλλον λιγότερο ή περισσότερο μακρινό.

Η δέκατη όψη της νεωτερικότητας σχετίζεται με τη λαϊκή κυριαρχία. Πράγματι, η νεωτερικότητα επινοεί τον «λαό» και τον χαρακτηρίζει ως τον καινούριο συλλογικό παράγοντα, ενώ ταυτοχρόνως εγκαθιδρύει τη λαϊκή

κυριαρχία ως τη βάση της νομιμότητας της εξουσίας. Η κυβέρνηση υπάρχει μόνο ως εντολή του λαού και για το δικό του καλό. Αυτός ο τελευταίος διαθέτει μέσα για να εισακούεται από τους εντολοδόχους του, κάποια επίσημα και ανήκοντα στην πολιτική σφαίρα, όπως οι εκλογικές διαδικασίες, και κάποια άτυπα και εξωτερικά σε αυτή τη σφαίρα, όπως συμβαίνει με την «κοινή γνώμη» που παίζει κεντρικό ρόλο στο πολιτικό φαντασιακό της νεωτερικότητας.

Τέλος, σύμφωνα με την ενδέκατη και τελευταία όψη, η νεωτερικότητα είναι μια διαδικασία που οδήγησε προοδευτικά στην εκβιομηχάνιση και στην ένταξη στο πεδίο της εργασίας του συνόλου του πληθυσμού –όσο κι αν κάποια κομμάτια του, όπως οι γυναίκες, ενσωματώθηκαν πολύ αργότερα. Αυτή η κοινωνική καινοτομία, που απαίτησε την επεξεργασία μιας σειράς νέων τεχνικών και μηχανισμών, είχε πολλαπλές συνέπειες, μερικές εκ των οποίων είναι η κεντρικότητα της εργασίας στις ζωές μας, η πρωτοκαθεδρία των αξιών της, όπως για παράδειγμα η επαγγελματική συνειδηση, και η μεγάλη θέση που έχει η εργασία στον ορισμό της ατομικής αξιοπρέπειας. Η αποσάθρωση του συνόλου αυτών των στοιχείων στις μέρες υποδεικνύει ότι ίσως έχει ξεκινήσει η παρακμή της νεωτερικότητας. Αλλά ας μην βιαζόμαστε... Μόλις πρόσφατα, τη δεκαετία του 1950, η νεωτερικότητα έφτασε στο απόγειό της, μέσω της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού –όρος εξάλλου σχετικά πρόσφατος. Θεωρώντας τον ως μια από τις κύριες πολιτικές αξίες, οι κρατούντες κάνουν τα πάντα για να φέρουν σε πέρας την εκλογίκευση της οικονομίας και της κοινωνίας. Αυτό στην πράξη μεταφράζεται σε μια σειρά μέτρων, ανάμεσα στα οποία βρίσκουμε την αύξηση του εισοδήματος ανά κάτοικο, τη μεγιστοποίηση της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, τη μεγέθυνση της παραγωγικότητας, τη βελτιστοποίηση της κεφαλαιοποίησης και της κινητικότητας των πόρων, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την αύξηση της αγοραστικής δύναμης κλπ. Στο πολιτικό πεδίο η νεωτερικότητα αφιερώνει όλες τις δυνάμεις της στην εξάπλωση του δημοκρατικού μοντέλου, το οποίο θεωρείται ως η πιο κατάλληλη μορφή πολιτικής οργάνωσης για την ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Παρά κάποιες αδιαμφισβήτητες κοινωνικές προόδους, η νεωτερικότητα είχε επίσης ένα σημαντικό κόστος. Πράγματι, η ανάπτυξη της δεν έγινε χωρίς να υπάρξουν ζημιές και θύματα που πλήρωσαν βαρύ τίμημα. Πρόκειται για στοιχεία, ατομικά ή συλλογικά, τα οποία θεωρήθηκαν περιθωριακά ή καθυστερημένα και βρέθηκαν στην περιφέρεια των κέντρων εξουσίας, είτε αυτό συνέβη στο εσωτερικό των χωρών που γνώρισαν τη νεωτερικότητα είτε πέρα από τα σύνορά τους, δηλαδή στις αποικιοκρατούμενες χώρες.

Η μετανεωτερικότητα ως ιστορική εποχή

Όπως η νεωτερική εποχή ξεκίνησε με μια σειρά τεχνικών καινοτομιών σαν την τυπογραφία, έτσι και η μετανεωτερικότητα ξεκινά με μια σημαντική τεχνολογική καινοτομία: την ηλεκτρονική επεξεργασία της πληροφορίας. Η δύναμη και η ταχύτητα της πληροφορικής, που βρίσκονται στις απαρχές της «κοινωνίας της γνώσης», επέτρεψαν επίσης την εξαιρετική ανάπτυξη των επικοινωνιών, την επιτάχυνση της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης –και άρα την εγκαθίδρυση μιας καινούργιας οικονομικής τάξης–, τη γέννηση της βιοτεχνολογίας –η οποία ανοίγει και τη δυνατότητα επιλογής ορισμένων χαρακτηριστικών του ανθρώπινου όντος–, χωρίς να ξεχνάμε την ανάπτυξη από τη δεκαετία του 1990 του κυβερνοχώρου, ενός δικτύου ηλεκτρονικών διασυνδέσεων με εξαιρετικά σημαντικές επιπτώσεις σε όλες τις όψεις του κοινωνικού ιστού, τόσο στο επίπεδο σχέσεων, οικονομίας και πολιτικής, όσο και στο επίπεδο των συμβόλων.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι οι μετασχηματισμοί που προκαλεί η πληροφορική στους τομείς της παραγωγής, της εργασίας, του εμπορίου ή της επιστήμης γεννούν και νέες συνθήκες ζωής και νέο κοινωνικό πλαίσιο, τα οποία με τη σειρά τους αλλάζουν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο.

Ο κοινωνιολόγος Ζίγκμουντ Μπάουμαν (Zygmunt Bauman), ο οποίος προτιμά να μιλά για «ρευστή νεωτερικότητα» και όχι για μετανεωτερικότητα, περιγράφει οξυδερκώς ορισμένες όψεις της νέας πραγματικότητας. Κατά τη γνώμη του η επιτάχυνση της ταχύτητας και ο φρενήρης ρυθμός σε όλα τα πεδία αποτελούν καθοριστικά χαρακτηριστικά της εποχής. Για παράδειγμα, μέχρι πριν λίγο καιρό, η αχρήστευση των προϊόντων θεωρούνταν κάτι αρνητικό και οι βιομήχανοι καυχόνταν ότι πωλούσαν πράγματα διαχρονικής ποιότητας. Σήμερα συμβαίνει το αντίθετο: τα πάντα γερνούν γρήγορα και πρέπει άμεσα να αντικαθιστώνται. Αυτή η προγραμματισμένη αχρήστευση και η αναγκαιότητα αλλαγής δεν επιδρούν μόνο πάνω στα βιομηχανικά προϊόντα, αλλά και σε οτιδήποτε συνδέεται με τον κόσμο της εργασίας: τα συμβόλαια γίνονται συνεχώς αντικείμενο επαναδιαπραγμάτευσης, οι δεσμεύσεις είναι εφήμερες, πρέπει συνεχώς να είμαστε ανοικτοί στην αλλαγή, ελεύθεροι από κάθε μακροχρόνια υποχρέωση και να χτίζουμε μια ευέλικτη ταυτότητα εντός ενός κόσμου ρευστών και προσωρινών συμπράξεων.

Όλες αυτές οι αλλαγές, στις οποίες μπορούμε να προσθέσουμε τις αποχωρήσεις των επιχειρήσεων, τη σύντμηση του χρονικού ορίζοντα των επαγγελματικών δεξιοτήτων, την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων κλπ., προκαλούν, σε όσους αποτελούν τα θύματά τους, ένα αίσθημα αβε-

βιαιότητας και ανασφάλειας για το μέλλον. Το να ασκείς το ίδιο επάγγελμα σε όλη σου τη ζωή, το να κατέχεις διαρκώς την ίδια θέση εργασίας, ακόμη και το να μένεις διαρκώς στο ίδιο μέρος, αποτελούν εφεξής προοπτικές που όλο και περισσότερο αμφισβητούνται από το σύστημα. Επαγγελματικές και εδαφικές μετακινήσεις, συνεχής απόκτηση νέων δεξιοτήτων και επισφάλεια εισοδημάτων τροφοδοτούν ένα φανταστικό εντός του οποίου οι βασιζόμενες πάνω στην εργασία σταθερές και διαρκείς ταυτότητες παύουν πλέον να έχουν νόημα. Γινόμαστε έτσι μάρτυρες όχι του τέλους της εργασίας αλλά του τέλους της ιδεολογίας της εργασίας, όπως τουλάχιστον αυτή καθοριζόταν από την τελευταία φάση της νεωτερικότητας, καθώς και του τέλους της ταυτοτικής μονιμότητας, η οποία δίνει τη θέση της σε αυτό που θα αποκαλέσω ταυτοτικό νομαδισμό.

Η ιδεολογία της μετανεωτερικότητας

Χρειάστηκε να περάσουν δύο αιώνες από τις απαρχές της νεωτερικότητας για να δούμε σε πλήρη ανάπτυξη όλες τις συνθήκες που δημιούργησαν τη νομιμοποιητική ιδεολογία της. Παρά την ισχυρή επιτάχυνση του ιστορικού και κοινωνικού χρόνου, οι τρεις-τέσσερις τελευταίες δεκαετίες δεν έχουν ακόμη διατυπώσει ξεκάθαρα την ιδεολογία της μετανεωτερικότητας, η οποία προς το παρόν αναπτύσσει μια ρητορική ετερογενή, αποσπασματική, μπερδεμένη, με αντιφάσεις και χωρίς συνοχή. Μπορούμε όμως να διακρίνουμε κάποιες βασικές γραμμές που αρθρώνονται σε δυο χρόνους. Ο πρώτος αφορά την κριτική των ιδεολογικών προσπαθειούμενων της προηγούμενης περιόδου – υπό αυτή την έννοια η μετανεωτερικότητα είναι μια αντινεωτερικότητα – και ο δεύτερος επιχειρεί να επεξεργαστεί τις βάσεις ενός καινούριου νομιμοποιητικού λόγου.

Έτσι, ο μετανεωτερικός λόγος υποστηρίζει ότι οι παρουσιαζόμενη ως τώρα χειραφετητική λογική παράγει ορισμένα ολοκληρωτικά αποτελέσματα στην πράξη. Πράγματι, μεταξύ άλλων η λογική είναι ένας μηχανισμός εκμηδενισμού των διαφορών, όχι μόνο των ανισωτικών διαφορών, αλλά και εκείνων που προέρχονται από την εκδήλωση της ποικιλίας και της μοναδικότητας σε όλους τους τομείς, και κυρίως σε εκείνον του πολιτισμού. Η λογική επιτάσσει, ταξινομεί, καθολικοποιεί, ενώνει, και για να το πετύχει οφείλει να ελαττώσει, να εξουδετερώσει και να καταργήσει τις διαφορές. Εξάλλου, αν η νεωτερικότητα υποσχόταν την κοινωνική πρόοδο και τον ενάρετο έλεγχο της φύσης, δεν κράτησε τις υποσχέσεις της. Το Άουσβιτς, η Χιροσίμα, η εξάντληση των φυσικών πόρων και η εξολόθρευση των μειονοτικών πολιτισμών είναι κάποιες από τις συνέπειες της νεωτε-

ρικής αξίωσης να γίνουμε κύριοι και ιδιοκτήτες της φύσης.

Πάντα σύμφωνα με τον μετανεωτερικό λόγο, οι μεγάλες νεωτερικές αρχές δεν ήταν παρά λόγια που προσπαθούσαν να νομιμοποιήσουν μια εποχή. Πίσω από τις δόλιες μεγάλες αφηγήσεις περί αυτονομίας του υποκειμένου και διαφάνειας της συνείδησης κρύβονταν πρακτικές υποταγής. Η αλήθεια, η αντικειμενικότητα, η αδιαμφισβήτητη γνώση έκρυβαν στην πραγματικότητα κάποιες συγκεκριμένες αξίες, φτιασιδωμένες από διακηρύξεις περί καθολικότητας, αντικειμενικότητας και ουδετερότητας. Μπορεί η νεωτερικότητα να σκότωσε τον Θεό, όμως τον αντικατέστησε με καινούργιες απολυτότητες, οι οποίες, χωρίς να βρίσκονται στον ουρανό, παράγουν εν τέλει παρόμοια αποτελέσματα, απλά με τρόπο πιο παραπλανητικό.

Παράλληλα με την κριτική της νεωτερικότητας, η μετανεωτερικότητα επεξεργάζεται τη δική της ιδεολογία. Ανάμεσα σε διάφορες εννοιολογικές καινοτομίες, ο μετανεωτερικός λόγος τονίζει ιδιαίτερα τη διάρρηξη της πραγματικότητας και του υποκειμένου, καθώς και τον σχετικισμό των γνώσεων και των αξιών.

Στη διάρκεια αυτής της καινούριας περιόδου η εσχατολογία χάνει σε δυναμική και οι μεγάλες χειραφετητικές αφηγήσεις δεν γοητεύουν πια τη φαντασία. Οι μεγάλες υποσχέσεις που εξήγγειλαν και οι ελπίδες που αναμόχλευαν έχουν χάσει τον διεγερτικό τους χαρακτήρα. Η σημερινή εποχή δεν ικανοποιείται από μακρινούς αλλά προσιτούς στόχους, όπως το τέλος της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας, τις οποίες υπόσχονταν η επιστήμη, η πρόοδος ή η πολιτική. Σήμερα φαίνεται ότι το μονοπάτι που οδηγεί στη χειραφέτηση δεν είναι καθόλου χαραγμένο. Η ιδέα ότι δεν υπάρχει κανείς προκαθορισμένος δρόμος, κανένας χάρτης πλοήγησης τον οποίο θα μπορούσαμε να εμπιστευθούμε, ώστε να πορευτούμε προς ένα μέλλον φτιαγμένο από ελευθερία και ευτυχία, γίνεται όλο και πιο κυρίαρχη. Όλα αυτά προκαλούν έντονο σκεπτικισμό, ακόμη και απόρριψη κάθε μακρόπνοου σχεδίου, είτε αφορά τη ζωή είτε την πολιτική.

Κερδίζει σιγά-σιγά έδαφος η ιδέα ότι δεν πρέπει να υποθηκεύουμε το παρόν στο μέλλον και ότι πρέπει να ζούμε το σήμερα χωρίς ψευδαισθήσεις για το αύριο. Ο παροντισμός και η επιθυμία να αντλήσουμε κάθε δυνατό πλούτο από το σήμερα και να τον αξιοποιήσουμε αμέσως αντικαθιστούν τη θυσία η οποία παλαιότερα γινόταν αντιληπτή ως μια επένδυση για το μέλλον. Οι επισφαλείς τρόποι ζωής εγκαθίστανται εντός του εφήμερου. Το «No Future» καταγράφει αδιαμφισβήτητες επιτυχίες.

Η επιτυχία της νεωτερικής εκκοσμίκευσης στηρίζεται στην πεποίθηση ότι η ιστορικότητά μας θα μας οδηγήσει αναγκαστικά σε ένα μέλλον προ-

όδου, εγγυημένο από τον ορθολογισμό της ανθρώπινης δράσης. Όμως, τώρα που αυτή η πεποίθηση υποχωρεί, που το μέλλον γίνεται αβέβαιο και αποδυναμώνονται οι εσχατολογικές αντιλήψεις, φαίνεται ότι η εκκοσμίκευση μάς αφήνει υπερβολικά άοπλους και ότι πρέπει να αναζητήσουμε προστατευτικές υπερβατικότητες, ικανές να μας καθησυχάσουν. Γι' αυτό τον λόγο γινόμαστε σήμερα μάρτυρες της επιστροφής του θρησκευτικού συναισθήματος, του πολλαπλασιασμού των σχέτων και των εσωτεριστικών συλλογιοτήτων μιας μεγαλύτερης αποδοχής του υπερφυσικού και του μυστηριώδους, κάτι που παραπέμπει σε θεωρίες μαγείας. Ενθαρρύνοντας την απομάκρυνση από την αυστηρή ορθολογικότητα η μετανεωτερική ιδεολογία αποδυναμώνει τα σύνορα ανάμεσα στα γεγονότα και τις αξίες, το γνωσιακό και το συναισθηματικό, το πραγματικό και το εικονικό.

Ίσως γι' αυτό τον λόγο ασκεί σήμερα τόση γοητεία πάνω στο άτομο το «γεγονός». Αντιδρώντας στην έννοια της ιστορικότητας, το γεγονός σπάει τη λογική των ορθολογικών προσμονών, αφού δεν μπορεί να προβλεφθεί. Αντιπροσωπεύει μια από τις πιο ολοκληρωμένες εκφράσεις της ασυνέχειας. Υπάρχει σήμερα μια τεράστια επιθυμία για εξαιρετικά συμβάντα ακόμη και καταστροφικά –όπως φαίνεται από τα ΜΜΕ–, μια συλλογική διάθεση για οτιδήποτε καταγράφεται ως εντυπωσιακό, μοναδικό, απρόσμενο. Ίσως να πρόκειται για μια αντίδραση στο αίσθημα ότι όλα είναι υπό έλεγχο, μια εκδίκηση και μια πρόκληση απέναντι σε μια εξουσία που μπορεί να κάνει τα πάντα, εκτός από το να προβλέψει το γεγονός.

Απέναντι στο ιδανικό του ατόμου – Κύριου του εαυτού του, που αποτελεί την πηγή της νομιμότητας της εξουσίας και την συγκροτητική ενότητα της κοινωνίας, προβάλλει σήμερα το ιδανικό ενός ατόμου πιο συλλογικού, που εκφράζει μια επιθυμία διάχυσης εντός ομάδων και ανάδειξης του διυποκειμενικού στοιχείου. Υπάρχει ισχυρή τάση για χτίσιμο ταυτοτήτων, στη βάση της συγγένειας κάθε είδους ή της φυλής, κάτι που επιφέρει αλληλεγγύη και αλληλοβοήθεια, πάντα όμως μέσα στα πλαίσια των ομάδων που εντάσσονται τα άτομα. Οι νέοι σήμερα επιθυμούν πάνω από όλα να ενταχθούν σε μια κοινότητα να γίνουν κομμάτι μιας συλλογικότητας, να είναι «μαζί».

Οι άνθρωποι συνεχίζουν να κινητοποιούνται στον δρόμο ή να ψηφίζουν, αλλά τα συμπτώματα μιας συνολικής απαξίωσης της πολιτικής γίνονται όλο και πιο φανερά. Ο σκεπτικισμός κερδίζει έδαφος και η απόσταση ανάμεσα στους πολιτικούς αντιπροσώπους και τους εκλογείς μεγαλώνει. Η κοινή γνώμη, θεμέλιος λίθος του νεωτερικού πολιτικού φαντασιακού, φαντάζει σήμερα απείρως κομματιασμένη και εργαλειοποιημένη από τα μίντια. Δεν μπορεί πια να αποτελέσει το άλλοθι της νομιμοποίησης της εξουσίας. Το γεγονός ότι οι άνθρωποι αρνούνται όλο και περισσότερο να

συμμετέχουν στις εξουσιαστικές δομές –ότι δεν θέλουν να εμπλακούν, αποχωρούν ή προτιμούν να ζουν στη σκιά τους– δημιουργεί πρόβλημα στην εξουσία, ούσα εξ ολοκλήρου στα χέρια αυτών που την ασκούν, χάνει τη νομιμοποίησή της.

Συμπερασματικά, πρέπει κανείς να χαίρεται για την έλευση της μετανεωτεरिकότητας; Και ναι και όχι. Όχι, γιατί όπως ακριβώς η νεωτερικότητα εισήγαγε νέες μορφές κυριαρχίας, έτσι και η μετανεωτερικότητα εγκαθιδρύει νέους μηχανισμούς εξουσίας: ας σκεφθούμε μόνο τις συνέπειες των κοινωνικών δικτύων πάνω στον τρόπο ζωής μας και στις σχέσεις μας ή την επιτήρηση που επιτρέπουν οι ΝΤΠΕ. Ναι, διότι απομαγεύει τη νεωτερικότητα και μας ευαισθητοποιεί πάνω σε εκδηλώσεις της κυριαρχίας, στις οποίες ήμασταν υποταγμένοι χωρίς καν να το αντιλαμβανόμαστε.

Πρέπει να κινητοποιούμαστε εναντίον της μετανεωτερικότητας; Ναι, αλλά όχι στο όνομα της νεωτερικότητας. Πρέπει να γυρίσουμε την πλάτη μας στις αντιλήψεις της; Ασφαλώς και όχι. Το να τις αγνοήσουμε ή να μη θελήσουμε να τις καταλάβουμε αποτελεί μια τεράστια παγίδα προς αποφυγή, διότι όσο εμείς απορρίπτουμε την έννοια, το φαινόμενο προχωρά. Είτε το θέλουμε είτε όχι, είτε το αποδεχόμαστε είτε όχι, η υποκειμενικότητά μας, οι τρόποι υποκειμενικοποίησής μας, η πραγματικότητά μας, το κοινωνικό μας περιβάλλον, βρίσκονται σε πορεία αλλαγής. Όσο ασαφής και αβέβαιος κι αν είναι ο μετανεωτερικός λόγος οφείλει να μελετηθεί και να αναλυθεί με σοβαρότητα, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα αυτή την νεωτερικότητα που μας συγκρότησε και διαμορφώνει ακόμη τη σκέψη μας και να αντιμετωπίσουμε τις νέες μορφές κυριαρχίας που αναπτύσσονται. Απ' αυτό πηγάζουν τόσο η κατανόηση του παρόντος όσο και η ικανότητα δράσης.

ο μεταδομισμός: σημείο καμπής στη σκέψη

Η επιρροή που άσκησε ο μεταδομισμός πάνω στην συγκρότηση του μετα-αναρχισμού είναι τόσο σημαντική ώστε για να κατανοήσουμε τον δεύτερο πρέπει να εξετάσουμε προσεκτικά τον πρώτο. Μετά από μια σύντομη παρουσίαση της εξέλιξης του μεταδομισμού, ο οποίος εκκινεί από τον δομισμό, θα ενοικήψουμε πάνω σε τρία ζητήματα, ιδιαίτερα σημαντικά για την απόπειρα αναθεώρησης του αναρχισμού: το ουσιοκρατικό αξίωμα, το ζήτημα του υποκειμένου, και την προβληματική της εξουσίας.

Ο δομισμός

Ο δομισμός εμφανίζεται ως πολιτιστικό κίνημα στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η έκδοση του έργου του Κλωντ Λεβί Στρος *Θλιμμένοι Τροπικοί* (Claude Lévi -Strauss: *Tristes Tropiques*) το 1955 αποτελεί τη γενέθλια πράξη του. Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 αναπτύσσεται και εδραιώνεται στους κύκλους των διανοούμενων και των πανεπιστημιακών και, μάλιστα, το 1966 ανακηρύχθηκε σε έτος του δομισμού.

Η παρακμή του ξεκινά λίγο μετά, εξαιτίας και της κριτικής που δέχτηκε από τον Μάη του 1968. Αν και εξακολουθεί να ασκεί κάποια επιρροή έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970, παραχωρεί τη θέση του από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 στον μεταδομισμό, ο οποίος θέτει ως στόχο την υπέρβαση των αδιεξόδων του δομισμού.

Ο δομισμός δανείζεται ορισμένα από τα κυριότερα εννοιολογικά εργαλεία του από τον Φερντινάντ ντε Σωσσύρ (Ferdinand de Saussure), τον ιδρυτή της σύγχρονης γλωσσολογίας. Σύμφωνα με τον Σωσσύρ, το σημείο, δηλαδή η βασική γλωσσική μονάδα, δεν έχει καμιά αξία από μόνη της, είναι γυμνή από κάθε θετική αξία. Η αξία του σημείου προκύπτει όχι από το περιεχόμενό του, αλλά από τη θέση του, από τον τόπο που κατέχει σε σχέση με τα άλλα σημεία και άρα από τις διαφορές που διατηρεί με αυτά. Αυτό σημαίνει ότι δεν πρέπει να εξετάζουμε τους όρους που σχετίζονται μεταξύ τους, αλλά τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στους όρους. Αυτή η προσέγγιση αποκλείει τα συγκεκριμένα περιεχόμενα, πριμοδοτώντας το σημαίνον σε βάρος του σημαιόμενου και τον κώδικα σε βάρος του μηνύματος, δηλαδή τη μορφική δομή της γλώσσας σε βάρος των περιστασιακών διατυπώσεων που δημιουργεί.

Ο Σωσσύρ τονίζει επίσης τη διχοτομία ανάμεσα στη γλώσσα και τον λόγο (*langue* ≠ *parole*). Κατ' αυτόν, ο λόγος δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια εκδήλωση, μια συγκεκριμενοποίηση, μια ιδιαίτερη έκφραση που καθορίζεται από τη γλώσσα, τον κώδικα. Συνεπώς, προκύπτει ότι για να κατανοήσουμε το σύστημα μιας γλώσσας δεν χρειάζεται να μελετήσουμε τον λόγο. Με άλλα λόγια, η γλωσσολογία, θεωρώντας τον λόγο ως μια περιστασιακή εκδήλωση, συγκροτείται αποκλείοντας αυτόν που ομιλεί, δηλαδή το υποκείμενο.

Ο δομισμός εγκαθιδρύει επίσης μια κρίσιμη διχοτομία ανάμεσα στη συγχρονία και τη διαχρονία η οποία γίνεται κατανοητή αν σκεφθούμε το σκάκι. Ο Σωσσύρ μας λέει ότι στο σκάκι αυτό που έχει σημασία για να παρθεί μια απόφαση είναι η θέση των πιονιών πάνω στην σκακιέρα, η διαφορετική αξία τους και οι δυνατοί συνδυασμοί. Ο τρόπος με τον οποίο φτάσαμε σε αυτή την κατάσταση, δηλαδή η ιστορία που μας οδήγησε σε αυτή τη συγκεκριμένη μορφή, έχει βέβαια κάποιο ενδιαφέρον, αλλά χαρακτηρίζεται από έναν ανεκδοτολογικό χαρακτήρα. Λίγη σημασία έχει ο δρόμος που μας οδήγησε σε αυτή την κατάσταση· εκείνο που καθορίζει την απόφαση είναι η μορφή της κατάστασης. Αποκλείοντας τη διαχρονία και πριμοδοτώντας την συγχρονία, ο δομισμός καταλήγει να αποβάλλει την ιστορία από τα πεδία ενδιαφέροντός του.

Όπως λοιπόν διαπιστώνουμε, ο δομισμός καθορίζεται κυρίως από τον αποκλεισμό μιας σειράς θεμελιωδών έως τότε στοιχείων: το αναφερόμενο, το περιεχόμενο, το υποκείμενο, η ιστορία κλπ.

Στο φιλοσοφικό πεδίο ο δομισμός συγκροτείται ενάντια στη φαινομενολογία, την οποία θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως τη φιλοσοφία της συνείδησης. Αυτή η φιλοσοφία τονίζει τη σημασία του βιώματος, της εμπειρίας,

της υποκειμενικότητας ως στοιχεία που συγκροτούν την πείρα που έχουμε για τα πράγματα και τον εαυτό μας. Σύμφωνα με την φαινομενολογία, ο κόσμος είναι διαφανής για τη συνείδηση του υποκειμένου, υπό τον όρο ότι αυτή η συνείδηση έχει απελευθερωθεί από ό,τι την καταναγκάζει και την παραμορφώνει. Επίσης, η συνείδηση του υποκειμένου μπορεί να είναι διαφανής στον ίδιο τον εαυτό της, αν δεν έχει αλλοτριωθεί. Η γνώση λοιπόν περνά μέσα από μια αυστηρή εξέταση της συνείδησης του υποκειμένου.

Αντιθέτως ο δομισμός υποστηρίζει ότι η συνείδηση είναι αδιαφανής στον ίδιο της τον εαυτό και ότι το υποκείμενο και η συνείδηση όχι μόνο δεν συγκροτούν αλλά αντιθέτως συγκροτούνται από τη γλώσσα, τους κώδικες, τις δομές, τις κουλτούρες, το ασυνείδητο... Επομένως δεν χρειάζεται να εξετάσουμε τη συνείδηση του υποκειμένου, αλλά αυτό που εκφράζεται εντός και διαμέσου του υποκειμένου, χωρίς εκείνο να το συνειδητοποιεί καθόλου. Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις του δορισμού, πρέπει να εξαλείψουμε εντελώς το υποκείμενο, είτε πρόκειται γι' αυτό της νεωτερικότητας είτε γι' αυτό της φαινομενολογίας είτε γι' αυτό της διαφανούς συνείδησης.

Αυτό που προτείνει ο δομισμός είναι να αναζητήσουμε αυτό που κρύβεται πίσω από την εμπειρία και την κάνει δυνατή. Συνιστά να κοιτάξουμε πίσω από τα γεγονότα για να δούμε αυτό που τα παράγει, να ψάξουμε τις λαθάνουσες και αόρατες δομές. Η αλήθεια κρύβεται πίσω από αυτό που φαίνεται· εδράζεται στα βάθη που έχουν καλυφθεί από τα φαινόμενα κι έτσι ο ερευνητής μοιάζει με έναν δύτη.

Ο δομισμός εγκολπώνεται και ορισμένα προαπαιτούμενα της νεωτερικότητας. Εξυψώνει την επιστημοσύνη και αποδίδει προνομίωχο θέση στην επιστημονική λογική. Συμμερίζεται ορισμένες ουσιοκρατικές αντιλήψεις –όπως την πίστη στην ανθρώπινη φύση– και αναζητά καθολικές ιδιότητες. Αν όμως υιοθετεί κάποιες νεωτερικές θέσεις ο δομισμός απορρίπτει κάποιες άλλες, όπως αυτή του αυτόνομου υποκειμένου, δημιουργού του εαυτού του και της ιστορίας του.

Ο Μάης του 1968 και η παρακμή του δορισμού

Τη στιγμή ακριβώς που ο δομισμός φθάνει στο απόγειό του και ασκεί σημαντική επιρροή στις σφαίρες των διανοούμενων και των πανεπιστημιακών, λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα του Μάη του '68, τα οποία κανείς –και κυρίως οι δομιστές– δεν είχε προβλέψει, και των οποίων οι συνέπειες θα είναι μοιραίες.

Από τη μία ο Μάης του '68 ήταν ένα «γεγονός» και ως τέτοιο αντιπροσώπευε κάτι που ο δομισμός απέρριπτε εξαρχής ως δευτερεύον και ασή-

μαντο. Αρχικά ο ψυχαναλυτής Ζακ Λακάν (Jacques Lacan) απαξίωσε την κατάσταση. Υποστήριζε ότι τίποτα το σημαντικό δεν μπορούσε να συμβεί γιατί «οι δομές δεν κατεβαίνουν στον δρόμο». Αλλά μπροστά στο εύρος των γεγονότων, αναθεώρησε τις θέσεις του δηλώνοντας ότι «οι δομές είχαν κατέβει στο δρόμο». Ο Λακάν είχε κάνει λάθος και τις δύο φορές: αυτό που συνέβαινε ήταν σημαντικό, και δεν ήταν οι δομές που βρίσκονταν στους δρόμους, αλλά τα υποκείμενα. Από την άλλη, ο Μάης του '68, τονίζοντας τη σημασία του τοπικού, του ιδιαίτερου και του συγκεκριμένου, αμφισβήτησε τους καθολικούς και ολιστικούς λόγους που άρθρωνε, ανάμεσα σε άλλους, και τον δομισμό.

Ο μεταδομισμός

Ο Μάης του 1968 αποτελεί λοιπόν μια βραδυφλεγή βόμβα η οποία αποσταθεροποιεί τον δομισμό και ανοίγει την πόρτα για τον μεταδομισμό. Ο τελευταίος προσπαθεί να τον ξεπεράσει, αμφισβητώντας τα αδιέξοδά του και τα προαπαιτούμενα που προέρχονται από την νεωτερικότητα, δηλαδή την καθολικότητα της επιστημονικής λογικής ή τη χρήση των εννοιολογικών εργαλείων της ανεπιφύλακτης αλήθειας, της βεβαιότητας και της αντικειμενικότητας.

Εξίσου αμφισβητείται και ο ανθρωπισμός. Αν και διακηρύττει την κατάργηση του υποκειμένου, στην πραγματικότητα ο δομισμός προσπαθεί να εντοπίσει αμεταβλητότητες, καθολικά στοιχεία και διαπολιτισμικές σταθερές οι οποίες δεν είναι ούτε ιστορικές ούτε ενδεχομενικές. Αυτό όμως καταδεικνύει την αποδοχή της ουσιοκρατίας, κάτι που εξάλλου διαφαιίνεται και από την πίστη στην ύπαρξη μιας «ανθρώπινης φύσης».

Ο μεταδομισμός εκφράζει τη ριζική αντίθεση με τον δομιστικό α-ιστορισμό. Ο Φουκώ παίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή την κριτική, καθώς θεωρεί απαράδεκτο τον εξοβελισμό της ιστορίας. Ο μεταδομισμός λοιπόν επανεντάσσει την ιστορία, αποδίδοντάς της όμως έναν διαφορετικό χαρακτήρα από εκείνον της νεωτερικότητας. Όσο κι αν αναγνωρίζει τη σημασία του σχηματισμού των δομών και τους αποδίδει κάποια δυναμική, αρνείται εντούτοις κάθε ιστορική συνέχεια που ακολουθεί μια καθορισμένη κατεύθυνση, κάθε πορεία προς ολοένα και καλύτερους στόχους. Μπορούμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι σε κάποιο βαθμό ο μεταδομισμός είναι ένας ιστορικοποιημένος δομισμός ο οποίος υποστηρίζει μια μη τελεολογική, μη εξελικτική και ασυνεχή αντίληψη της ιστορίας.

Ο εξοβελισμός του υποκειμένου που υποστηρίζει ο δομισμός τίθεται επίσης υπό αμφισβήτηση. Το υποκείμενο επανεισάγεται με τη σειρά του:

έμμεσα από πρακτικές μη επαγωγικές, δηλαδή εξωτερικές στο κείμενο και άμεσα χάρη στη σημασία που αποδίδεται εφεξής στην «εκφώνηση», εξού και η αναγκαιότητα να λάβουμε υπόψη μας αυτόν που μιλάει. Το υποκείμενο επανεντάσσεται λοιπόν στις δομές, αλλά με νέους τρόπους που διαφέρουν απ' αυτούς της νεωτερικότητας. Έτσι, αν και δεν είναι συγκροτητικό αλλά συγκροτούμενο, παίζει παρόλα αυτά έναν ενεργό ρόλο.

Συμπερασματικά, καθώς ο μεταδομισμός επανεντάσσει αρκετά στοιχεία που είχαν απορριφθεί από τον δομισμό, τα δύο ρεύματα διατηρούν λίγες κοινές αντιλήψεις. Ανάμεσά τους η κριτική της φαινομενολογίας και η κατηγορηματική απόρριψη του «συνειδητού υποκειμένου».

Η ουσιοκρατία

Η ριζική απόρριψη των ουσιοκρατικών θέσεων, που χαρακτηρίζουν ένα μεγάλο κομμάτι της φιλοσοφίας από την αρχαιότητα έως τη νεωτερικότητα, αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά του μεταδομισμού. Εφόσον η ύπαρξη κάθε όντος, όπως και του ανθρώπινου, είναι πάντα συγκεκριμένη και τοποθετημένη στον χώρο και τον χρόνο, εντοπισμένη σε έναν συγκεκριμένο «κόσμο», φαίνεται αναπόφευκτο ότι τα μεταβαλλόμενα χαρακτηριστικά αυτού του κόσμου καθορίζουν και τροποποιούν τις ιδιαίτερες εκδηλώσεις που υιοθετεί το *ον*. Όμως το ουσιοκρατικό αξίωμα υποστηρίζει ότι, παρά του ιστορικούς κοινωνικούς ή άλλους καθορισμούς στους οποίους υπόκειται, το *ον* παραμένει σε κάθε περίπτωση θεμελιωδώς το ίδιο, διεπόμενο από μια ουσία που το συγκροτεί. Έτσι, πίσω από τις ενδεχομενικές τροπικότητες με τις οποίες εκδηλώνεται το *ον*, υπάρχει ένα ουσιώδες υπόστρωμα, σταθερό και αναλλοίωτο. Για παράδειγμα, πίσω από τις μεταβαλλόμενες μορφές που παίρνει η καταστολή, υποτίθεται ότι υπάρχει η επιθυμία μας που μας συγκροτεί. Πίσω από τις κυμαινόμενες αυξομειώσεις της αλήθειας και τις ελικοειδείς διαδρομές της λογικής, υποτίθεται ότι βρίσκεται η αλήθεια στην αναλλοίωτη μορφή της και ο ορθολογισμός στην ολοκλήρωσή του. Τέλος, πίσω από τη μεγάλη πολιτιστική, κοινωνική και ιστορική διαφορετικότητα υποτίθεται ότι θα βρούμε την αμετάβλητη «ανθρώπινη φύση» κλπ. Πράγματι, η ουσιοκρατία παραπέμπει στο παιχνίδι του Πλάτωνα, το οποίο συνίσταται στο να αποστρέψουμε το βλέμμα μας από τις απατηλές σκιές που μας περιτριγυρίζουν για να μπορέσουμε να συλλάβουμε την ουσία των πραγμάτων, την αιώνια και αμετάβλητη αλήθεια του όντος, πέρα από τις περιστασιακές παραμορφώσεις που οφείλονται στην συγκεκριμένη ύπαρξη.

Η ουσιοκρατία επιθυμεί επίσης την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σύγκλι-

ση της ύπαρξης με την ουσία που τη διέπει. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την προοπτική, αυτό που πραγματικά είμαστε είναι ήδη εγγεγραμμένο εντός της ουσίας μας, ανεξάρτητα απ' αυτό που φαίνεται ότι είμαστε ή απ' αυτό που οι φαυλότητες της ύπαρξής μας μάς έχουν οδηγήσει να είμαστε. Πρέπει λοιπόν να ξαναβρούμε αυτή την ουσία πίσω απ' ό,τι την κρύβει για να την οικειοποιηθούμε όσο το δυνατόν περισσότερο και να μπορέσουμε να φθάσουμε στην ολοκλήρωση. Πρέπει να διαρραγεί η απόσταση που μας χωρίζει από το αληθινό «εγώ» –ή από την «αυθεντική» αλήθεια ή από την πρωταρχική «φύση» του ανθρώπινου όντος– διότι αυτό το χάσμα είναι που γεννά τη δυστυχία μας, την αλλοτρίωση μας, τη δυσκολία μας να ολοκληρωθούμε και να προσεγγίσουμε την πλήρη αλήθεια. Εν συντομία, για να βρούμε μια ευτυχία που γεννιέται από τη συνάντηση ανάμεσα σε αυτό που είμαστε αληθινά και σε αυτό που φαίνεται ότι είμαστε πρέπει να προσπαθήσουμε να είμαστε πιστοί στην ουσία μας.

Θεωρώντας ότι η ύπαρξη δεν είναι παρά η συγκυριακή εκδήλωση της ουσίας από την οποία πηγάζει, η ουσιοκρατία αρνείται κατηγορηματικά τη δυνατότητα της δημιουργίας και ενταφιάζει τη δυνατότητα της ελευθερίας. Πράγματι, όπως δηλώνει ο Κορνήλιος Καστοριάδης, η δημιουργία, με την πλήρη έννοια του όρου, σημαίνει την παραγωγή κάποιου πράγματος το οποίο δεν εμπεριέχεται εξ ολοκλήρου σε αυτό που ήδη υπάρχει. Αν όμως αυτό που ήδη υπάρχει είναι απλώς η μεταβαλλόμενη έκφραση μιας αμετάβλητης ουσίας, τότε τίποτα από αυτά που μπορούμε να φτιάξουμε δεν θα είναι κάτι άλλο παρά η διαφορετική έκφραση αυτής της αμετάβλητης ουσίας. Αν τα πράγματα έχουν μια ουσία, οι πρακτικές μας δεν μπορούν να δημιουργήσουν τίποτα που να μην περιέχεται ήδη σε αυτές. Αυτή η αντίληψη περιορίζει επομένως την ελευθερία μας, η οποία αρκείται πλέον στον μετασχηματισμό και όχι στην προώθηση μιας ριζικής καινοτομίας.

Επιθυμώντας να αντικρούσει το ουσιοκρατικό αξίωμα, ο μεταδομισμός στοχεύει στην ακύρωση των επιπτώσεών του, ακολουθώντας τη γραμμή που χάραξε ο Φουκώ. Καταδεικνύει λοιπόν ότι η ουσιοκρατία δεν είναι μόνο ένα διανοητικό λάθος αλλά και μια επικίνδυνη απάτη για την άσκηση της ελευθερίας μας. Έτσι δεν υπάρχει ένα «αληθινό ον» πίσω από το «υπάρχον ον», πίσω δηλαδή από αυτό που υπάρχει και παράγεται από ένα σύνολο ενδεχομενικών περιστάσεων. Η πλατωνική διάκριση ανάμεσα στην ουσία και την περιστασιακή εκδήλωσή της δεν είναι έγκυρη. Η ουσία, διαχεόμενη εντός της ύπαρξης, δεν υπάρχει ως κάτι διαφορετικό απ' αυτήν. Ή πιο απλά, δεν υπάρχει καθόλου. Είναι λοιπόν μάταιο να την αναζητούμε. Η ουσία είναι μια ψευδής έννοια, άχρηστη και απατηλή, και μάλιστα επικίνδυνη για την άσκηση της ελευθερίας μας. Δεν κατέχουμε τίποτα άλλο από την ύπαρξη, η οποία έχει έναν χαρακτήρα αμετάκλητα ενδεχομενικό.

Το υποκειμενικό

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του μεταδομισμού είναι η επανεξέταση του ζητήματος του υποκειμένου. Ο μεταδομισμός δεν αρκείται στο να επανεισάγει το υποκείμενο εκεί απ' όπου ο δομισμός το είχε απομακρύνει, αλλά επιπλέον γκρεμίζει την ουσιοκρατική νοηματοδότησή του που μας κληροδότησε η νεωτερικότητα.

Ο φιλόσοφος Ρίτσαρντ Ρόρτι (Richard Rorty) αμφισβητεί την ιδέα σύμφωνα με την οποία τα άτομα διαθέτουν στα βάθη της ύπαρξής τους ένα αληθινό «εγώ», που παραπέμπει σε μια βασική και αναλλοίωτη ανθρωπινή φύση, αλλά καταστέλλεται και αποκρύπτεται από τους θεσμούς και τις ιστορικές πρακτικές. Δεν υπάρχει δηλαδή κάποια «εγγενής ανθρωπινή φύση» την οποία μπορούμε να αναζητήσουμε, να απελευθερώσουμε και να εξελίξουμε, ώστε να συναντήσουμε επιτέλους τον εαυτό μας, όπως είναι στην πραγματικότητα.

Συνεπώς κανένα πρόταγμα που αφορά το ανθρώπινο ον δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί εξαιτίας της υποτιθέμενης εγγύτητάς του με την αληθινή ανθρωπινή φύση ή της συμβατότητάς του με αυτά που θα επέτρεπαν την ολοκλήρωσή του.

Μπορούμε να αναπτύσσουμε σχέδια μετασχηματισμού της κοινωνίας, μπορούμε να επιθυμούμε έναν άλλο τρόπο ύπαρξης, όμως δεν πρέπει να βασίζουμε αυτά τα σχέδια σε επιχειρήματα που επικαλούνται την υποτιθέμενη ουσία μας. Για παράδειγμα, είναι θεμιτό να επιθυμούμε περισσότερη ελευθερία, όχι όμως επειδή υποθέτουμε ότι η ελευθερία αποτελεί μια απαίτηση εγγεγραμμένη στην φύση μας. Μπορεί να επιθυμούμε να δομούμε την προσωπικότητά μας με ένα συγκεκριμένο τρόπο, όμως καμία από αυτές τις μορφές δεν θα είναι πιο κοντά στην αληθινή μας φύση, πολύ απλά γιατί αυτή δεν υπάρχει.

Ευτυχώς, και σε αντίθεση με το ουσιοκρατικό αξίωμα, είμαστε ικανοί να διαφοροποιηθούμε απ' αυτό που οι περιστάσεις έχουν ετοιμάσει για εμάς, επειδή έχουμε τη δυνατότητα να αυτοδημιουργηθούμε εμείς οι ίδιοι με διαφορετικό τρόπο.

Συνεχίζοντας την απόπειρα απουποκειμενικοποίησης του υποκειμένου που είχε ξεκινήσει ο Νίτσε, και αντιστρέφοντας ριζικά τα θεμελιώδη αξιώματα της φαινομενολογίας, ο Φουκώ ενταφιάζει οριστικά τη θεώρηση του υποκειμένου ως μια διιστορικής οντότητας που αποτελεί το πεδίο εκδήλωσης της εμπειρίας. Αντιθέτως, είναι η εμπειρία που συγκροτεί το υποκείμενο. Πιο συγκεκριμένα, είναι η εμπειρία αυτή που συγκροτεί την πολλαπλότητα των υποκειμένων που συγκατοικούν εντός του ίδιου ατόμου. Αποδεικνύεται επομένως ότι το υποκείμενο, όχι μόνο δεν είναι μια

οντότητα καθολική, διιστορική και θεμελιακή, αλλά αντιθέτως ένα προϊόν ιστορικά μεταβαλλόμενο, όπως ακριβώς και η εμπειρία.

Με άλλα λόγια, το υποκείμενο είναι πάντα το αποτέλεσμα ορισμένων ιστορικά τοποθετημένων πρακτικών υποκειμενοποίησης, τις οποίες πρέπει να αναλύσουμε προκειμένου να κατανοήσουμε πώς φθάσαμε να είμαστε αυτό που είμαστε. Με βάση αυτή την ανάλυση μπορούμε να ξεκινήσουμε τη δράση ώστε να σταματήσουμε να είμαστε αυτό που είμαστε, να σκεφτόμαστε διαφορετικά, να επιθυμούμε με διαφορετικό τρόπο, να εγκαθιδρύσουμε άλλες αξίες. Δεν είναι πουθενά γραμμένο ότι τα πράγματα πρέπει υποχρεωτικά να είναι όπως είναι σήμερα, ακόμη κι αν δυσκολευόμαστε να φανταστούμε ότι μπορούν να είναι αλλιώς, ούτε ότι εμείς πρέπει υποχρεωτικά να είμαστε αυτό που είμαστε σήμερα, ακόμη κι αν δεν είναι εύκολο να ανιχνεύσουμε εναλλακτικές δυνατότητες.

Η εξουσία

Ο μεταδομισμός χαρακτηρίζεται επίσης, κυρίως στην φουκωική του εκδοχή, από την οξυδερκή επανεξέταση του ζητήματος της εξουσίας. Σύμφωνα με τον Φουκώ, η εξουσία δεν ενσαρκώνεται μόνο με τη μορφή της πολιτικής εξουσίας, του Κράτους, του νόμου, αυτού που καταστέλλει την ελευθερία μας, που απαγορεύει ή τιμωρεί τις παραβάσεις. Η εξουσία εκδηλώνεται βέβαια με αυτές τις μορφές, όμως υιοθετεί και άλλες τροπικότητες. Το λάθος που συχνά κάνουμε είναι ότι θεωρούμε το μέρος ως το σύνολο και άρα εξετάζουμε την εξουσία από μία μόνο σκοπιά. Ο Φουκώ κάνει το αντίθετο. Βάζοντας στην άκρη την πιο ορατή όψη της εξουσίας στρέφει το βλέμμα του προς άλλες, ποικίλες και πολλαπλές, μορφές με τις οποίες ασκείται, και οι οποίες έως σήμερα ήταν αθέατες και μπόρεσαν να αναπτυχθούν ανενόχλητες.

Σύμφωνα με τον Φουκώ η εξουσία δεν είναι κάτι που μπορούμε να κατέχουμε, κάτι που εδράζεται σε ένα συγκεκριμένο τόπο ή ένα χαρακτηριστικό κάποιων οντοτήτων, αλλά μια σχέση. Αντίθετα με την παραδοσιακή εικόνα της, δεν είναι κατιούσα αλλά ανιούσα. Δεν ακτινοβολεί από τα ψηλά, εισχωρώντας παντού για να ελέγξει τα πάντα, αλλά εμπεριέχεται σε όλους τους κοινωνικούς τομείς. Η εξουσία είναι εγγενής στο κοινωνικό. Μέσα από ένα περίπλοκο παιχνίδι που παράγει συνολικά αποτελέσματα, οι διάφορες μορφές εξουσίας που προέρχονται από το κοινωνικό αλληλοενδυναμώνονται για να συγκλίνουν σε μεγάλες τάσεις που πυροδοτούν ανιούσες κινήσεις και συμβάλλουν στη μορφοποίηση του Κράτους και των κέντρων εξουσίας.

Συνεπώς, η μορφή του Κράτους δεν είναι ανεξάρτητη από τις σχέσεις εξουσίας που γεννιούνται και χτίζονται εντός του κοινωνικού ιστού. Αντιθέτως, η εξουσία που βρίσκεται στα ψηλά –το Κράτος, τα κέντρα εξουσίας– πηγάζει εν μέρει απ’ αυτό που έρχεται από τα χαμηλά. Εντούτοις, η εξουσία που ασκεί το Κράτος αλληλοεπιδρά με αυτό που την παράγει, απαλείφοντας, επιλέγοντας ή ενδυναμώνοντας ορισμένες εκφάνσεις της που έχουν αναπτυχθεί στα χαμηλά. Βέβαια το να θεωρούμε την εξουσία ως ανιούσα δεν μας οδηγεί καθόλου στο να υποτιμούμε αυτήν που ασκεί το Κράτος.

Ο μεταδομισμός επισημαίνει επίσης ότι, όπως ο νόμος έτσι και ο κανόνας (η νόρμα) αποτελούν τροπικότητες της εξουσίας. Στην πραγματικότητα η εξουσία είναι θεμελιωδώς κανονιστική. Ενώ ο νόμος επιτάσσει, η νόρμα απλώς δηλώνει. Εκφράζει απλώς μια αποδεκτή γνώση, η οποία δεν μας λέει τι πρέπει να κάνουμε αλλά τι είναι φυσιολογικό να κάνουμε. Δεν μας υποχρεώνει να συνταχθούμε μαζί της, όμως μας επισημαίνει πώς είναι η πλειονότητα των ομοίων μας, δηλαδή η νόρμα. Εάν διαπιστώσουμε στους εαυτούς μας μια απόκλιση σε σχέση με αυτή τη νόρμα, τότε υποτίθεται ότι πρέπει να την προσεγγίσουμε. Η μετάδοση αυτού του είδους γνώσης έχει μια εξουσία ευθέως κανονιστική. Συνεπώς, η λειτουργία της διαδικασίας κακοτικοποίησης είναι πολύ διαφορετική απ’ αυτήν που επαφίεται στην εφαρμογή του νόμου, καθώς η δεύτερη χρειάζεται έναν μηχανισμό επιβολής ποινών ενώ η νόρμα άπτεται ενός μηχανισμού παρότρυνσης που στοχεύει σε έναν μεγαλύτερο κονφορμισμό.

Εν κατακλείδι, οι μεταδομιστές αποδεικνύουν ότι η εξουσία δεν είναι μια εντελώς αρνητική αρχή, η οποία περιορίζει και εξαναγκάζει. Αφού είναι θεμελιωδώς παραγωγική, είναι αυτή που συγκροτεί την επιθυμία, την ελευθερία, το υποκείμενο. Δεν υπάρχει λοιπόν καμιά εξωτερικότητα σε σχέση με την εξουσία, εφόσον είναι ήδη παρούσα σε όλα αυτά τα στοιχεία.

Εάν λοιπόν η εξουσία είναι μια σχέση, ή καλύτερα ένας συσχετισμός δυνάμεων, τότε αναγκαστικά εκεί όπου υπάρχει εξουσία, υπάρχει και αντίσταση. Η εξουσία δεν μπορεί να προχωρήσει μόνη της, χωρίς κάποια αντίσταση, διότι εμπεριέχεται στον συσχετισμό δυνάμεων που αντιπαραθέτει διαφορετικές οντότητες. Ας μη βιαστούμε όμως να χαρούμε... Αυτή η αντίσταση δεν είναι ξένη ως προς την εξουσία, δεν της είναι εξωτερική. Την ώρα που της αντιτίθεται, αποτελεί μια από τις συνιστώσες της και μοιράζεται αρκετές ομοιότητες μ’ αυτήν. Εντούτοις, όσο κι αν ξέρει ότι δεν αντιπροσωπεύουν μια ριζική εναλλακτικότητα, ο Φουκώ επιμένει ότι πρέπει να αναπτυχθούν γραμμές αντίστασης σε όλα τα μέτωπα που επεμβαίνει η εξουσία. Εξαιτίας των ομοιοτήτων ανάμεσα στην εξουσία και την αντιστα-

ση, κανένας λόγος και καμία πρακτική δεν είναι εγγενώς απελευθερωτικοί ή χειραφετητικοί, ακόμη κι αν ενίοτε αποτελούν μια αληθινή αντίθεση. Πρέπει επομένως να δυσπιστούμε απέναντι σε κάθε λόγο που φιλοδοξεί να μας απελευθερώσει, ακριβώς επειδή εκεί βρίσκεται ο κίνδυνος.

Θα κλείσουμε αυτές τις σκέψεις πάνω στην αντίληψη για την εξουσία που υιοθετούν ο μεταδομισμός και ο μετα-αναρχισμός κάνοντας μια αναφορά στην τελευταία συνέντευξη που έδωσε ο Φουκώ, λίγες μέρες πριν τον θάνατό του.

«Πρέπει επίσης να παρατηρήσουμε ότι δεν μπορεί να υπάρχουν σχέσεις εξουσίας παρά μόνο εάν τα υποκείμενα είναι ελεύθερα... για να ασκηθεί μια σχέση εξουσίας πρέπει να υπάρχει και από τις δυο πλευρές μια κάποια μορφή ελευθερίας... Αυτό σημαίνει ότι εντός των σχέσεων εξουσίας υπάρχει αναγκαστικά η δυνατότητα αντίστασης, διότι εάν δεν υπήρχε δυνατότητα αντίστασης – αντίστασης βίαιης, φυγής, απάτης, στρατηγικής ανατροπής– τότε δεν θα υπήρχε καθόλου σχέση εξουσίας. Ενώ λοιπόν αυτό αποτελεί τη γενική μορφή, προσωπικά αρνούμαι να απαντήσω στην ερώτηση που θα μου θέτουν συχνά «Αλλά εάν η εξουσία είναι παντού, τότε δεν υπάρχει ελευθερία»... Εάν υπάρχουν σχέσεις εξουσίας σε όλο το κοινωνικό πεδίο, αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχει παντού ελευθερία.»

σχετικισμός εναντίον απολυτότητας ηθική και αλήθεια

Ο σχετικισμός αξίζει της προσοχής μας για διάφορους λόγους. Καταρχήν, αντιπαρτιθέμενος με ριζικό τρόπο με ορισμένες αμφιλεγόμενες θέσεις της ιδεολογίας του διαφωτισμού, παρουσιάζει ξεκάθαρες συγγένειες με τον μεταδομισμό, τον μεταμοντερνισμό και άρα με τον μετα-αναρχισμό. Επίσης, δεδομένου ότι υπονομεύει θεμελιωδώς την ίδια την αρχή της εξουσίας και αμφισβητεί ριζικά όλα τα επιχειρήματα περί απόλυτης ισχύος, είναι περισσότερο ικανός από οποιοδήποτε άλλο φιλοσοφικό ρεύμα να ρίξει νερό στον μύλο του αναρχισμού. Πόσο μάλλον που μπορεί να του παρέχει εργαλεία για να εντοπίσει και να εξουδετερώσει ενδεχόμενα ίχνη αυταρχικών παρεμβάσεων της νεωτερικότητας.

Πέρα απ' αυτούς τους λόγους, το γεγονός ότι προκαλεί μια ασυνήθιστη εχθρότητα και έναν λυσσωδη εξοστρακισμό δεν μπορεί παρά να μας ωθήσει στο να του αφιερώσουμε ιδιαίτερη προσοχή. Είναι αλήθεια ότι οι επιθέσεις και τα βίαια αναθέματα εναντίον του σχετικισμού αφθονούν σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας. Μπορούμε να αναφέρουμε τον Πλάτωνα που γελοιοποιεί τον Πρωταγόρα και να φτάσουμε μέχρι τον Πάπα Ιωάννη-Παύλο II που δηλώνει ότι η σχετικιστική κριτική της αλήθειας είναι ένας από τους χειρότερους κινδύνους που απειλούν την ανθρωπότητα. Μια προειδοποίηση που θα επαναλάβει με σφοδρότητα ο καρδινάλιος Ρητζιγκκερ δύο μέρες πριν γίνει Πάπας. Ακούμε όντως συχνά συντηρητικές φωνές να προ-

ειδοποιούν για τις καταστροφικές συνέπειες που υποτίθεται ότι επιφέρει ο σχετικισμός πάνω στις ηθικές αξίες του πολιτισμού μας.

Εξίσου όμως συχνά ακούμε και προοδευτικές φωνές να δηλώνουν ότι είναι επικίνδυνος εφόσον επιθυμούμε μια κοινή ζωή, ειρηνική και πολιτισμένη, και αυτό γιατί εντέλει θα κατέφευγε στη χρήση της βίας για να λύσει τις διαφωνίες μας.

Οι φόβοι που γεννά ο σχετικισμός θυμίζουν αυτούς που γεννούσε πριν λίγες δεκαετίες στους καθωσπρέπει ανθρώπους ο θάνατος του Θεού. Αφθονούσαν τότε οι αφορισμοί του είδους «Εάν ο Θεός είναι νεκρός, τότε όλα επιτρέπονται, ο νόμος της ζούγκλας θα υπερισχύσει και ο άνθρωπος θα γίνει ένας λύκος για τον συνάνθρωπό του». Ξέρουμε όμως καλά ότι η ιδέα του Θεού έκρυβε την κυριαρχία του νόμου της ζούγκλας και ότι η εγκατάλειψή της δεν οδήγησε σε κανένα ηθικό βάραθρο. Έτσι ακριβώς και ο θάνατος της αλήθειας και ο αποχαιρετισμός στα καθολικά αξιώματα δεν οδηγούν σε ηθικές καταστροφές. Αντιθέτως ήταν ο σεβασμός του θείου και η επίκληση των μεγάλων αρχών που εμπόδιζαν την ίδια τη δυνατότητα της ηθικής.

Αυτή η εχθρότητα είναι κατανοητή όταν προέρχεται από θρησκευτικούς κύκλους. Για προφανείς λόγους η πίστη ενός θεϊστή συμβαδίζει με το απόλυτο. Βέβαια η πίστη μπορεί να βρεθεί σε στιγμές αμφιβολίας ή και να κλονιστεί, όμως δεν ολοκληρώνεται παρά μόνο εντός της απόλυτης βεβαιότητας. Αν έχουμε πίστη, ο Θεός υπάρχει αληθινά, για όλους και για πάντα, ακόμη και γι' αυτούς που αρνούνται την ύπαρξή του. Εφόσον λοιπόν αμφισβητεί εκ προοιμίου όλες τις καθολικές αρχές, ο σχετικιστής είναι λογικότερα άθεος. Περιέργως, η ίδια εχθρότητα εκδηλώνεται και σε όσους υποστηρίζουν ότι η επιστημονική λογική υπερβαίνει τις κοινωνικο-ιστορικές αλλαγές και τοποθετείται εντός του απολύτου. Αμφισβητώντας την καθολικότητα της επιστημονικής λογικής, ο σχετικιστής δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί ως ένας επικίνδυνος «σκοταδιστής». Απέναντι σε μια τόσο γενικευμένη και έντονη εχθρότητα, ο σχετικισμός γνωρίζει τις περισσότερες φορές την απόρριψη και την καταδίκη, χωρίς να ενδιαφέρεται κανείς για την εγκυρότητα των επιχειρημάτων του. Σαν να είχαν όλα κριθεί δια παντός από την εποχή του Πλάτωνα. Από τότε κάθε στοιχειωδώς έξυπνο ον οφείλει να αποστασιοποιηθεί από τον σχετικισμό.

Ο ίδιος ο Πλάτων είχε αποφανθεί με τρόπο αμετάκλητο. Έλεγε ότι δεν χρειάζεται να επιχειρηματολογούμε εναντίον ενός σχετικιστή γιατί ο λόγος του αυτούπονομεύεται μέσα από μια ασυνήθιστη άσκηση αυτοαναίρεσης. Δεν υπάρχει τίποτα πιο γελοίο από έναν σχετικιστή που αυτοαναίρεται. Πρόκειται για απλή λογική. Εάν, όπως ισχυρίζεται ο σχετικιστής, δεν

υπάρχει η αλήθεια και αν αποδεχτούμε αυτή τη ρήση ως αληθινή, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι τυχόν εφαρμογή της στο ίδιο της το νόημα σημαίνει ότι δεν μπορεί να είναι αλήθεια ότι «η αλήθεια δεν υπάρχει». Με άλλα λόγια, εάν δεν είναι αληθές ότι «η αλήθεια δεν υπάρχει», τότε είναι αληθές ότι «η αλήθεια υπάρχει». Συνεπώς, ο σχετικισμός είναι μια απάτη. Το επιχείρημά της αυτοαναίρεσης επιφέρει ένα θανάσιμο χτύπημα το οποίο βάζει τέλος σε κάθε συζήτηση.

Όμως η ίδια η δύναμη αυτού του επιχειρήματος, το οποίο με την πρώτη ματιά φαίνεται τόσο αδιάσειστο, θα έπρεπε να μας γεννήσει υποψίες. Εάν τα πράγματα είναι όπως πιστεύει ο Πλάτωνας, εάν ο σχετικισμός είναι μια θέση τόσο παράλογη, γελοία, ανεμμάτιστη και άρα μη υπερασπίσιμη, τότε θα περίμενε κανείς να έχει κλείσει ήδη το ζήτημα. Πώς γίνεται λοιπόν ο σχετικισμός να έχει επιζήσει εδώ και αιώνες, να έχει φθάσει έως τις μέρες μας και να γνωρίζει μάλιστα σήμερα μια θεαματική επιτυχία;

Είναι πράγματι εύκολο να αποδειχτεί ότι η υποτιθέμενη αυτοαναίρεση του σχετικισμού εξαφανίζεται μόλις σταματήσουμε να παίζουμε το παιχνίδι των απολυτοκρατών, οι οποίοι, για να ξεκινήσουν κάθε συζήτηση περί αλήθειας, θέλουν να διεξάγεται σύμφωνα με τους δικούς τους κανόνες που βασίζονται στην «απόλυτη» αντίληψη περί αλήθειας. Αυτό είναι ένα παιχνίδι που συνίσταται στη χρησιμοποίηση του θέματος υπό συζήτηση, δηλαδή της αλήθειας, ως επιχείρημα για να αποφανθούμε για το ίδιο το θέμα.

Είναι προφανές ότι αν ζητήσουμε από έναν σχετικιστή να αποφανθεί για την αλήθεια των ισχυρισμών του τότε θα πέσει σε αντιφάσεις, ακριβώς επειδή αυτό που αμφισβητεί είναι το ίδιο το κριτήριο της αλήθειας. Δεν γίνεται να ρωτάμε κάποιον που απορρίπτει την έννοια της αλήθειας εάν αυτό που λέει είναι αληθές ή όχι. Πρέπει μάλλον να τον ρωτήσουμε για ποιους λόγους πιστεύει ότι η δική του άποψη είναι καλύτερη από τις άλλες ή ποια επιχειρήματα την καθιστούν πιο αποδεκτή από τις άλλες. Ο σχετικιστής αυτοαναιρείται μόνο όταν επικαλείται για τον εαυτό του, ότι αρνείται στους άλλους, δηλαδή την αλήθεια της δικής του άποψης. Τότε όμως δεν γίνεται μόνο αντιφατικός αλλά και αντισχετικιστής.

Η στρατηγική των οπαδών της απολυτότητας είναι να περικλείουν τον σχετικισμό μέσα σε μια δίνη αντιφάσεων και να τον παρουσιάζουν να υποστηρίζει ότι «όλες οι απόψεις έχουν την ίδια αξία και καμία δεν είναι καλύτερη ή ορθότερη από την άλλη». Με αυτό το σκεπτικό τον υποχρεώνουν να βρεθεί στην παράλογη θέση να εκθέτει την άποψή του αποδεχόμενος ταυτόχρονα ότι δεν υπάρχει κανείς λόγος να προτιμηθεί από κάποια άλλη και κανένα κίνητρο ώστε κάποιος να την υιοθετήσει. Φυσικά, ένας σχετικιστής δεν είναι καθόλου υποχρεωμένος να αποδεχθεί τη θέση ότι δεν

υπάρχουν απόψεις προτιμότερες από άλλες.

Επειδή πιστεύω ότι κάθε κατηγορούμενος δικαιούται τουλάχιστον μια δίκη, και επειδή είμαι πεπεισμένος ότι αυτό το ρεύμα σκέψης παρέχει όπλα για να αναπτυχθούν ελευθεριακές πρακτικές, θα συνηγορήσω υπέρ του και θα προσπαθήσω να διαλύσω κάποιες παρεξηγήσεις γύρω από αυτόν.

Το ζήτημα της ηθικής

Λέγεται συχνά ότι ο σχετικισμός είναι η χειρότερη δυνατή επιλογή στον τομέα της ηθικής. Ανάμεσα σε άλλα, τον κατηγορούν ότι διαλύει τις ηθικές αξίες, ισχυριζόμενος ότι όλες είναι ισοδύναμες, ότι προωθεί την αδιαφορία, υποστηρίζοντας ότι τίποτα δεν δικαιώνει τη στράτευση και ότι ανοίγει την πόρτα στον νόμο της ζούγκλας, αποδεχόμενος τη χρήση της δύναμης ως ύστατο μέσο επίλυσης των διαφορών. Επειδή πρόκειται για τρεις πολύ βαριές κατηγορίες, είναι απαραίτητο να εξετασθεί σε βάθος η θεμελίωσή τους.

Καταρχήν, ο σχετικιστής δεν ισχυρίζεται ότι όλες οι αξίες είναι ισοδύναμες και ότι καμιά επιλογή δεν είναι καλύτερη ή χειρότερη από τις άλλες. Αν υποστηρίζει την αυστηρή αντιστοιχία ανάμεσα σε όλες τις ηθικές αξίες, αυτό συμβαίνει επειδή θεωρεί ότι δεν υπάρχουν κοινά θεμέλια. Συνεπώς, τίποτα δεν τον υποχρεώνει να πει ότι δεν υπάρχουν αξίες ανώτερες από άλλες. Ο ισχυρισμός ότι δεν υπάρχουν αξίες αντικειμενικά καλύτερες από άλλες, ακριβώς επειδή τα θεμέλιά τους δεν είναι κοινά, δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στις αξίες. Ο σχετικιστής δικαιούται λοιπόν να δηλώνει, χωρίς να πέφτει σε αντιφάσεις, ότι οι δικές του επιλογές, αν και ισότιμες με τις άλλες, είναι παρ' όλα αυτά ανώτερες και ότι είναι διατεθειμένος να τις υπερασπιστεί. Ας πάρουμε για παράδειγμα την αντιπαράθεση με έναν οπαδό του ναζισμού. Σε αντίθεση με τους οπαδούς της απολυτότητας, ο σχετικιστής δεν θα επικαλεστεί ποτέ ότι οι αξίες που προσβύει ο ναζιστής είναι αντικειμενικά απαράδεκτες ή ότι οι πρακτικές του παραβιάζουν τις θεμελιώδεις κοινωνικές νόρμες. Θα του αντιτάξει τις δικές του αξίες, τις οποίες θεωρεί καλύτερες, και θα αναπτύξει τους λόγους που τον οδηγούν στο να τις υπερασπιστεί, χωρίς να τους αποδώσει καμία προνομιακή θέση.

Σχετικά με τη δεύτερη κατηγορία, είναι λάθος να πιστεύουμε ότι ο σχετικισμός οδηγεί στην αδιαφορία απέναντι στη στράτευση και ότι επομένως, σύμφωνα με τη δική του θεώρηση, έχει την ίδια σημασία το να κατεβαίνεις στον δρόμο για να υπερασπιστείς τις ιδέες σου με το να στέκεσαι μπροστά από το παράθυρό σου και να βλέπεις την πορεία να περνά. Αλήθεια

γιατί νομιμοποιούμε να υπερασπιζόμαστε τις ιδέες μας μόνο εάν είναι απόλυτες και καθολικές; Το να δηλώνουμε ότι εξαρτώνται μόνο από τις πρακτικές και τις αποφάσεις μας σημαίνει ότι η πιθανή εγκυρότητά τους επαφίεται αποκλειστικά στη δραστηριότητα που ξεδιπλώνουμε για να τις υπερασπισθούμε. Όταν απουσιάζει κάθε υπέρτατο αξίωμα που εγκαθιδρύει μια ιεραρχία αξιών, τότε εκείνος που κάνει μια κανονιστική επιλογή δεν μπορεί παρά να την υπερασπισθεί με όσο το δυνατό περισσότερο σθένος. Και αυτό γιατί γνωρίζει ότι η επιλογή του δεν στηρίζεται πουθενά αλλού παρά στην ικανότητά του να την υπερασπισθεί και ότι η ευθύνη της είναι όλη δική του. Καμιά αναγκαιότητα, πέρα από τη δική του επιθυμία, δεν ωθεί τον σχετικιστή στην επιλογή της στράτευσης. Και γι' αυτό τον λόγο δεν μπορεί κανείς να του προσάψει την κατηγορία της ηθικής αδιαφορίας.

Αντιθέτως, μόνο όταν οι αξίες θεωρούνται απόλυτες και ανεξάρτητες από εμάς, η υπεράσπισή τους γίνεται δευτερεύουσα. Επειδή αποτελούν μέρος μιας απόλυτης και αναλλοίωτης τάξης, η υιοθέτησή τους εκφράζει την υποταγή στις προσταγές που έχει χαράξει ο ορθός δρόμος του καλού και του αληθινού. Αποδεχόμενοι όμως την ύπαρξη μιας τάξης αξιών, η οποία δεν είναι δικός μας καρπός και η οποία το μόνο που ζητά από εμάς είναι να την υιοθετήσουμε, εγκαταλείπουμε κάθε κριτική σκέψη και αρνούμαστε κάθε πρόθεση να ασκήσουμε την ελευθερία μας.

Η παραίτηση και η αδιαφορία γεννιούνται όταν, αποδεχόμενοι τον υπέρτατο χαρακτήρα των αξιών, πιστεύουμε, όπως οι απολυτοκράτες, ότι η αλήθεια και οι αξίες υπάρχουν ανεξάρτητα από αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα και ότι θα επιβιώσουν ανεξάρτητα από το αν τις υπερασπιζόμαστε ή όχι. Επιπλέον, αυτή η στάση ευνοεί την επανάπαυση, την πνευματική στασιμότητα και την απουσία κάθε αμφισβήτησης. Υπακούοντας σε έναν ηθικό νόμο, δεν χρειάζεται να κατανοούμε τις πράξεις μας, εφόσον υπαγορεύονται από ανώτερες δυνάμεις, ανεξάρτητες από τη θέλησή μας.

Έτσι, δεν υπάρχει κάποια ηθική προσταγή που μας υποχρεώνει να αγωνιστούμε εναντίον των προνομίων και των αδικιών. Αυτή η στράτευση προκύπτει από μια απόφαση που παίρνουμε, ανάλογα με τις περιστάσεις. Όπως οι απολυτοκράτες, έτσι και ο σχετικιστής μπορεί να πάρει αυτή την απόφαση. Για τον ίδιο όμως η νομιμότητα του αγώνα δεν συνίσταται στο ότι αυτός διεξάγεται στο όνομα κάποιων καθολικών αξιών, που ορίζουν το καλό και το αληθινό. Αυτός ο αγώνας δεν εξαρτάται παρά μόνο από τη δική του επιθυμία, και όταν επιχειρηματολογεί υπέρ του δεν επικαλείται καμία υπέρτατη υποχρέωση.

Η τρίτη μομφή που απευθύνεται στον σχετικισμό είναι ότι ευνοεί τον

νόμο της ζούγκλας. Και είναι αληθές ότι αποδέχεται τη χρήση της δύναμης για την επίλυση άλυτων έως τότε διαφορών. Όταν όλα τα επιχειρήματα έχουν εξαντληθεί δεν μένει τίποτα άλλο παρά συσχετισμός δυνάμεων. Και η αλήθεια είναι ότι σε αυτό το σημείο δεν υπάρχει καμία διαφορά ανάμεσα σε έναν σχετικιστή και σε έναν απολυτοκράτη.

Πράγματι, όσο και αν ο απολυτοκράτης πρεσβεύει ότι η δική του θέση επιτρέπει να αποφευχθεί η χρήση δύναμης, στην πραγματικότητα καταφεύγει και αυτός στη χρήση της, όταν κάθε συζήτηση έχει διακοπεί με όσους δεν συμμερίζονται τους δικούς του κανόνες παιχνιδιού και αρνούνται να λογιευθούν. Και το κάνει με τέτοιο τρόπο ώστε να στιγματίζεται το θύμα της βίας. Στο μέτρο που, σύμφωνα με τους απολυτοκράτες, τα αντικειμενικά ηθικά κριτήρια δεν εξαρτώνται από τις αποφάσεις μας, τότε όταν δεν τα συμμεριζόμαστε γινόμαστε παράλογοι ή σφάλουμε. Εάν, αφού τα έχουμε γνωρίσει, συνεχίζουμε να αρνούμαστε αυτό που έχει θεμελιωθεί «αντικειμενικά» ως «ηθικά καλό», τότε δεν είμαστε εντελώς «φυσιολογικοί» αλλά «διστραμμένοι». Αυτή η διαστροφή μάς αποκλείει από την κοινότητα των έλλογων όντων και υποχρεώνει στη χρήση της δύναμης, καθώς η λογική δεν μας αγγίζει –το παράδειγμα της Ιεράς Εξέτασης είναι κατατοπιστικό. Και αυτή η βία είναι ακόμη πιο ισχυρή, καθώς δεν περιορίζεται μόνο στο σωματικό επίπεδο. Οι απολυτοκράτες, πέρα από το να αμφισβητούν τον ορθολογισμό όσων δεν μοιράζονται το δικό τους σύστημα αξιών, θέτουν εκτός της ανθρωπίνης κοινότητας όσους τους αμφισβητούν, επικαλούμενοι την αντικειμενικότητα του συστήματός τους που εφαρμόζεται σε όλα τα έλλογα όντα.

Εν κατακλείδι, τόσο ο σχετικιστής όσο και ο απολυτοκράτης μπορούν να καταφύγουν στη δύναμη όταν όλα τα επιχειρήματα έχουν εξαντληθεί, με τη διαφορά ότι ο δεύτερος νιώθει απόλυτα νομιμοποιημένος να το κάνει, ισχυριζόμενος ότι αυτή η βία δεν οφείλεται σε εκείνον, καθώς αυτός δεν είναι παρά το πιστό όργανο της υπεράσπισης του καλού και του αληθινού.

Το ζήτημα της αλήθειας

Ας θυμίσουμε ότι ο σχετικιστής δεν λέει ότι «η αλήθεια δεν υπάρχει» ούτε ότι «είναι αληθές ότι η αλήθεια δεν υπάρχει», κάτι που θα ήταν αντιφατικό. Το μόνο που αυτός ισχυρίζεται είναι ότι η αλήθεια υπάρχει αλλά υπό όρους, δηλαδή εξαρτάται πάντα από ένα περιεχόμενο και ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Έτσι, ο σχετικιστής δεν αμφισβητεί ότι ορισμένες πεποιθήσεις μπορούν να θεωρηθούν αληθείς εντός συγκεκριμένου πλαισίου. Αυτό όμως που δεν αποδέχεται είναι ότι η αλήθεια αυτών των πεποιθήσεων εί-

να μια ιδιότητα που, για λόγους αρχής, υπερβαίνει κάθε άλλο πλαίσιο. Η στάση αυτή απειλεί σοβαρά δυο θεμελιώδεις πίστεις των απολυτοκρατών: την καθολικότητα και την αντικειμενικότητα της αλήθειας.

Ο οικουμενισμός διακηρύττει ότι οι «αληθινές» πεποισθήσεις ισχύουν πάντα, σε κάθε κατάσταση και για κάθε ανθρώπινο ον. Έτσι, τίποτα από αυτά που θα συμβούν στο μέλλον δεν μπορεί να αμφισβητήσει την αλήθεια κάποιων πραγμάτων. Για τον σχετικιστή όμως αυτή η παράξενη πρόβλεψη αποτελεί μια θεολογική διακήρυξη πίστης. Ομοίως, το «σε κάθε κατάσταση» θέτει ένα πρόβλημα λογικής. Τι σημαίνει αυτό αν λάβουμε υπόψη μας την άπειρη πολλαπλότητα των δυνατών καταστάσεων; Τέλος, το «για κάθε ανθρώπινο ον», όχι μόνο δεν υποσκάπτει αλλά αντιθέτως επιβεβαιώνει την άποψη του σχετικιστή. Στο μέτρο που όλα τα ανθρώπινα όντα έχουν κοινά χαρακτηριστικά, για παράδειγμα βιολογικής τάξης, τότε ορισμένες αλήθειες ισχύουν καθολικά. Επομένως, αυτό επιβεβαιώνει την ιδέα ότι η αλήθεια εξαρτάται πάντα από ένα ιδιαίτερο πλαίσιο, στην προκειμένη περίπτωση εκείνο των κοινών χαρακτηριστικών όλων των μελών του ανθρωπίνου είδους.

Η δεύτερη θεμελιώδης πίστη που απειλεί ο σχετικισμός είναι ο αντικειμενισμός, δηλαδή η πεποισθηση ότι η αλήθεια είναι ανεξάρτητη των διαδικασιών που την έχουν καθιερώσει ή των χαρακτηριστικών που την έχουν ορίσει. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, μια πίστη δεν είναι αληθινή παρά μόνο όταν υπερβαίνει την ιδιαίτερη οπτική γωνία από την οποία διατυπώθηκε, όταν δηλαδή αποστασιοποιείται από το ιδιαίτερο πλαίσιο εντός του οποίου παρήχθη και από την ατομική κατάσταση εκείνου που την εκφώνησε. Είναι δηλαδή αληθινή όταν η αφετηρία της εκφώνησής της είναι το πουθενά, δηλαδή μια γενική οπτική γωνία, δίχως ιδιαίτερα γνωρίσματα. Για τον σχετικιστή όμως ο προορισμός δεν είναι ανεξάρτητος από τον τρόπο που χρησιμοποιήσαμε για να φθάσουμε σ' αυτόν. Έτσι, αρνείται την ισχύ του αντικειμενισμού, εκτός κι αν θεωρήσουμε ότι μπορεί να υπάρξει μια οπτική γωνία αντίστοιχη με αυτή του Θεού, στην οποία βάζουμε τον εαυτό μας.

Η προσπάθεια των αντιπάλων του να καταδείξουν τη ματαιότητα του σχετικισμού δεν περιορίζεται στην αμφισβήτηση της λογικής του υπόστασης και στην επισήμανση των κινδύνων που προκαλεί στο πεδίο της λογικής. Στοχεύει επιπλέον στο να καταδείξει την έλλειψη αξιοπιστίας και στο πρακτικό πεδίο, εφόσον οι οπαδοί του εμφανίζονται να αρνούνται στην καθημερινότητά τους αυτό που πρεσβεύουν στη θεωρία. Πράγματι, στην καθημερινή του ζωή, ο σχετικιστής δεν μπορεί παρά να χρησιμοποιήσει τα απόλυτα κριτήρια περί αλήθειας, να καταφύγει στη διχοτομία αληθές/ψευ-

δές και να αναγνωρίσει την αλήθεια ενός ευρέως πλέγματος πεποιθήσεων.

Για να επιβιώσει το άτομο οφείλει να πιστεύει στην ύπαρξη της αλήθειας. Τα ανθρώπινα όντα, αφημένα στην τύχη τους, ανίκανα να διακρίνουν την αλήθεια από το ψέμα, γρήγορα θα εξαφανιστούν. Επομένως η πλειονότητα των πεποιθήσεών μας, ακόμη και αν είναι λανθασμένες, οφείλουν να είναι και να αναγνωρίζονται από εμάς ως ορθές, διαφορετικά κινδυνεύουμε να καταρρεύσουμε. Με άλλα λόγια, η διχοτομία αληθές/ψευδές αποτελεί έναν από τους όρους της ύπαρξης και της εμπειρίας μας.

Σχετικιστές ή όχι, είναι αληθές ότι, αν βάλουμε το χέρι μας στη φωτιά θα καούμε, ότι άλλα φυτά είναι δηλητηριώδη και άλλα φαγώσιμα, ότι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης έχουν όντως υπάρξει, ότι οι διακρίσεις –τάξης, φύλου ή φυλής– είναι μια πραγματικότητα και ότι δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την έννοια της αλήθειας. Το να τα αρνούμαστε αυτά θα ήταν παραλογισμός.

Στην πραγματικότητα όμως δεν υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη, υπό την έννοια ότι ο σχετικιστής δεν αποκρυσώνει την έννοια της αλήθειας σε θεωρητικό πεδίο. Δεν εγκαταλείπει αυτή την έννοια, αντιθέτως την επανανοηματοδοτεί, αφαιρώντας της κάθε ίχνος απολυτότητας και επανατοποθετώντας την εντός ενός ρεαλιστικού πλαισίου. Αυτό που ο σχετικιστής αμφισβητεί δεν είναι η πραγματιστική αξία της πίστης στην ύπαρξη της αλήθειας, αλλά τα φιλοσοφικά προαπαιτούμενα που της έχουν ενσωματώσει οι απολυτοκράτες.

Η χρησιμότητα της πίστης στην ύπαρξη της αλήθειας δεν αμφισβητείται λοιπόν από τον σχετικιστή, εντούτοις η χρηστική της αξία δεν προουποθέτει τίποτε πέρα απ' αυτή την ίδια. Δεν υπάρχει κανένα «λογικό πέρασμα» από τη χρησιμότητα στην αλήθεια. Κάτι που είναι χρήσιμο δεν σημαίνει ότι είναι και αληθινό. Το γεγονός ότι στην καθημερινή μας ζωή καταφεύγουμε στην απόλυτη έννοια της αλήθειας δεν μας λέει τίποτα ως προς την ακρίβεια της ή όχι. Για παράδειγμα, χρησιμοποιούμε συνεχώς την αλήθεια με μια σημασία «αντιστοιχίσης», η οποία θεωρεί ότι «μια διατύπωση είναι αληθής εάν τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται αντιστοιχίζονται με την πραγματικότητα». Αυτός ο τρόπος σύλληψης της αλήθειας είναι αδιαμφισβήτητος χρήσιμος στη σχέση μας με τον κόσμο και τους όμοιούς μας, είναι όμως εντελώς αστήρικτος από λογική και εννοιολογική σκοπιά, και άρα προδήλως ψευδής.

Αν θέλουμε να διασφαλίσουμε την ύπαρξή μας δεν έχουμε άλλη επιλογή από το να αποδεχτούμε τους σημασιολογικούς κανόνες της απολυτοκρατίας, οι οποίοι διέπουν τη διχοτομία αληθές-ψευδές. Τίποτε όμως δεν μας υποχρεώνει να αποδεχτούμε διατυπώσεις που υπερβαίνουν την απλή ανα-

γνώριση της αδιαμφισβήτητης πραγματικής αξίας που περιέχει η σωστή εφαρμογή αυτών των κανόνων. Το παράδειγμα του σκακιού μας επιτρέπει να αντιληφθούμε αυτό το σημείο. Πράγματι, όταν ο σχετικιστής παίζει μια παρτίδα αποδέχεται δίχως συζήτηση το σύνολο των κανόνων του παιχνιδιού. Αποδέχεται για παράδειγμα ότι η πρόταση σύμφωνα με την οποία ο αξιωματικός κινείται διαγώνια είναι αληθής και ότι το να τη θεωρούμε ως τέτοια είναι όρος της δυνατότητας να παίξουμε σκάκι. Αντιθέτως, δεν είναι υποχρεωμένος να αποδεχτεί κάτι άλλο, όπως για παράδειγμα την ύπαρξη μιας «ουσίας» αυτού του παιχνιδιού η οποία θα το έθετε εκτός του πλέγματος των ανθρωπίνων αποφάσεων που το έχουν διαμορφώσει. Για να παίξουμε το παιχνίδι της ζωής πρέπει να αποδεχτούμε να παίξουμε το παιχνίδι της αλήθειας, διότι η πραγματική της αξία είναι αδιαπραγμάτευτη, αλλά, όπως ακριβώς και με τους κανόνες του σκακιού, δεν είναι καθόλου αναγκαίο να υψώσουμε την αλήθεια σε ένα πεδίο που υπερβαίνει το πλαίσιο των ανθρωπίνων αποφάσεων.

Αν ο σχετικιστής υπερασπίζεται μια πραγματιστική αντίληψη της αλήθειας, ταυτοχρόνως γνωρίζει πολύ καλά ότι στην καθημερινή γλώσσα η σημασιολογία της αλήθειας έχει απόλυτη χροιά, δηλαδή καθολική και αντικειμενική. Πράγματι, όπως υποστηρίζει και ο Λούντβιχ Βιτγκενστάιν (Ludwig Wittgenstein), η γραμματική που διέπει μια γλώσσα είναι ένα εργαλείο που επιτρέπει να προσαρμοστούμε στον κόσμο μας. Και για να είναι αποτελεσματικό πρέπει να επιδρά στα χαρακτηριστικά του κόσμου, τα οποία που με τη σειρά τους εγγράφονται εντός του. Έτσι, η χρησιμότητα της διάκρισης αληθές/ψευδές, η οποία μας επιτρέπει να επιβιώνουμε, έχει καθορίσει τη σημασιολογία της αλήθειας.

Με τον ίδιο τρόπο που η προσαρμογή μας στον κόσμο προϋποθέτει την πίστη στην ύπαρξη μιας αλήθειας που ορίζεται με απόλυτους όρους, έτσι και η σχέση που διατηρούμε με τους όμοιούς μας παρουσιάζει τις ίδιες απαιτήσεις. Αυτό όμως δεν επικυρώνει την απόλυτη αντίληψη της αλήθειας.

Πράγματι, είναι γεγονός ότι δεν μπορούμε να βρούμε νόημα παρά μόνο μέσα στο πλαίσιο των συμβάσεων και των πρακτικών που μοιραζόμαστε με τους όμοιούς μας, εντός ενός δεδομένου πολιτισμού. Χωρίς αυτό το μοίρασμα και το κοινό υπόβαθρο κάθε επικοινωνία είναι αδύνατη. Όπως δεν μπορούμε να παίξουμε σκάκι εάν δεν έχουν ορισθεί οι κανόνες που ισχύουν για όλους, έτσι δεν μπορούμε και να επικοινωνήσουμε και να ανταλλάξουμε απόψεις έξω από ένα καλά ορισμένο πλαίσιο. Πρόκειται για αυτούς τους κανόνες που καθορίζουν την αποδοχή των διατυπώσεων και εμποδίζουν τις αυθαιρεσίες. Η αναγνώριση από τον σχετικιστή της συμβα-

τικότητας αυτών των κανόνων δεν σημαίνει ότι δεν τους ακολουθεί όταν θέλει να παίξει –στην προκειμένη περίπτωση να συνομιλήσει με τους ομοιούς του και να βγάλει νόημα.

Το γεγονός βέβαια ότι η αλήθεια εξαρτάται από συμβάσεις δεν σημαίνει ότι τις ορίζουμε όπως θέλουμε, και αυτό γιατί –κυρίως σε ό,τι έχει να κάνει με την επικοινωνία– οι πρακτικές μας και οι συμβάσεις μας καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά μας, από την ιστορία μας και από τις απαιτήσεις της κοινής ζωής μας. Δεν μπορούμε επομένως να αποφασίζουμε αυθαίρετα τι θα θεωρήσουμε αληθές και τι όχι. Έτσι, δεν μπορούμε να αποφασίσουμε ότι ένα ποτήρι οξύ κάνει καλό στην υγεία ή ότι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης δεν έχουν υπάρξει. Αυτό θα σήμαινε ότι αυτοαποκλειόμαστε από κάθε δυνατότητα συζήτησης. Πρέπει να επιχειρηματολογούμε και να σεβόμαστε τους κανόνες της επιχειρηματολογίας αν θέλουμε να επικοινωνούμε με τους άλλους. Ο σχετικισμός δεν οδηγεί λοιπόν στην αυθαιρεσία. Κλείνει απλώς τον δρόμο σε επιχειρήματα που επικαλούνται μια ανώτερη αρχή και απαιτεί οτιδήποτε δηλώνεται να είναι θεμελιωμένο σε επιχειρήματα εντός του πλαισίου των δηλωμένων και ξεκάθαρων συμβάσεων.

Εν κατακλείδι, ο σχετικισμός –ο οποίος δεν είναι αυτοαναίρετικός παρά μόνο αν αξιολογηθεί σύμφωνα με κριτήρια εναντίον των οποίων έχει συγκροτηθεί– δεν οδηγεί σε κανένα ηθικό βάραθρο και σε καμία πολιτική λιποταξία. Αντιθέτως, απαιτεί μια στράτευση ακόμη πιο μαχητική από τη στιγμή που έχει υιοθετηθεί μια κανονιστική επιλογή. Επίσης, ο σχετικισμός δεν μας αποπλίζει ενώπιον των επιλογών που είναι να γίνουν, και δεν εξουδετερώνει τη χρησιμότητα της συζήτησης. Το αντίθετο συμβαίνει, καθώς μας καθιστά υπεύθυνους για τις επιλογές μας και μας υποχρεώνει να συζητήσουμε. Φαίνεται ότι κατά βάθος όλες οι κριτικές που απευθύνονται στον σχετικισμό προκύπτουν από το ότι επιφέρει ένα θανάσιμο χτύπημα σε ό,τι πιο θεμελιώδες υπάρχει στην αρχή της εξουσίας. Η ύπαρξη απόλυτων αληθειών και καθολικών αξιών προσδίδει σε όσους τις επικαλούνται το δικαίωμα –ή ακόμη και την ηθική υποχρέωση– να υποτάσσουν όσους απομακρύνονται απ’ αυτές. Εξεγερόμενος εναντίον αυτών των απολυτοτήτων, ο σχετικισμός αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, το επιστέγασμα του εγχειρήματος που ξεκίνησε από τον διαφωτισμό. Δεν είναι πλέον μόνο ο Θεός που πρέπει να διωχθεί από τις ανθρώπινες υποθέσεις, αλλά και τα αντίγρατά του.

Θα ήθελα τέλος να υπογραμμίσω το γεγονός ότι η σχέση μας με τον κόσμο δεν είναι αποκλειστικά, ούτε και πρωταρχικά, συνδεδεμένη με τη γνώση- συνδέεται επίσης με τη δράση, τις εμπειρίες, τις αισθήσεις, τα συναισθήματα κ.λ.π. Μπορεί ο Πλάτωνας να συνέβαλε με σημαντικό τρόπο στο

να primoδοτηθούν η επιθυμία για γνώση και η αναζήτηση της αλήθειας, σε βάρος άλλων ανθρώπινων πρακτικών, τίποτα όμως δεν μας υποχρεώνει να ακολουθήσουμε τα βήματά του. Μπορούμε κάλλιστα να βάλουμε στην άκρη αυτή την αναζήτηση και να αφιερώσουμε τις προσπάθειές μας στην ανάπτυξη μιας ηθικής και μιας αισθητικής της ύπαρξης, δηλαδή να χτίσουμε το κατάλληλο περιβάλλον που θα παρέχει στον καθένα τη δυνατότητα να φτιάξει μια όμορφη ζωή που αξίζει να ζεις.

Σύμφωνα με την αντίληψη των απολυτοκρατών, η αλήθεια δεν αφήνει χώρο για αμφιβολίες. Είναι απαστράπτουσα, λαμπερή, σκληρή, μοναδική. Διαθέτει ξεκάθαρες και αιχμηρές γωνίες και μας προσφέρεται με όρους «όλα ή τίποτα». Οι μισές αλήθειες δεν ήταν ποτέ η αλήθεια. Η αλήθεια δεν είναι διαπραγματεύσιμη και ισχύει για όλους και για πάντα. Είτε αποστρέφουμε το βλέμμα μας είτε αρνούμαστε να την αναγνωρίσουμε, εκείνη θα συνεχίσει να υπάρχει. Κανένα επερχόμενο γεγονός δεν μπορεί να την αλλοιώσει. Αν κάτι τέτοιο συμβεί, τότε δεν επρόκειτο για την πραγματική αλήθεια. Έτσι, οι απολυτοκράτες μετατρέπονται σε κύριους του χρόνου. Αρνούμενοι κάθε δυνατότητα στο μέλλον –το οποίο μπορεί μόνο να αποδείξει ότι μια αλήθεια ήταν εντέλει ψεύτικη, αλλά δεν μπορεί να κάνει τίποτα σε βάρος μιας που είναι πραγματική– το αποδυναμώνουν και κυριαρχούν επ’ αυτού. Η επιθυμία για αλήθεια είναι επομένως ξεκάθαρα επιθυμία για εξουσία, η οποία επιπλέον φιλοδοξεί να νομοθετεί για πάντα. Υπό αυτή την έννοια, αποτελεί κίνδυνο και απειλή για την ελευθερία μας.

Αν το ζήτημα της αλήθειας αφορά την επιστήμη, τότε το ζήτημα της οικοδόμησης μιας μορφής ζωής που αξίζει να τη ζεις αφορά την ηθική. Η πλειονότητα των αναρχικών έχει ήδη επιλέξει ανάμεσα σε αυτά τα δύο. Πράγματι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το να αποφασίσουμε «πώς θέλουμε να ζούμε» είναι πιο σημαντικό από το να αναρωτηθούμε «τι μπορούμε να γνωρίζουμε».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τα έργα και τα βιβλία που παρουσιάζονται εδώ είναι γενικής φύσης. Εκείνα που αφορούν συγκεκριμένα τον μετα-αναρχισμό καταγράφονται στη «χρονολογική βιβλιογραφία» (κεφάλαιο «Μετα-αναρχισμός»).

Bey, Hakim, *TAZ: The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*, New York (1990), Autonomedia, 2003.

Berti, Giampietro, *Libertà senza rivoluzione. L'anarchismo fra la sconfitta del comunismo e la vittoria del capitalismo*, Roma. Piero Lacaita Editore, 2012.

Bookchin, Murray, *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm*, Edinburgh, AK Press, 1995.

Ferrer, Christian (Ed.), *El lenguaje libertario*, Montevideo, Nordan-Comunidad, 1990.

Ferrer, Christian, *Cabezas de tormenta. Ensayos sobre lo ingobernable*, Logroño, Pepitas de calabazas, 2004. Version française: *Têtes d'orages. Essais sur l'ingouvernable*, Paris, Rue des cascades, 2011.

Graeber, David, *Oltre il potere e la burocrazia, l'immaginazione contro la violenza, l'ignoranza e la stupidità*, Milano, Elèuthera, 2013.

Purkis, Jon, Bowen, James (Eds.), *Twenty-First Century Anarchism: Unorthodox Ideas for a New Millennium*, London, Cassell, 1997.

Schmidt, Michael, Van der Walt, Lucien, *Black Flame. The Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism*, Oakland, AK Press, 2009.

Ward, Colin, *Anarchy in Action*, London, Allen and Unwin, 1979.

Zerzan, John, «The Catastrophe of Postmodernism», *Anarchy: A Journal of Desire Armed*, n° 30, 1991, pp. 16–25.

Περιοδικά

A contretemps (acontretemps.org)

Anarchist developments in Cultural Studies (anarchist-developments.org/index.php/adcs)

Anarchist Studies, (lwbooks.co.uk/journals/anarchiststudies)

Réfractions, (refractions.plusloin.org)

Δημοσιεύσεις του συγγραφέα (επιλογή κειμένων σχετικών με το θέμα του βιβλίου)

Βιβλία

1982. *Poder y Libertad*, Barcelona, Hora.

2001. *Municipiones para disidentes*, Barcelona, Gedisa.

2005. *Contra la dominación*, Barcelona, Gedisa.

2006. *¿Por qué A? Fragmentos dispersos para un anarquismo sin dogmas*, Barcelona, Anthropos. Nouvelle édition modifiée (2007): *Actualidad del anarquismo*, Buenos Aires, Terramar Ediciones y Libros de Anarres.

2010. *Fragments épars pour un anarchisme sans dogmes*, Paris, Rue des Cascades.

Επιλογή άρθρων¹

1981. «La inevitabilidad del poder político y la resistible ascensión del poder coercitivo», *El Viejo Topo*, nº 60, pp. 28-33.

1983. «Per un potere politico libertario», *Volontà*, nº3. Réédité sous le titre: «Pour un pouvoir politique libertaire. Considérations épistémologiques et stratégiques autour d'un concept», in Bertolo, Amedeo, Di Leo, Rossella, Colombo, Eduardo, Ibáñez; Tomás, Lourau, René, *Le Pouvoir et sa négation*, Lyon, Atelier de Création Libertaire, 1984.

1985. «Addio à la rivoluzione», *Volontà*, nº1. Version française : Collectif, *La Révolution. Un anarchisme contemporain. Venise 84*, Vol. IV, Lyon, Atelier de Création Libertaire, 1986.

1990. «Adiós a la revolución... y ¡viva el gran desbarajuste!», *Archipiélago*, nº4.

1993. «Sísifo y el centro, o la constante creación del orden y del poder por parte de quienes lo cuestionamos», *Archipiélago*, nº13.

1994. «Tutta la verità sul relativismo auténtico», *Volontà*, nº2-3. Version française: AA.VV, *Tout est relatif. Peut-être*, Lyon, Atelier de Création Libertaire, 1997.

1996. «Questa idea si conjunga all'imperfetto», *Volontà*, nº3-4.

2001. «Instalados en la provisionalidad y en el cambio... (¡Como la vida misma!)», *Libre Pensamiento*, nº37-38. Version française: (2002): «Installé entre le provisoire et le changement, comme la vie elle-même», *IRL* –

¹ Μπορεί κανείς να διαβάσει τα περισσότερα από αυτά τα άρθρα –μεταφρασμένα σε διάφορες γλώσσες (ισπανικά, γαλλικά, ιταλικά, πορτογαλικά ή ελληνικά)– στο *Fragments épars pour un anarchisme sans dogmes*, Paris, Rue des Cascades, 2010

Informations Rassemblées à Lyon, n°90, 2002.

2002. «¿Es actual el anarquismo?», *Página Abierta*, n°123. Version française: *À Contretemps*, n° 24, 2006.

2006. «A Contratiempo», *Libre Pensamiento*, n°51.

2006. «À l'aube du XXIe siècle: les clairs-obscur de la nouvelle donne», *Réfractations*, n°17.:

2007. «Neoanarquismo e società contemporanea. Dialogo con Manuel Castells», *Libertaria*, 1-2.

2008. «Points de vue sur l'anarchisme (et aperçus sur le néo-anarchisme et le post-anarchisme)», *Réfractations*, n°20

2009. «Los nuevos códigos de la dominación y de las luchas», *Libre Pensamiento*, n°62.

2009. «Il post-anarchismo e il neo-anarchismo» (texte pour le Colloque de Marghera), *Apuntes sobre neo-anarquismo* (texte pour le Colloque de Pise), *Bollettino Archivio G. Pinelli*, n°34.

2011. «Conversation avec Tomás Ibáñez», *À Contretemps*, n°39.

2011. «Pouvoir et liberté: une tension inhérente au champ politique», *Réfractations*, n°27.

2011. «La Rivoluzione», *in Rivoluzione?*, Milan, Asperimenti.

2011. «El 15 M y la tradición libertaria», *Polémica*, n°100.

2012. «Le temps saccadé des révoltes», *Réfractations*, n°28.

2012. «L'anarchisme est un type d'être constitutivement changeant. Arguments pour un néo-anarchisme», *in* Angaut, Jean-Christophe, Colson, Daniel, Pucciarelli, Mimmo (Ed.), *Philosophie de l'anarchie. Théories libertaires, pratiques quotidiennes et ontologie*, Lyon, Atelier de Création Libertaire.

2013. «La raison gouvernementale et les métamorphoses de l'État», *Réfractations*, n°30.

Λίγα λόγια για τον συγγραφέα

Ο Τόμας Ιμπάνιεθ Γκαρσία είναι γιος ισπανών εξόριστων που δραπέτευσαν από το καθεστώς του Φράνκο. Συμμετέχει ενεργά στο ελευθεριακό κίνημα τόσο στη Γαλλία από τη δεκαετία του 1960, όσο και στην Ισπανία μετά το 1973. Συνδημιουργός του κυκλωμένου Α, απελάθηκε από τη Γαλλία λόγω της συμμετοχής του στα γεγονότα του Μάη του '68. Συγγραφέας πολλών άρθρων και βιβλίων, είναι μέλος της συντακτικής επιτροπής των περιοδικών *Réfractions* και *Libre Pensamiento*. Αιρετικός στοχαστής, η διαδρομή του οποίου χαρακτηρίζεται από μια σταθερή επιθυμία ανανέωσης και επικαιροποίησης της αναρχικής σκέψης.

βιβλική αναρχική ομοσπονδία

FAI

η οργάνωση του ισπανικού
αναρχικού κινήματος
στα προϋφαιρικά χρόνια
(1927-1936)

ιστίμενα των M. Bookchin και J.G. Casas

β' έκδοση

εκδόσεις
ΕΥΤΟΠΙΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΣΚΕΨΗ

Αναρχία

πέρα από τη δημοκρατία

amedeo bertolo

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΥΤΟΠΙΑ

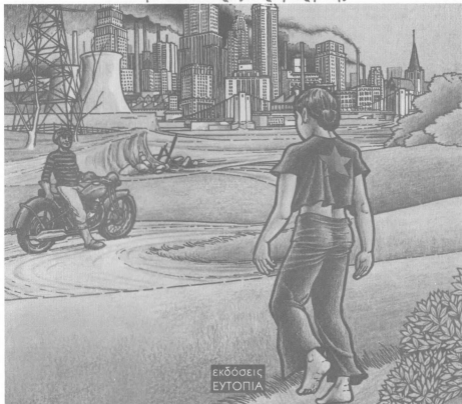

Αναρχισμός & Οικολογία

η οικoαναρχική θεωρία και δράση από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα

Élisée Reclus | Pyotr Kropotkin | Murray Bookchin | Alan Carter
Peter Marshall | John Zerzan | Steven Best | Anthony J. Nocella II
Uri Gordon | Graham Purchase | Chaia Heller | Brian Tokar | Francesco Codello
Φώτης Κατάβας | Ελίσα Κολοβού | Παναγιώτης Τσόλιας

επιμέλεια: Σταύρος Καραγεωργιάκης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΥΤΟΠΙΑ

Το να επικροτούμε την αναβίωση του αναρχισμού, αλλά ταυτόχρονα να λυπούμαστε επειδή απομακρύνεται από τα παραδοσιακά του σχήματα, όπως κάνουν ορισμένοι αναρχικοί και ορισμένα ρεύματα, συνιστά αντίφαση που εμφανίζεται ξεκάθαρα αν αντιληφθούμε τον δεσμό που ενώνει αυτές τις δύο όψεις. Για άλλη μια φορά πρέπει να επιλέξουμε. Διότι ο αναρχισμός δεν θα είχε αναβιώσει ποτέ αν είχε παραμείνει ο ίδιος. Αν είμαστε αντίθετοι στην ανανέωσή του, είμαστε αναπόφευκτα αντίθετοι και στην επανεμφάνισή του. (...) Αν ο αναρχισμός δεν ήταν από τη φύση του σε συνεχή αλλαγή, θα έσπαγε αυτόν τον τόσο ιδιαίτερο δεσμό που ο ίδιος συντηρεί ανάμεσα στην ιδέα και τη δράση και ο οποίος αποτελεί ένα από τα ιδρυτικά του στοιχεία. Θα γινόταν συνεπώς κάτι άλλο. Ο αναρχισμός δεν προϋπάρχει των πρακτικών που τον θεσμίζουν, ούτε όμως μπορεί να επιβιώσει και χωρίς αυτές που τον παράγουν καθημερινά. Αλλιώς θα ήταν ένα ιστορικό αξιοθέατο.